

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

на правах рукопису

МЕЛЕНЧУК НАТАЛЯ ІВАНІВНА

УДК: 159.9+159.923.3

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
ДО АВАНТЮРНОЇ ПОВЕДІНКИ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Науковий керівник

Санніков Олександр Ілліч,

кандидат психологічних наук, доцент

Одеса – 2016

ЗМІСТ

	Стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	10
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО АВАНТЮРНОЇ ПОВЕДІНКИ	18
1.1. Теоретичний аналіз підходів до розуміння схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) в історичному та сучасному контекстах.....	18
1.2. Структура авантюрності як властивості особистості.....	31
1.3. Властивості особистості, що супроводжують прояви авантюрності та виступають у якості її передумов	40
1.4. Психологічні чинники авантюрності	47
Висновки до розділу I	72
РОЗДІЛ II. ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО АВАНТЮРНОЇ ПОВЕДІНКИ	75
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	75
2.2. Діагностичний інструментарій, спрямований на вивчення психологічних чинників авантюрності	79
2.3. Результати розробки та апробації оригінального психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення авантюрності	85
2.3.1. Етапи створення «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1)	85
2.3.2. Уточнення покомпонентного складу показників авантюрності на основі нестандартизованих звітів	88
2.3.3. Перевірка теоретичного конструкту оригінального тест-опитувальника АВАНТ-1 методом факторного аналізу.....	97

2.3.4. Результати перевірки «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» АВАНТ-1 на надійність і валідність	101
2.4. Стимульний матеріал та мануали оригінальних методик, що діагностують показники авантюрності	106
Висновки до розділу II	114
РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ АВАНТЮРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	117
3.1. Характеристика авантюрності в просторі спектру властивостей особистості, що супроводжують її прояви	117
3.1.1. Взаємозв'язки показників авантюрності та рис особистості, що виявляються у комунікативній сфері	118
3.1.2. Кореляційні зв'язки між показниками авантюрності та факторами особистості (за Р. Кеттеллом)	126
3.1.3. Показники авантюрності у співвідношенні з адаптаційними властивостями особистості	130
3.1.4. Емоційність, емоційний інтелект, фактори ризику та авантюризм: пошук взаємозв'язків	137
3.2. Групування простору показників методом факторного аналізу	146
3.3. Специфіка властивостей особистості, що супроводжують прояви авантюрності	152
3.3.1. Комунікативні характеристики осіб, різною мірою схильних до авантюрності	152
3.3.2. Факторна структура особистості (за Р. Кеттеллом) представників різних типів авантюрності	168
3.3.3. Особливості нарцисизму та адаптаційних якостей авантюристів і не авантюристів	172
3.4. Емпіричний пошук психологічних чинників авантюрності (результати регресійного аналізу)	178
3.4.1. Емоційний інтелект як чинник авантюрності	180
3.4.2. Вплив паттерну ризикованості на прояви авантюрності	183

3.4.3. Індивідуально-психологічні особливості авантюрності, що спричинені емоційністю	189
3.5. Психологічна характеристика авантюрної та неавантюрної особистості (на прикладі конкретних випадків)	194
Висновки до розділу III	201
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

№ з/п	Умовні познач.	Назва показників
Показники схильності до авантюрності за «Тест-опитувальником схильності до авантюрності» (АВАНТ-1)		
1	AvUst	Установчий показник
2	AvEM	Емоційно-мотиваційний показник
3	AvKk	Когнітивний показник
4	AvKo	Конативний показник
5	AvKr	Контрольно-регулятивний показник
6	AvErg	Енергетичний (ергічний) показник
7	AvPo	Чутливість до авантюрних дій
8	AvOb	Загальний показник схильності до авантюрності
Показники схильності до авантюрності за методикою «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2)		
9	AFP	Потреба у авантюрних діях
10	AFI	Ініціативність авантюрності
11	AFCH	Широта авантюрності
12	AFL	Легкість авантюрності
13	AFS	Стійкість (усталеність) авантюрності
Методика визначення типу особистості та імовірнісних розладів даного типу Дж. Олдхема, Л. Морріса		
14	AvA	Пильний тип
15	AvB	Самотній тип
16	AvC	Ідеократичний тип
17	AvD	Авантюрний тип
18	AvE	Діяльний тип
19	AvF	Драматичний тип

20	AvG	Самовпевнений тип
21	AvH	Чуттєвий тип
22	AvI	Відданий тип
23	AvJ	Добросовісний тип
24	AvK	Дозвільний тип
25	AvL	Агресивний тип
26	AvM	Схильний до самопожертви
27	AvN	Серйозний тип
Якісні показники схильності до ризику		
28	EKR	Емоційний показник
29	KKR	Когнітивний показник
30	PKR	Дійовий показник
31	KrKR	Контрольно-регулятивний показник
32	KOR	Композитна оцінка схильності до ризику (узагальнена)
Потреба в пошуку відчуттів		
33	CPO	Потреба в пошуку відчуттів
Якісні показники асертивності		
34	AAAs	Емоційний (афективний) показник асертивності
35	KSAs	Когнітивно-смісловий показник асертивності
36	PAs	Поведінковий показник асертивності
37	KRAs	Контрольно-регулятивний показник асертивності
38	OPAs	Композитна оцінка асертивності (узагальнена)
Показники впевненості у собі		
39	UVs	Впевненість у собі
40	USs	Соціальна сміливість
41	UIsk	Ініціатива у соціальних контактах
Показники товарищкості		
42	OPO	Потреба у спілкуванні
43	OI	Ініціативність у спілкуванні

44	OSh	Широта спілкування
45	OL	Легкість спілкування
46	OU	Стійкість спілкування
47	OW	Виразність спілкування
Показники комунікативної креативності		
48	KkL	Легкість спілкування
49	KkSp	Схильність до самопрезентації
50	KkN	Незалежність
51	KkKf	Конфліктність
52	KkEu	Емоційна стійкість у спілкуванні
53	KkM	Схильність до маніпуляцій (маніпулятивність)
54	KkE	Експресивність
55	KkK	Комунікативна компетентність
56	KkOP	Загальний показник (комполитна оцінка)
Показники часової перспективи		
57	ZNP	Негативне минуле
58	ZGN	Гедоністичне теперішнє
59	ZB	Орієнтація на майбутнє
60	ZPP	Позитивне минуле
61	ZFN	Фаталістичне теперішнє
Показники емоційного інтелекту		
62	EiEo	Емоційна обізнаність
63	EiUse	Управління своїми емоціями
64	EiSm	Самомотивація
65	EiE	Емпатія
66	EiRe	Розпізнавання емоцій інших людей
67	EiIu	Інтегративний рівень емоційного інтелекту
Показники емоційності		
68	R	Модальність «радість»

69	Gn	Модальність «гнів»
70	St	Модальність «страх»
71	Sum	Модальність «печаль»
Фактори особистості за методикою FPI		
72	FI	Невротичність
73	FII	Спонтанна агресивність
74	FIII	Депресивність
75	FIV	Роздратованість
76	FV	Товариськість
77	FVI	Врівноваженість
78	FVII	Реактивна агресивність
79	FVIII	Сором'язливість
80	FIX	Відкритість
81	FX	Екстраверсія – інтроверсія
82	FXI	Емоційна лабільність
83	FXII	Маскулінність – фемінність
Фактори особистості за 16-PF опитувальником Р. Кеттелла		
84	A	A+ афектотімія – А- сизотімія
85	C	C+ сила «Я» – С- слабкість «Я»
86	E	E+ домінантність – Е- конформність
87	F	F+ безпечність – F- заклопотаність
88	G	G+ сила «Над-Я» – G- слабкість «Над-Я»
89	H	H+ сміливість – Н- боязкість
90	I	I+ м'якість – І- твердість
91	L	L+ підозрілість – L- довірливість
92	M	M+ мрійливість – М- практичність
93	N	N+ проникливість N- наївність
94	O	O+ схильність до відчуття провини – О- самовпевненість
95	Q1	Q1+ радикалізм – Q1- консерватизм

96	Q2	Q2+ самодостатність – Q2+ залежність від групи
97	Q3	Q3+ високий самоконтроль – Q3- низький самоконтроль
98	Q4	Q4+ напруженість – Q4- розслабленість
99	QI	QI+ екстраверсія – QI- інтроверсія
100	QII	QII+ тривожність – QII+ емоційна стабільність
101	QIII	QIII+ кортикальна жвавість – QIII- сенситивність
102	QIV	QIV+ незалежність – QIV- покірність
Показники нарцисизму		
103	N1	Безсильне Self
104	N2	Втрата контролю емоцій і спонукань
105	N3	Дереалізація, деперсоналізація
106	N4	Базисний потенціал надії
107	N5	Незначне Self
108	N6	Негативне тілесне Self
109	N7	Соціальна ізоляція
110	N8	Архаїчний відхід
111	N9	Грандіозне Self
112	N10	Прагнення до ідеального Self-об'єкту
113	N11	Спрага похвал і підтвердження
114	N12	Нарцисична лють
115	N13	Ідеал самодостатності
116	N14	Знецінювання об'єкта
117	N15	Ідеал цінностей
118	N16	Симбіотичний захист Self
119	N17	Іпохондричний захист від тривоги
120	N18	Нарцисична вигода від хвороби

ВСТУП

Актуальність даної теми дослідження. Перетворення, що відбуваються в українському суспільстві сьогодні під впливом активних трансформаційних процесів, вимагають від особистості сміливого, швидкого, а інколи й ризикованого прийняття рішень в умовах високої невизначеності, що зумовлює виникнення непередбачуваних наслідків. Ці обставини не тільки збільшують ризики в життєдіяльності людини, а й впливають на ефективність її взаємодії з іншими людьми за жорсткої конкуренції на ринку праці. Рисою особистості, котра може сприяти або запобігати адаптаційним процесам у її повсякденні, є схильність особистості до авантюрної поведінки, яку слушно розглядати не лише як негативне явище стосовно оточення, а і як ресурс творчого прийняття нею персональних рішень.

Феномени «авантюрна поведінка», «авантюризм», «авантюрність» розглядалися філософами (М. М. Бахтін, Є. П. Карнович, В. Є. Лебецько, С. Рот, О. К. Секацький, О. Ф. Строев та ін.), соціологами, культурологами, філологами (Н. В. Веселовська, С. О. Міхійенко, І. Ю. Тимофеева), широко презентовані в науково-популярній та художній літературі (С. О. Горайнов, Д. Д. Казанова, А. В. Кас'янов, М. Г. Кузьмін, І. А. Муромов, М. Йокаї, С. Цвейг, С. М. Шубинський). В історії психології у зв'язку з досліджуванним феноменом відомі наукові праці Г. Гегеля, Г. Лебона, Ж. Г. де Тарда, З. Фрейда, Г. Зіммеля, К. Абрахама, Н. Еліаса, Е. Фромма та ін. Вагоме значення стосовно розуміння піднятої проблеми мають наукові праці, котрі присвячені вивченню психології особистості, у яких безпосередньо обґрунтовуються чи опосередковано вказується на особливості авантюрності як риси особистості, її структурні компоненти, характеристики та прояви (Д. О. Леонт'єв, С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко, Ф. Ріман, О. П. Саннікова, Т. М. Титаренко, О. Я. Чебикін та ін.). Певна інформація про особливості авантюрності міститься у наукових дослідженнях, що розроблялися в рамках екзистенційної психології (С. Мадді, Є. М. Осін, В. Франкл, І. Ялом), у зв'язку з потребами практики, зокрема, у психотерапевтичному контексті

(Л. Морріс, Дж. Олдхем, Ф. Ріман); у форматі пізнання рис особистості, які супроводжують прояви авантюрності (А. П. Альгін, Р. В. Белоусова, С. В. Бикова, О. В. Вдовіченко, В. Д. Від, Б. І. Додонов, Є. П. Ільїн, Н. В. Коврига, Ю. Козелецький, Т. В. Корнілова, А. Г. Ніазашвілі, Е. Л. Носенко, А. Ю. Ольшаннікова, В. А. Петровський, Н. М. Подоляк, В. Г. Ромек, О. І. Санніков, Г. Н. Солнцева, М. Холл, М. Цукерман та ін.).

Незважаючи на велику кількість праць, що стосувалися окресленої проблеми, на сьогодні практично не існує досліджень, спеціально спрямованих на вивчення авантюрності як властивості особистості (передовсім її схильності до авантюрної поведінки) та психологічних чинників цієї риси-властивості. Таким чином, актуальність предмета дослідження та недостатня розробка вказаного психологічного феномену зумовили вибір теми дисертаційної роботи «Психологічні чинники схильності особистості до авантюрної поведінки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано в межах наукової програми кафедри теорії і методики практичної психології «Теоретичні та методологічні основи становлення особистості психолога у системі фахової підготовки» (номер держреєстрації № 0109U000192), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Тему дослідження затверджено вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол № 8 від 27 березня 2014 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 27 травня 2014 року).

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних чинників схильності особистості до авантюрної поведінки (авантюрності).

Задачі дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу наукових джерел уточнити сутність феномену «схильність до авантюрної поведінки» («авантюрність»), дослідити його структуру, експлікувати та описати компонентний склад показників і визначити психологічні чинники.

2. Розробити психодіагностичний інструментарій, спрямований на діагностику схильності до авантюрної поведінки, та підібрати комплекс процедур і методик дослідження рис особистості, що супроводжують прояви авантюрності та постають як її психологічні чинники.

3. Емпірично визначити характер співвідношень показників авантюрності зі спектром властивостей особистості, що супроводжують та спричиняють її прояви.

4. Дослідити індивідуально–психологічні особливості осіб, схильних до авантюрної поведінки різного ступеня.

5. Емпірично виявити психологічні чинники та вивчити відповідну їм специфіку особистої авантюрності.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості авантюрності як стійкої риси особистості.

Предмет дослідження – психологічні чинники схильності особистості до авантюрної поведінки (авантюрності).

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: принципи системно-структурного підходу до розуміння особистості (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв, С. Д. Максименко, В. С. Мерлін, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, О. І. Санніков та ін.); принципи континуально-ієрархічного підходу до вивчення структури особистості (О. П. Саннікова); проблема детермінації в психології (Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов, О. М. Ткаченко та ін.); положення про особистість як про активний суб'єкт діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Д. Б. Богоявленська, А. В. Брушлинський, Г. С. Костюк, Б. Ф. Ломов, С. М. Симоненко, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко,

Д. Й. Фельдштейн та ін.); методологія організації психологічного теоретико–емпіричного дослідження (А. Анастасі, Л. Ф. Бурлачук, К. М. Гуревич, В. А. Роменець та ін.); наукові уявлення про авантюризм (М. М. Бахтін, Л. Морріс, В. Є. Лебедько, Д. О. Леонтьєв, С. Мадді, Дж. Олдхем, Є. М. Осін, Ф. Ріман, С. Рот, О. К. Секацький, О. Ф. Строев, І. Ю. Тимофєєва, В. Франкл, І. Ялом); положення про асертивність і впевненість у собі (В. Каппоні, А. Лазарус, Н. М. Подоляк, В. Г. Ромек, О. П. Саннікова, О. І. Санніков, В. А. Шамієва); теоретичні уявлення про комунікативну сферу особистості (Р. В. Белоусова, А. О. Саннікова, А. В. Сергєєва); концепція ризику (С. В. Бикова, О. В. Вдовіченко, Є. П. Ільїн, Ю. Козелецький, Т. В. Корнілова, М. А. Котик, Ю. Б. Максименко, О. Г. Нізашвілі, В. А. Петровський, О. І. Санніков, Г. Н. Солнцева, М. Цукерман); теорія емоційності (В. Д. Небиліцин, А. Ю. Ольшаннікова, І. В. Пацявічус, І. В. Переверзева, В. А. Пинчук, О. П. Саннікова та ін.); положення про механізми емоційної регуляції діяльності (В. К. Вілюнас, Б. І. Додонов, О. Я. Чебикін); концепція емоційного інтелекту (О. М. Амплєєва, І. М. Андрєєва, І. Ф. Аршава, Г. Г. Гарскова, Н. В. Коврига, Е. Л. Носенко, М. Холл).

Методи дослідження: у дисертаційній роботі використовувались: теоретичні (метод системного аналізу наукових підходів і концепцій, наявних у психології та суміжних наукових дисциплінах) та емпіричні методи (опитування, тестування, експертних оцінок). Математико-статистична обробка даних здійснювались за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows. Зокрема, застосовувались методи кількісного (кореляційний, факторний, регресійний аналізи, t-критерій Ст'юдента) та якісного аналізу даних (контент-аналіз, метод самозвіттів, «асів», «профілів»).

Психодіагностичний комплекс методик складається із двох груп:

а) для дослідження феномену авантюризм використані: оригінальний «Тест–опитувальник схильності до авантюризм» (АВАНТ-1) та універсальна процедура «Самооцінка компонентів авантюризм» (АВАНТ-2) (модифікація методики Т. Дембо та С. Рубінштейн), що розроблені у

співавторстві відповідно до вимог психометрики; «Методика визначення «типу особистості» та «імовірнісних розладів» даного типу» («Автопортрет особистості») Дж. Олдхема, Л. Морріса;

б) для вивчення чинників авантюристичності та рис особистості, котрі розглядаються у співвідношенні із цією властивістю, застосовані: «Методика діагностики потреби в пошуках відчуттів» М. Цукермана; «Тест впевненості у собі» В. Г. Ромека; «Методика діагностики емоційного інтелекту» М. Холла; «Тест оцінки нарцисизму» в адаптації В. Д. Віда, Н. М. Залуцької, А. Я. Вукс; методика «Шкала часової перспективи» Ф. Зімбардо; «Чотирьохмодальнісний тест–опитувальник емоційності», «Тест-опитувальник формально-динамічних показників товарищескості», що розроблені О. П. Санніковою, та методики, котрі розроблені під її керівництвом і за участю у співавторстві з її аспірантами та співробітниками (С. В. Биковою, Р. В. Белоусовою, Н. М. Подоляк, О. І. Санніковим): «Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику»; «Тест-опитувальник комунікативної креативності»; «Тест-опитувальник компонентів асертивності». Крім означених методик, в роботі використані 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла та Фрайбургський особистісний опитувальник – FPI.

Емпіричне дослідження проводилось протягом 2012–2016 років на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». В емпіричному дослідженні брала участь 441 особа. Основну вибірку склали: 381 особа – студенти різних факультетів (у віці від 18 до 35 років); 45 студентів-психологів, котрі брали участь у написанні нестандартизованих звітів; 15 професійних психологів, котрі діяли як експерти. Окремо вибірка стандартизації оригінального україномовного тест-опитувальника охоплювала 245 осіб і проводилася на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Отже, загальна кількість обстежених складає 686 осіб.

Наукова новизна проведеного дослідження:

– *вперше* схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) розглядається як складна багаторівнева властивість особистості в контексті континуально–ієрархічного підходу; експліковані та описані структурні компоненти авантюрності: формально-динамічні (потреба в авантюрних діях, стійкість, широта, легкість та ініціативність авантюрності, чутливість до авантюрних дій), якісні (емоційно-мотиваційний, когнітивний, конативний, контрольно-регулятивний компоненти) та змістові (установчий компонент); визначені риси особистості, що супроводжують прояви авантюрності та вивчені індивідуально-психологічні особливості осіб, схильних до авантюрної поведінки різного ступеня; визначені провідні психологічні чинники, що впливають на прояви авантюрності: схильність до ризику, емоційний інтелект, емоційність;

– *уточнено* уявлення про психологічну сутність схильності до авантюрності, про індивідуально-психологічні особливості осіб з різними проявами авантюрності та її психологічні чинники;

– *розширено* та *доповнено* зміст зазначеного феномену в контексті його взаємозв'язків з широким спектром властивостей особистості;

– *дістало подальшого розвитку* знання про схильність до авантюрності як про властивість особистості, про її структуру та індивідуально–психологічні прояви.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у виборі та обґрунтуванні системи методів і методик, що спрямовані на діагностику показників схильності до авантюрності та якостей особистості, взаємопов'язаних з ними. Створено (у співавторстві) оригінальні методики, що спрямовані на вивчення показників схильності до авантюрності (АВАНТ-1, АВАНТ-2). Результати апробації цих методик засвідчують можливість їх використання не тільки в наукових, а й у практичних цілях.

Основні результати дослідження були впроваджені у навчальний процес Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт впровадження № 93 від 02.06.2016 р.), Дрогобицького державного

педагогічного університету (акт впровадження від 25.05.2016 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (акт впровадження № 1265/02 від 29.06.2016 р.).

Особистий внесок автора в роботах, що виконані у співавторстві. Автором узагальнено стан проблеми, систематизовано теоретичні дані, що пояснюють структуру схильності до авантюристичності, експліковано та описано покомпонентний склад її показників; здійснено постановку проміжних завдань на різних етапах створення та апробації авторської методики; зібрано емпіричні дані, проведено математично-статистичну обробку, інтерпретацію та обговорення отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014 р., 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of education and science – 2015» (Будапешт, Відень, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Prawa dziecka: realizacya w rodzinie i spoleczenstwie» (Стальова Воля, Польща, 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 2013 р.); Всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2014 р.); науково-практичній конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2013 р., 2014 р., 2015 р.); на щорічних аспірантських семінарах Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2013–2016 рр.), на засіданні наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 14 публікаціях, з них: 7 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні, 1

авторське свідоцтво, 5 статей у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел, що налічує 238 найменування, з яких 26 іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 267 сторінок, основний зміст викладено на 193 сторінках. Робота містить 16 рисунків, 59 таблиць та 10 додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО АВАНТЮРНОЇ ПОВЕДІНКИ

У цьому розділі висвітлено основні напрямки вивчення проблеми авантюрності як властивості особистості; здійснено аналіз підходів до розуміння авантюрності як в історичному, так і в сучасному контекстах; розглянуто поняття «авантюрність» у системі споріднених понять; розкрито структуру феномену авантюрності в рамках континуально-ієрархічного підходу; експліковано та описано компонентний склад показників цього феномену; здійснено теоретичний аналіз співвідношення схильності до авантюрної поведінки з властивостями особистості, що імовірно пов'язані з її показниками та слугують її чинниками; теоретично обґрунтовано вибір ризикованості, емоційного інтелекту та емоційності задля вивчення авантюрності в індивідуально-психологічному вимірі життєдіяльності.

1.1. Теоретичний аналіз підходів до розуміння схильності до авантюрної поведінки в історичному та сучасному контекстах

На початку дослідження, необхідно розглянути наукові погляди, що існують з приводу феномену, що вивчається, та його понятійний статус і місце в системі психологічних понять. Традиційно спроби дати визначення будь-якому поняттю починаються з термінологічних та етимологічних досліджень, що дозволяють окреслити межі відповідного семантичного поля та виокремити смислові константи, що виражають сутність термінології, яка використовується.

Передусім, коротко зупинимося на тлумаченні таких понять, як «авантюра», «авантюризм» та «авантюрист». Найбільш поширеним визначенням поняття «авантюра», що зустрічається в багатьох психологічних

словниках, є: «Авантюра – це ризикований, непевний захід, дія, справа, що розпочата без урахування реальних сил і умов, в розрахунку на випадковий успіх; це легковажний вчинок або ряд вчинків, що здійснюється заради отримання задоволення, розваг; пригода». Сам термін «авантюра» французького походження – «aventurier», що перекладається як «пригода». Це іменник, що походить від латинського «adventura» – «траплятися», «відбуватися», «з'являтися», «наступати», «прибувати» [28, с. 4; 175, с. 20-21]».

«Авантюризм» в літературі розуміється як схильність до ризикованих, сумнівних підприємств, пригод, що мотивована виключно або переважно потребою в чуттєвому різноманітті, в яскравих враженнях, у гострих відчуттях, а нерідко також в популярності та славі [48]. Це поведінка, діяльність, що характеризується ризикованими, безпринципними вчинками заради досягнення легкого успіху, вигоди; схильність до авантур. У свою чергу, «авантюрист» визначається як шукач пригод, той, хто схильний до авантюризму; «безпринципний ділок»; пройдисвіт [28, с. 4; 175, с. 20-21; 48].

Під час семантичного аналізу поняття авантюристості були визначені необхідні його характеристики, до яких належать: авантюра, пригода, ризик, небезпека, невизначеність, легковажність, випадок, випадковість, вигода [114]. Вже на основі вищенаведених визначень, можна вважати, що, по-перше, авантюризм визначається через «пригоду», метою якої є отримання задоволення; по-друге, авантюризм визначається через «авантюру», що супроводжується порушенням норм та «безпринципними» вчинками заради досягнення легкого успіху, вигоди.

У зв'язку із цим доцільно навести думку І. Ю. Тимофєєвої, згідно якої поняття «авантюра» і «пригода» є складовими більш широкого поняття – «авантюризм», не зважаючи на те, що вони мають різну семантику. Так, автор вважає, що «авантюра» розуміється як шлях особистого, вільного затвердження життя, правил власної поведінки, що порушують загальноприйняті, з метою отримання власної вигоди. Мета авантюри в

цьому аспекті цілком буде зосереджена на результаті. «Пригода» – це особливим чином організований життєвий простір, що має такі ознаки: 1) випадає з «логіки» і причинно-наслідкових зв'язків життя, її повсякденного простору, носить «випадковий» характер, що обумовлений непередбачуваністю результатів; 2) максимально наповнений «напругою», інтенсивністю, що веде до гострого переживання повноти життя, проживається як «життя разом», що має початок і кінець; 3) супроводжується ризиком, небезпекою, внаслідок чого переживання стає найбільш повним; 4) супроводжується ірраціональними, нелогічними, абсурдними з зовнішньої точки зору вчинками, сенс яких – в їх процесі і тривалості, а не в результаті [187, с. 23].

Щодо поняття «пригода», слід більш детально зупинитися на таких поняттях як «доля» і «випадок». До лексичного поля долі відносяться такі категорії, як: «рок», «участь», «Фортуна», «призначення», «випадок» тощо.

Отже, доля – це хід подій, збіг обставин, що складається незалежно від волі людини; за забобонним уявленням – сила, що визначає усе, що відбувається в житті, рок [169 с. 239].

Для більш глибокого розуміння поняття долі звернемося до роботи В. Г. Гака [35], в якій він проаналізував декілька десятків висловлювань про долю, що були взяті з різноманітних збірників прислів'їв, афоризмів, цитат різними мовами. Автор виходить з положення про те, що «доля є рух життя, зміна в положеннях людини. Ця зміна може бути залежною або незалежною від чийсь-небудь волі. У свою чергу, носієм (джерелом) волі, що визначає шлях або його зміни, може бути як сама людина, так і будь-що, що є стороннім їй. Джерелом змін, що знаходяться поза людиною, може бути божество або інший розпорядник долі, або рок, що не від кого не залежний, призначення, куди навіть боги не сміють втручатися» [35, с. 198-199]. Отже, доля може бути повністю залежною від людини, частково залежною і абсолютно незалежною. Однак, незважаючи на наявність уявлень про те, що людське життя строго детерміноване долею, існують уявлення про

мінливість долі. Так, В. Г. Гак вважає, що, по-перше, втручання людини у свою долю виражається в тому, щоб не упустити сприятливий випадок. Ініціатива людини тут полягає не в тому, щоб створювати обставини, а в тому, щоб скористатися ними; по-друге, людина може будувати свою долю безпосередньо своїми активними діями. Найважливішою якістю при цьому виявляється сміливість [35, с. 204-205].

Таким чином, якщо говорити про активне втручання людини у свою долю, то тоді можна вважати, що подолання долі – це спроба вирватися із соціально-історичних закономірностей і слідувати особистому призначенню. А випадок тут є інструментом, за допомогою якого відбувається «подолання долі». Саме так і поступає авантюрна особистість, яка не визнає свою залежність від долі.

Для підтвердження цього І. Ю. Тимофєєва зазначає, що пригода витісняє людину з участі, котра їй уготована долею, вона втручається в передбачуваний хід життєвих подій. Пригода – це своєрідний виклик, реалізація права вибору людиною власної долі. Організація життєвого шляху за принципом «пошуку пригод» вносить у її загальний хід максимум несподіванки, випадковості. Пригода зіштовхує людину обличчям до обличчя з власною долею [187, с. 20].

«Пригода» у своєму прагненні кинути виклик долі є потужним стимулом людини до самої себе. На думку В. Н. Топорова, людина повинна жити не за долею, а за своєю вільною волею, котра повинна спрямовуватися певною незалежною системою цінностей. Автор вважає, що «жити тільки за долею» – означає відмову від свободи волі; жити тільки у відповідності з принципом свободи волі, без оглядки на долю, означає вибір егоцентричної позиції, що ізолює людину від світу, від широкої сфери неявилого» [192, с. 39]. Пригода якраз і є тією подією, в якій всі зазначені ознаки досягають максимум наповненості.

Зв'язок небезпеки (де одним з елементів є невизначеність) й авантюристичності простежується в етимології досліджуваного терміна. Поняття

«невизначеність» характеризує ситуацію, коли неможливо оцінити ймовірність потенційних результатів: немає точної інформації, швидко змінюється ситуація. Невизначеність часто пов'язана із соціокультурним, політичним та наукомістким середовищами [193, с. 142].

Досить часто стирається межа між такими близькими поняттями, як шахрайство, інтриганство, аферизм, спекуляція саме тому, що досить часто поняття «авантюризм» обмежується лише рамками антиповедінки. Однак ці поняття не слід ототожнювати, оскільки вони мають різне семантичне значення. Звернемося до деяких історичних визначень феномену «авантюризм» задля їх диференціації.

Так, О. Ф. Строев зазначає, що поняття «авантюрист» в XVII - XVIII ст. носило зневажливий характер, про що свідчать такі його визначення: авантюрист – «це волонтер, який платню не одержує, але від нарядів та інших військових тягот позбавлений»; «темна особистість, людина, у якої немає ні кола, ні двора, але яка нахабно лізе в усі справи». Автор вказує на такі основні характеристики аванюриста, як: нічого не мати, ні до чого не прив'язуватися, уникати роботи та сім'ї та все вважати своєю вотчиною [180].

Якщо звернутися до радянських часів, то можна знайти таке визначення аванюрної дії: аванюрна дія – це пригода, те, що випадково трапляється; акції, що не співмірні з реальними цілями та можливостями індивіда. Аванюрні дії, як правило, позбавлені стабільного і кінцевого успіху, часто зумовлені нечесними і корисливими розрахунками. Конкретним виявом аванюрної дії є такі антиподи моральної поведінки, як необ'єктивна інформація, прагнення одержувати від суспільства якомога більше, а віддавати йому менше; у науковій роботі – підтасування фактів тощо. Аванюрні дії засуджуються комуністичною мораллю, а особи, які вдаються до особливо небезпечних аванюрних дій, караються законом [140, с. 56].

Слід зазначити, що таке розуміння аванюризму приводить до одностороннього підходу. Іноді здоровий (тобто помірний і заснований на тверезому аналізі обстановки) аванюризм може принести безперечну

користь. Відомо, що багато географічних відкриттів були зроблені авантюристами, для яких авантюризм є стилем життя. Авантюрні вчинки дають можливість замінити буденність існування чимось новим, допомагають позбутися одноманітності життя і досягти чогось більшого. У справжнього аванюриста віра в себе невіддільна від віри в прихильність фортуни, а відчуття своєї неординарності від відчуття своєї обираності [55, с. 113]. Авантюризм розглядається не лише як негативне явище відносно оточення, а і як ресурс творчого прийняття рішень особистістю, котра може сприяти або запобігати адаптаційним процесам у життєдіяльності людини.

Як вже зазначалося вище, у масовій свідомості поняття авантюризм і аферизм не розділяються, що є помилкою. Так, афера (від французького *affaire* – справа) – це обман, шахрайство, а авантюра – це надія на удачу, що не підкріплена ретельним аналізом ситуації [55, с. 115]. Ми вважаємо, що на відміну від аферизму, для якого характерно умисне нанесення шкоди іншій людині своїми діями, особи, які схильні до авантюризмів, умисного нанесення шкоди не планують [157].

Поняття авантюризму також згадується в екзистенціальній психології та психотерапії. Відомо, що в цій галузі психології велика увага приділяється феномену екзистенціального вакууму (за В. Франклом), під яким розуміють переживання дефіциту забезпеченості життя особистості сенсом, що тягне за собою цілий ряд патологічних і «метапатологічних» проявів і наслідків (В. Франкл, І. Ялом, С. Мадді та інші). У своїх ранніх роботах, спираючись на погляди Е. Фромма і Ж. П. Сартра, С. Мадді вводить поняття «екзистенціального неврозу» як хронічного стану, що характеризується низкою симптомів [225]. До когнітивних симптомів екзистенціального неврозу відносяться втрата сенсу, нездатність людини повірити в істину, важливість, користь чи знайти інтерес до будь-якої діяльності, якою вона займається або яку може собі уявити. З афективної сторони екзистенційний невроз характеризується млявістю і нудьгою, а також епізодами депресії, частота яких із часом знижується. Із точки зору поведінки, людина, яка

перебуває в цьому стані, може підтримувати низький або середній рівень активності, зміст якої, однак, вона не обирає або ж обирає за принципом мінімізації витрат зусиль [121, с. 68-77].

С. Мадді виділяє чотири форми проявлення відчуження: вегетативність, нігілізм, безсилля та *авантюризм* (або «*крусадерство*»), серед яких нас цікавить остання. Під авантюризмом він розуміє компульсивний пошук життєвості, залучення до небезпечних, екстремальних видів діяльності, у силу переживання безглуздості повсякденного життя. Автор підкреслює, що ця форма екзистенціального недуга є найменш серйозною, оскільки пов'язана з активністю, пошуком нових відчуттів [79, с. 87-101; 225].

Авантюризм являє собою варіант, при якому сенс виявляється і здійснюється людиною за межами ситуацій, що утворюють її повсякденне життя; таким чином, її життя в цілому в значній частині залишається безглуздим. «Позитивним» поняттям, що відповідає авантюризму, є пошук нових вражень (*sensation-seeking-Zuckerman* [237]): границя між цими поняттями нечітка, однак авантюризм підкреслює елемент ескапізму, втечі від безглузлого життя в беззмістовний ризик, тоді як пошук нових вражень пов'язаний швидше з пошуком і виявленням буттєвих цінностей в нових видах діяльності [цит. 121, с. 68-77].

З огляду на вищезазначене, можна сказати, що С. Мадді в своєму дослідженні загалом спростовує схильність до авантюристичності, як характеристику здорової особистості, тому що вважає, що це одна з форм проявлення відчуження. Але на наш погляд це не зовсім вірно, адже не сама схильність, а її рівень та ступінь прояву (або занадто високий, або занадто низький) може свідчити про те, чи вона є здоровою або нездоровою властивістю особистості.

Теоретичний аналіз будь-якого феномену вимагає його точної дефініції. Саме тому слід розібратися із термінологічною плутаниною, що спостерігається внаслідок використання в психологічній літературі таких

термінів, як «авантюризм», «авантюрна поведінка», «схильність до авантюристичної поведінки (авантюризму)», «авантюризм особистості». Чіткої їх диференціації не існує, часто, навпаки, зустрічається ототожнення цих понять. Це і ставить завдання їх диференціації та уточнення їх сутності.

Перш за все, зупинимось на таких поняттях, як схильність і готовність, які досить часто використовуються як синоніми. Так, українське слово «схильність» при перекладі на російську мову означає як «склонность», так і «предрасположенность», що також вносить плутанину у використання цих понять [22, 28]. Оскільки в цьому дисертаційному дослідженні мова йде про схильність до авантюристичної поведінки (авантюризм), нас цікавить таке психологічне поняття як «схильність».

В літературі «схильність» розуміється як:

- виборча спрямованість індивіда на певну діяльність, що спонукає займатися нею. Основою спрямованості є глибока, стійка, усталена потреба індивіда в певній діяльності, прагнення удосконалювати уміння і навички, що пов'язані з цією діяльністю [138, с. 364];

- (англ. *disposition*) будь-яке позитивне, внутрішньо вмотивоване ставлення (потяг, інтерес тощо) до якого-небудь заняття. Психологічну основу схильності становить стійка потреба особистості в певній діяльності, коли привабливими виявляються не тільки досягнуті в ній результати, але і сам процес діяльності [19, с. 465];

- (англ. *susceptibility*) схильність до чого-небудь, наявність умов для виникнення чого-небудь, схильність до чого-небудь [19, с. 466];

- одна з форм спрямованості особистості, у структуру якої входить інтерес і вольове прагнення здійснювати її у своїй діяльності [132, с. 133];

- феномен, що має хронічний (актуальний) і потенційний характер [208, с. 23].

Традиційно в психології рисами називають якості, котрі є стійко властивими певній людині і виявляються в різних ситуаціях. Так, С. К. Нартова-Бочавер, зазначає, що про риси можна говорити лише в разі

міжситуативної стійкості: адже кожна людина хоч би раз в житті здійснює вчинки, які можна назвати добрими, чесними, великодушними, проте це не означає, що можна прогнозувати її подібну поведінку й надалі. Риси не є типовими для всієї групи, а є найбільш відмітними особливостями окремої людини. Якщо порівняти тип особистості з груповим портретом, то риса – це, швидше, та характеристика, що виходить за рамки узагальненого образу і слідує лише логіці поведінки конкретного суб'єкта [101, с. 29].

У такому контексті доцільно зупинитися на основних характеристиках рис особистості, що були виділені Г. Олпортом: 1) риса особистості – це не лише номінальне, але й реальне позначення. Тобто вони дійсно існують в людях, а не є результатом теоретичних викладень; 2) риса особистості є більш узагальненою якістю, ніж звичка. Звички, що об'єднуються, зливаються в риси; 3) риса особистості є рушійним елементом поведінки. Тобто риси схиляють людину створювати або шукати ситуації, в яких вони можуть виявитися; 4) існування рис можна встановити емпірично. І, хоча вони не піддаються безпосередньому спостереженню, психологічні методи дозволяють їх виявити; 5) риса особистості лише відносно незалежна від інших рис. Перекриваючись, вони виявляються в ще більш узагальнених характеристиках поведінки; 6) риса особистості не є синонімом моральної або соціальної оцінки. І негативний полюс вираження риси – це не завжди «погано», а позитивний – не завжди «добре»; 7) рису можна розглядати або в контексті особистості, в якій вона виявлена, або за її поширеністю в суспільстві; 8) неузгодженість деяких вчинків з рисою не є доказом її відсутності у людини [116]. Таким чином, «риси», як правило, є відносно стійкими характеристиками, що мають прогностичну цінність і зазвичай включають в себе ті властивості, за якими індивіди відрізняються один від одного [8, с. 420].

Більшість психологічних теорій ризику можуть належати до диспозиціональної або ситуаційної парадигми, які частіше називають моделями ризику. У моделях ризику, що представляють ситуаційну

парадигму, особливості поведінки особистості породжуються і проявляються лише в певних ситуаціях, що включають фактор ризику. У диспозиціональних моделях особистість виступає як носій властивості, що називається «схильністю до ризику», «готовністю до ризику» або «ризикованістю»; ситуативно вона може проявлятися і в неризикованих задачах або ж в таких не проявлятися, оскільки пов'язана також з іншими особистісними детермінантами активності суб'єкта [62, с. 248-249].

Загалом, у психології поняття готовності до ризику і схильності до ризику не точно зазначені і розглядаються в контексті ризикової поведінки (Risikoverhalten), а також поведінкового прийняття ризику (risk-taking behavior). Так, поняття «схильність до ризику» включило уявлення про диспозиціональний особистісний ризик, як про індивідуальну властивість, що розрізняє поведінку людей в однотипних задачах. Поняття готовності до ризику більш адекватно фіксує прямий переклад з німецького терміна Risikobereitschaft. О. Г. Нізашвілі зазначає, що схильність до ризику пов'язана з описом таких характеристик особистості як імпульсивність та зниження самоконтролю. А «готовність до ризику» як особистісна властивість віднесена до вміння суб'єкта приймати рішення в умовах невизначеності при недостатності орієнтирів [108, с. 16].

Т. В. Корнілова готовність до ризику характеризує як здатність приймати умови невизначеності, вміння приймати рішення і діяти в ситуаціях неповної поінформованості, відсутність контролю над ситуацією, тобто в умовах невизначеності і ризику. Під цією властивістю розуміються диспозиціональні характеристики пізнавальної та особистісної сфери людини [64, с. 78].

Таким чином, «схильність до авантюристичності» або «авантюристичність» можна розглядати як властивості особистості, що має статус диспозиціональної.

Психологічною наукою феномен готовності розглядається, як психолого-психічний стан (П. Б. Ганушкін, В. М. Мясіщев), природні здібності (С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв), як психологічний процес

(Е. Еріксон), як установка (Д. М. Узнадзе).

Слово «готовність» розуміється як стан готового, тобто готовий – той, хто зробив необхідне приготування; підготувався до чого-небудь, той, хто висловлює згоду, схильний до чого-небудь або виявляє бажання зробити щонебудь; доведений до повної готовності, приготований, завершений, заздалегідь продуманий, підготовлений, складений, набув досвід, досяг високої майстерності [28, с. 257]. Також готовність деякими авторами розглядається як стан мобілізації психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій; як операційну установку, аферентний синтез умов ефективного здійснення майбутньої дії; як підвищення чутливості до умов діяльності [177, с. 80].

При диференціації понять схильності і готовності до авантюрної поведінки (авантюрності) ми спираємось на роботи О. П. Саннікової [158, с. 79-124.], в яких визначається:

а) розуміння готовності до авантюрної поведінки як стану мобілізації психофізіологічних систем перед майбутньою дією;

б) розуміння готовності до авантюрної поведінки як сформованості психічних властивостей (здібностей, знань, навичок і умінь) без яких неможливо здійснити певну діяльність.

Отже, О. П. Саннікова виділяє готовність до авантюрної дії і готовність до авантюрної діяльності. На її думку, готовність у вузькому сенсі характеризує *готовність до авантюрної дії*. Саме таке розуміння готовності до авантюрної поведінки близьке розумінню схильності до авантюрної поведінки, що характеризується специфічною спрямованістю (вектором) на певні дії, спонукою, тягою, спрагою, потребою в авантюрності тощо, що забезпечує тотожність і синонімічний зв'язок схильності і готовності. Якщо розглядати готовність до авантюрної поведінки в широкому сенсі, то така готовність характеризує сформованість певних психічних властивостей особистості, що виявляються в процесі діяльності, тобто *готовність до авантюрної діяльності*. Так, готовність, окрім мобілізації психофізіологічних

функціональних систем організму, охоплює і широкий спектр тих властивостей особистості, що забезпечують психологічні умови успішного виконання діяльності (здібності, установки, характер, цінності, необхідні знання, навички і уміння і ін.). Автор вважає, що готовність до *авантюрної дії* включає той клас характеристик, що відносяться до формально-динамічного рівня структури індивідуальності, а готовність до *авантюрної діяльності* – до змістовного, ціннісного, особистісного рівня [158, с. 79-124].

Слід розрізнити поняття, що споріднені з поняттям «авантюризм». Спираючись на літературні джерела, ми вважаємо, що:

– *суб'єктивно авантюрна ситуація* – це суб'єктивна інтерпретація зовнішніх та внутрішніх умов, яка спонукає особистість до вибіркової активності, спрямованої на авантюрні дії;

– *авантюрні дії* – це дії, котрі спрямовані на вирішення конкретного (простого стосовно мети) завдання в умовах суб'єктивно авантюрної ситуації;

– *авантюрна поведінка* – це цілеспрямована соціальна поведінка, що дозволяє суб'єкту певними способами, котрі відповідають особливостям особистості та ситуації, реалізовувати свої авантюрні наміри;

– *стилі авантюрної поведінки* – більш-менш універсальні реакції на авантюрну ситуацію з метою оптимальної взаємодії переживань, мислення, когніцій задля перетворення їх у відповідність з авантюрними намірами;

– *авантюрний ресурс особистості* – це можливості людини, використання яких забезпечує виконання програми та засобів (стратегій) для вирішення авантюрних намірів (мети);

– *авантюрна особистість* – це така особистість, котра наділена не лише розвиненою авантюрністю, а й тими рисами особистості, що супроводжують прояви авантюрності, спонукають до авантюрних дій, тобто, виступають у якості її внутрішніх чинників і детермінант [92].

При всій різниці розуміння та відсутності єдиної теоретичної позиції щодо досліджуваного феномену, ми розглядаємо авантюрність (схильність до

авантюрної поведінки) як стійку властивість особистості, психологічна сутність якої виявляється у *надії на легкий і швидкий успіх, удачу при наявності кінцевої мети*, яка є принадливою для особистості, *без ретельного аналізу реальних зовнішніх обставин, власних можливостей (ресурсів), шляхів вирішення проблеми тощо, при досягненні цієї мети*. Основним критерієм наявності авантюрності є невідповідність (*інконгруентність*) суб'єктивного бачення ситуації, що існує в уяві особистості, об'єктивній реальності, зокрема: – невідповідність намірів реальному результату; – невідповідність досягнень (мети), котрі очікуються суб'єктивно реальним досягненням; – невідповідність уявних умов і обставин, котрі суб'єктивно оцінюються як такі, що сприяють легкому успіху, реальним умовам; – невідповідність уявних (суб'єктивно оцінюваних) можливостей, здібностей, сил (ресурсів) реальним (об'єктивно існуючим) можливостям тощо [1, 92].

При цьому, авантюрність характеризується: 1) спрямованістю на досягнення легкого і швидкого успіху, позитивною настановою на подібні дії, орієнтацією на удачу; 2) позитивним настроєм, радісним очікуванням легкого успіху, передчуттям позитивного результату тощо; 3) певним способом мислення: легковажністю, поверхневою логікою, слабким урахуванням змін, відсутністю аналізу конкретної ситуації, обставин; 4) певними діями, поведінкою, вільною від будь-яких обмежень, вимог, умовностей тощо [1, 92].

Також слід зауважити, що авантюрність може виявлятися в різних якостях і різною мірою, в континуумі – від «авантюрної нечутливості» до «авантюрної чутливості» (низький-високий ступінь відчуття авантюрності); від «авантюрної сліпоти» суб'єкта до «авантюрної проникливості» (низький-високий ступінь розпізнавання авантюрних дій). Можна вважати, що авантюрність деяких людей полягає у тому, що вони своїми діями, поведінкою, через які виявляються певні риси їх особистості, збільшують авантюрогенність існуючої ситуації, а іноді і створюють її навіть в нейтральних, з погляду ступеню невизначеності, ситуаціях [160, с. 156-162].

1.2. Структура авантюрності як властивості особистості

Одним із завдань у дослідженні схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) є пошук, експлікація та опис окремих її показників, що репрезентують структурні компоненти авантюрності.

Відомо, що для отримання повного системного опису об'єкта необхідно знайти такий «зріз» дослідження, для якого потрібно вказати й експериментально вивчити повний набір характеристик. Системний підхід передбачає отримання відповідей на питання про склад об'єкта, його функції та структуру. Отже, структурний підхід в описі системного об'єкту передбачає подання складу (підсистем) та структури об'єкта, котора розуміється як постійна частина відносин, що характерні для компонентів системи [36, с. 5].

Аналіз літератури показав необхідність оформлення компонентно-структурної моделі схильності до авантюрної поведінки (авантюрності), що передбачає розробку й обґрунтування багаторівневої, багатокomпонентної структури з урахуванням наступних основних характеристик цієї властивості особистості: стійкість, системність, інтегральність [163, с. 21].

Теоретико-методологічною основою для вирішення цієї задачі нами був обраний континуально-ієрархічний підхід до дослідження структури властивостей особистості О. П. Саннікової [159, с. 30-33]. У контексті зазначеного підходу особистість розглядається як макросистема, яка складається з різнорівневих підсистем, що мають специфічні характеристики. Як рівні виділяються: 1) формально-динамічний; 2) змістово-особистісний; 3) соціально-імперативний. Перший рівень складає сукупність всіх властивостей, що відображають форму та динаміку протікання психічних явищ та індивідні властивості конституціонального характеру. Другий рівень містить власне особистісні властивості: особистісну спрямованість, цінності, систему переконань, потребово-мотиваційну сферу тощо. Третій рівень, умовно названий автором соціально-імперативним, (від лат. Imperativus –

наказовий, настійно вимагаючий, безумовний) містить клас характеристик, спричинений включенням особистості у різноманітні суспільні, соціальні зв'язки та впливом реального соціального середовища, соціальних норм, культурних традицій тощо. Виділення тільки двох рівнів (динамічного і змістового) обмежує, «замикає» структуру особистості як систему, тоді як соціально-імперативний рівень є тим «простором», тією ланкою через яку і відбувається взаємодія особистості як відкритої системи з навколишнім світом. Третій рівень жорстко контролюється свідомістю. Якщо два перші рівні співзвучні (і вербально, і за сенсом) уявленням про динамічне і змістовне психічного, то третій рівень включає той клас характеристик, котрі відбивають і наявні у особистості уявлення про суспільство, мораль, норми, культуру, знання тощо, і саму мораль особистості. Межі між рівнями умовні, переходи від одного до іншого утворюють певний прикордонний простір, об'єднуючий риси, що належать до двох сусідніх рівнів. Рівні взаємозв'язані між собою і взаємно проникають один в одного. Саме це пояснює розвиток окремих психічних властивостей, що вертикально «пронизають» структуру особистості від нижчих рівнів до вищих [155, 166, с. 7-12].

Розглядаючи схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) як складну інтегральну властивість особистості, ми представили її як багаторівневе, цілісне утворення, що певним чином та з різною інтенсивністю виявляє себе на всіх структурних рівнях означеної континуально-ієрархічної структури особистості. Отже, з позицій даного підходу можна припустити, на кожному з рівнів схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) презентована відповідними компонентами, що характеризуються своїм специфічним змістом. При цьому компоненти різних рівнів схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) можуть своєрідно взаємодіяти між собою, доповнювати один одного і утворювати цілісну інтегральну властивість, що не зводиться до суми її складових [159, с. 30-33].

Так, спробуємо побудувати континуально-ієрархічну структуру схильності до авантюрної поведінки, тобто авантюрності:

– *на соціально-імперативному рівні* авантюрність відображає систему знань про вимоги певної культури, релігії, професії, соціального середовища стосовно можливих способів авантюрної поведінки. На цьому рівні також виділяється і такий компонент авантюрності як особистісні «норми» авантюрної поведінки, якими користується особистість в ситуаціях ризику. Функцією даного рівня є нормативна регуляція проявів авантюрної поведінки (авантюрності);

– *на рівні індивідуального досвіду* (проміжна зона між змістовно-особистісним та соціально-імперативним рівнями) авантюрність презентована досвідом авантюрної поведінки. На цьому рівні в якості компонентів схильності до авантюрної поведінки виділяються самооцінка власної авантюрної поведінки, знання особистості про свої можливості в проявах авантюрної поведінки, ставлення до себе як до авантюрної особистості. Основна функціональність рівня схильності до авантюрної поведінки полягає в регулюванні обсягу взаємодії особистості із соціумом;

– *на змістовно-особистісному рівні* – авантюрність виявляється в характеристиках, що пов'язані із спрямованістю особистості, її потребо-мотиваційною сферою, цінностями. До змістовних характеристик схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) можна віднести силу і стійкість мотивації виявляти авантюрну поведінку; здатність до свідомої та вольової регуляції авантюрної поведінки; особистісну готовність до авантюрної поведінки, а також стратегій в типових соціальних ситуаціях;

– *на якісному рівні* (проміжна зона між формально-динамічним та змістовно-особистісним рівнями) схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) містить характеристики, які відображають психологічну сутність цього феномена;

– *на формально-динамічному рівні* – авантюрність проявляє себе в динамічних характеристиках, що відображають особливості виникнення

проявів авантюрної поведінки, форму їх реалізації в ризикованих ситуаціях та стійкі переваги у використанні певних форм авантюрної поведінки.

Запропоновані вище характеристики авантюрності потребують більш детального розгляду та вивчення. На цьому етапі дослідження розглядаються лише формально-динамічні та якісні характеристики схильності до авантюрної поведінки (авантюрності). Обрання для розгляду саме цих характеристик пояснюється тим, що по-перше, вони належать до характеристик темпераментального рівня індивідуальності (за В. Д. Небиліциним [105, 106], Б. М. Тєпловим [185, 186]), тобто саме на їх основі формуються змістовні характеристики авантюрності; по-друге, як вже було зазначено, формально-динамічні та якісні характеристики містять у собі психологічну сутність схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) [163, с. 24]. Для того, щоб виявити та експлікувати компонентний склад цих показників ми звернулися як до спеціальної літератури, у якій розглядається схильність до авантюрної поведінки (авантюрності), так і до наукових досліджень, в яких виділені метапараметри цього рівня.

Відомо, що формально-динамічні характеристики індивідуальної поведінки на відміну від змістово-особистісних характеристик, визначаються переважно властивостями нервової системи [94, 95, 105, 106, 151, 185, 186], що, у свою чергу, пояснює стабільність означених характеристик у період після дозрівання нервової системи.

О. П. Санніковою в своїх роботах на основі існуючих досліджень темпераменту, його психологічних та психофізіологічних складових, було виділено метавиміри формально-динамічного та якісного рівня індивідуальності людини. Коло формально-динамічних метапараметрів, що розглядаються як види психічної активності, на думку автора, є сукупністю тих ознак, які характеризують силу внутрішніх тенденцій індивіда до певної діяльності, що виявляється в енергійності і різноманітності дій, що відбуваються. До формально-динамічних (інструментальних) базових метапараметрів або метахарактеристик автор відносить: потребу –

відсутність потреби в здійсненні певних дій; ініціативність – відсутність ініціативності до здійснення певних дій; широту – вузькість масштабу інтеракцій (безліч охоплених елементів); легкість – трудність виникнення, протікання і припинення певних дій; стійкість – мінливість (частота і тривалість інтеракцій); пластичність (гнучкість, флексибельність) – ригідність (відсталість); інтенсивність – помірність в прояві можливостей особистості тощо. Аналогічним чином до метапараметрів якісних характеристик окремих рис індивідуальності автор відносить *емоційний, когнітивний, поведінковий*, у тому числі, і *регулятивний*, компонент конкретного психічного явища, риси (риса стійка в часі, стабільна і не є ситуативним станом) [157, 159, 166].

Слід зазначити, що континуально-ієрархічний підхід, запропонований О. П. Санніковою, за допомогою якого вивчалися означені метавиміри, метапараметри (формально-динамічні та якісні) певних властивостей особистості (психологічної проникливості, емпатії, адаптивності, комунікативної креативності, товаришськості, агресивності, схильності до ризику, толерантності, асертивності), є реалізованим в роботах її учнів [13, 15, 133, 154, 157, 163, 170, 233]. Посилаючись на думку О. П. Саннікової, згідно якої види показників, що характеризують формально-динамічний рівень психіки особистості, може бути доповнений компонентами, специфічними для визначеної, конкретної властивості індивідуальності (в даному випадку – схильності до авантюрної поведінки).

У літературі були знайдені окремі підтвердження того, що авантюризм супроводжується певними емоціями, думками та поведінкою.

Так, у деяких роботах визначається важливий елемент авантюризмості – це потреба в авантюрній поведінці, що виявляється в пошуку нових вражень та відчуттів, в пошуку нового досвіду, в жадобі до гострих відчуттів [55, с. 113; 62, с. 279]. Зокрема, в роботах Т. В. Корнілової показано, що схильність до авантюрної поведінки включає потребу, прагнення до змін, до нового в житті, до подолання буденності, одноманітності життя, прагнення вийти за

межі сьогодення, спробу одержати більше, причому миттєво [62, 64]. Г. Зіммель відзначає, що авантюрист завжди прагне новизни і шукає нові враження у кожному вчинку [51]. Ф. Ріман зазначає, що для авантюризму характерно очікування нового, прагнення до нових подразників та вражень [143, с. 240]. У своїх роботах С. Мадді «ідеологічний авантюризм» (або «крусадерство») розглядає як сильну схильність знаходити для себе найбільш ефектні та виграшні справи, щоб потім занурити в них з головою [цит. за 211, с. 204].

І. Ю. Тимофеева виділяє емоційну складову авантюрності й зазначає, що авантюрист знаходиться повністю у владі своїх відчуттів; жорстка фіксованість на одному об'єкті привносить в характер авантюриста пристрасність; він ірраціональний, оскільки спирається не стільки на знання, скільки на емоції. На думку дослідниці авантюризм пов'язана з позитивними емоціями: «авантюрист керується усвідомленим вибором активності, що приносить йому задоволення і позитивні емоції» [187, с. 26-27]. Дж. Олдхем та Л. Морріс вказують, що життя авантюриста є безстрашним, що дозволяє дійти висновку про зв'язок емоції страху з авантюризмом: чим більше страх – тим менше людина виявляє свою схильність до авантюризмів [115].

Розглядаючи поведінкову (конативну) складову авантюризмів, слід навести думку І. Ю. Тимофеевої, яка вважає, що авантюрист реалізує зв'язок зі світом через «дію, вчинок – пригоду». Дослідниця зазначає, що авантюризм поведінки характеризується «спрямованістю у зовнішній світ» [187, с. 29].

З огляду на вищесказане, ми доходимо висновку, що схильність до авантюризмів поведінки (авантюризм) як риса може виявлятися в *переживаннях* людини, в її *думках*, а також *діях* (у поведінці). Також слід зазначити, що «емоційний» компонент схильності до авантюризмів поведінки виявляється в специфіці емоційної палітри переживань, що пов'язані з авантюризмом. При цьому він відрізняється від «когнітивного» компоненту

схильності до авантюрної поведінки, а також відрізняється від «дієвої» схильності до авантюрної поведінки людини.

Таким чином, спираючись на дослідження, в яких доведено, що в якісних характеристиках рис індивідуальності виявляються основні види психічної активності людини (активність в емоційній, інтелектуальній і руховій сфері) [105, 106, 117, 118, 119, 155, 157], а також на інформацію про якісні метапараметри (емоційні, когнітивні, конативні та контрольно-регулятивні) [155, 157, 159] та аналіз літератури з проблеми авантюрності, що викладений вище, серед якісних компонентів авантюрності можна виділити такі:

- *емоційний компонент* (афективні реакції, що виникають під час авантюрної поведінки; насиченість, сила емоційних переживань, що пов'язані з авантюрою; ступінь яскравості емоційної палітри);

- *когнітивний компонент* (різноманітність думок, уявлень, що пов'язані з авантюрою; наявність таких розумових характеристик за допомогою яких особистість, яка схильна до авантюрності, може давати раціональну оцінку, інтерпретації авантюрної ситуації, що засновані на особливостях її сприйняття, на розумінні, аналізі та інтелектуальній активності; вміння на основі знань та минулого досвіду передбачати наслідки власних авантюрних дій та намірів);

- *конативний (поведінковий) компонент*, що може проявлятися зовні, спостерігатися (це прояви авантюрної поведінки в емоціях, експресії, у виразних рухах, міміці, жестах, в висловлюваннях, діях, в поведінці);

- *контрольно-регулятивний компонент*, що характеризує наявність активності особистості, котра спрямована на самоконтроль і регуляцію власних переживань, думок, пов'язаних із авантюрними діями (особливості регулятивного і вольового потенціалу особистості; можливість встановлення контролю за ситуацією, за собою, за процесом і результатом діяльності).

Оскільки формально-динамічні показники на даному етапі дослідження, на відміну від змістово-особистісних характеристик

авантюристичності, також є предметом нашої уваги, представимо показники означеного рівня, що були експліковані на основі аналізу літератури і наших попередніх емпіричних досліджень [229]. Згідно з положеннями О. П. Саннікової стосовно метахарактеристик будь-якої риси індивідуальності [159], ми вважаємо, що авантюризм на формально-динамічному рівні презентована такими характеристиками: потреба у почутті та проявах авантюристичності; чутливість до авантюристичних ситуацій; ініціативність авантюристичної поведінки; спонтанність авантюристичної поведінки; легкість виникнення авантюристичної активності; широта авантюристичної поведінки; стійкість, усталеність до авантюристичних дій; інтенсивність тощо.

Отже, авантюризм розглядається як *стійка системна інтегральна властивість особистості*, полікомпонентна за своєю структурою, котра включає формально-динамічні, якісні, змістовно-особистісні, соціально-імперативні характеристики. Запропоновані вище характеристики схильності до авантюристичної поведінки (авантюристичності) потребують більш детального розгляду та вивчення. На цьому етапі дослідження переважно розглядаються формально-динамічні та якісні характеристики схильності до авантюристичності. Обрання для розгляду саме цих характеристик пояснюється тим, що по-перше, вони належать до характеристик темпераментного рівня індивідуальності (за В. Д. Небиліциним, Б. М. Тепловим та О. Ю. Ольшаннікової), тобто саме на цій основі формуються змістовні характеристики схильності до авантюристичної поведінки (авантюристичності); по-друге, як вже було зазначено, формально-динамічні та якісні характеристики містять в собі психологічну сутність любого феномена, у тому числі й авантюристичності [92].

Структурна схема схильності до авантюристичної поведінки (авантюристичності), що створена на засадах континуально-ієрархічного підходу, зображена на рис. 1.1.

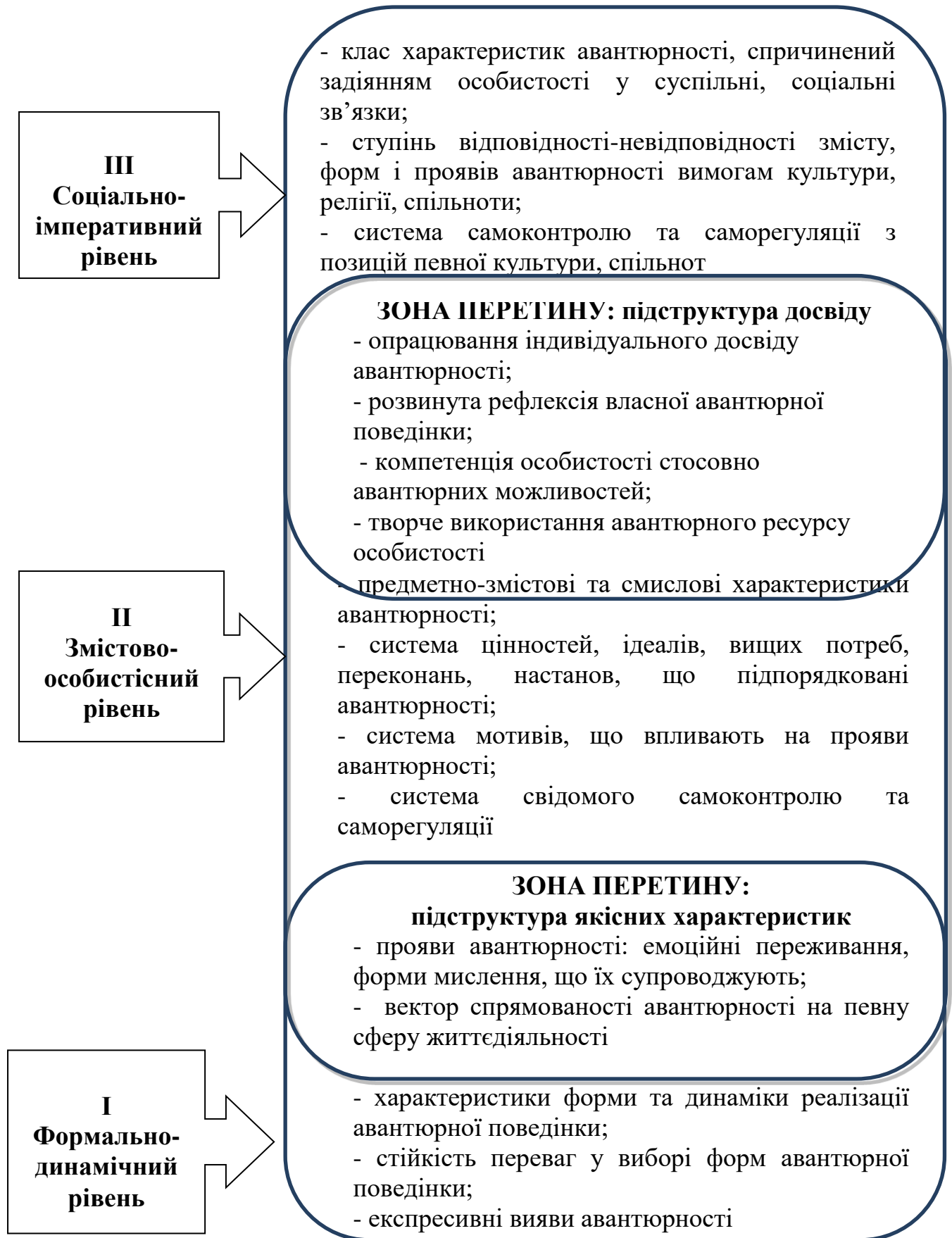

Рис. 1.1. Структурна схема схильності до авантюрної поведінки (авантюрності) особистості

Покомпонентний склад показників авантюрності

Рівні	Показники
III. Соціально-імперативний (нормативний) рівень	Установчий компонент; Регуляція власної авантюрної поведінки на засадах соціальних норм
<i>Проміжна зона</i>	Самооцінка власної авантюрної поведінки; Регуляція авантюрної поведінки на засадах власних «норм»
II. Змістовно-особистісний рівень	Мотиваційний компонент; Здатність до свідомої регуляції авантюрної поведінки
<i>Проміжна зона</i>	Емоційний компонент; Когнітивний компонент; Конативний компонент; Контрольно-регулятивний компонент
I. Формально-динамічний рівень	Ергічний компонент; Чутливість до авантюрних ситуацій; Показники

1.3. Властивості особистості, що супроводжують прояви авантюрності та виступають у якості її передумов

Попередній аналіз літератури показав, що існує різноманітна інформація про риси особистості, що пов'язані зі схильністю до авантюрної поведінки. Але слід зазначити, що дані стосовно витоків схильності до авантюрної поведінки не завжди чітко простежується і це ускладнює дослідження феномену, що вивчається.

Як зазначає С. Цвейг [198], справжнім авантюристом можна стати, лише маючи деякі психологічні підстави, «авантюрну вдачу», служіння якої

– єдина справжня мета авантюриста. Далі автор у підтвердження своєї точки зору вказує, що Казанова став авантюристом не з потреби, не з огиди до праці, а «за природженим темпераментом», завдяки «геніальності, що тягне його до авантюризму» [198, с. 845].

Великий соціальний і психологічний аналіз феномена «авантюризм» здійснено французькою дослідницею Сюзанною Рот [231]. Так, до основних якостей, що характеризують авантюрну особистість, вона виокремлює: непередбачуваність, імпульсивність, зосередженість на сьогоднішньому дні, віру в удачу, що доходить до забобон, багату фантазію, прожектерство, сміливість, рішучість, навіть жорстокість, егоцентричність і товарицькість, любов до зовнішніх ефектів, обманів, міфотворчості, гри, вміння плести інтриги тощо [231].

Іншим важливим підґрунтям для вивчення авантюрності є дисертація І. Ю. Тимофєєвої [187], в якій наводиться соціопсихологічний характер авантюриста, що заснований на аналізі біографій найбільш відомих авантюристів. На думку дослідниці, авантюрній особистості притаманний або сангвінічний («темперамент почуття») або холеричний («темперамент діяльності») темперамент. Авантюристу-сангвініку притаманні такі риси, як: безтурботність, нестриманість, бажання і вміння бути в центрі, почуття гумору, азарт тощо. Авантюриста-холерика дослідниця характеризує як гарячого, запального, діяльного і нестриманого, головна пристрасть якого – честолюбство. Для обох темпераментів властива зосередженість на сьогоднішньому дні, любов до зовнішніх ефектів, до ризику, вміння захопити і підпорядкувати собі оточуючих, хист імпровізатора [187].

І. Ю. Тимофєєва відносить авантюрну особистість до екстравертованого типу і вважає, що основною рисою її характеру є сильний егоцентризм та постійна тенденція бути цікавим і справляти враження на оточуючих. Саме це обумовлює репутацію авантюристів як великих ошуканців і містифікаторів. Для авантюриста джерело всіх благ бачиться зовні, а єдиний спосіб знайти бажане – отримати це із зовнішнього джерела,

застосувавши або силу, або хитрість. По відношенню до іншої людини він діє або як чуттєвий спокусник, нерозбірливий у своїх уподобаннях, або як маніпулятор, схильний красти і привласнювати [187].

Характерною особливістю авантюриста є те, що він знаходиться цілком у владі своїх відчуттів. Йому властива ірраціональність, оскільки він опирається не стільки на знання, скільки на емоції. Захопленість ідеєю, жорстка фіксованість на одному об'єкті привносить в характер авантюриста пристрасність. Саме пристрасність не дозволяє йому розмірковувати про ризик та розраховувати ймовірність свого успіху. Суть пошукової активності авантюриста – повернутися у стан комфорту, зазнавши при цьому позитивні емоції; психічні процеси протікають на рівні відчуттів і переважно підсвідомо; дії по задоволенню потреб здійснюються без опору з боку конкуруючих функціональних систем (совісті, волі, розуму, попередніх намірів, планів, зобов'язань, побоювань) [187, с. 25-27].

Серед властивостей особистості, що супроводжують прояви авантюристичності, у літературі також виділяється інконгруентність. Так, К. Леонгард зазначає, що «авантюристичні особистості» внутрішньо своєї брехні не відчують. Саме ця їх удавана щирість та вміння визивати до себе довіру є запорукою успіху. Такі особистості дуже легко вживаються в свою роль і не потребують того, щоб судорожно пристосовувати свою поведінку до ситуації, що несподівано змінилася. Вони реагують всією особистістю в плані тієї ролі, яку в даний момент грають. Але таке вживання в роль може зайти настільки далеко, що авантюрні особи на час перестають приймати в розрахунок свою кінцеву мету. Також їм притаманна імпульсивність, що підштовхує їх робити грубі «помилки» в очах об'єктивного спостерігача: на якийсь непередбачений поворот у подіях вони, увійшовши в роль, реагують імпульсивно, нічого не зважаючи, і тим самим видають себе з головою. На думку К. Леонгарда одним із мотивів авантюрної поведінки є «потреба у визнанні». Авантюрні особистості характеризуються потужним завзяттям, з яким вони домагаються цього, самовпевненістю і зарозумілістю. До

словесного самовихваляння приєднується гонорова поведінка, прагнення всіляко привернути до себе увагу присутніх. Також автор звертає увагу на таку характерну для авантюристичної особистості рису, як необдуманність своїх вчинків. Незважаючи на те, що для аванюриста дуже важливе враження, яке він справляє на оточуючих, він не здатен заздалегідь обміркувати лінію своєї поведінки, він завжди живе моментом [71].

Серед характерних рис аванюрної психіки К. Леонгард виділяє такі, як: товариськість, егоїзм, зарозумілість, чванство, інтриганство, наявність артистичних здібностей, використання патетичних слів, міміки і жестів, вміння пристосовуватися, безсовісне удавання, здатність вникати в психологію оточуючих, мала розвиненість етичного комплексу, пафос тощо. Особливим даром аванюрної особистості виступає вміння викликати до себе почуття симпатії і любові. Зазвичай, на думку автора, виходить така картина: аванюрна особистість досягає необхідного результату, для чого майстерно застосовує різні прийоми, що сприяють цьому досягненню, однак вона настільки входить в роль, що прийоми перетворюються на самоціль, а головний намір, який стоїть за ними, втрачає чіткі обриси [71].

На думку Ф. Рімана аванюрність часто супроводжується агресивністю, що у зв'язку з недостатністю самокритики і самоконтролю носить гнучкий, імпульсивний і спонтанний характер, не супроводжується вираженою тривогою і злопам'ятністю, є нетривалою та виникає внаслідок захопленості, яка взагалі переважає в особистостях, схильних до аванюрної поведінки. Також автор вважає, що особливою формою агресії є інтриганство. Так, аванюрна поведінка характеризується інтригами, розпусканням чуток, що принижують гідність інших і зменшують їх суспільну значимість, мстивістю. Часто агресія може приймати сценічні форми, досягаючи при цьому найбільшої виразності, якщо є можливість для її публічного прояву [143].

І. В. Троїцька вважає, що люди агресивні, імпульсивні, з сильною потребою в домінуванні і самоствердженні, а також ті, які прагнуть гострих відчуттів – більш ризиковані, а тому і більш спроможні на аванюрну

поведінку; в свою чергу, люди незалежні і наполегливі виявляють велику обережність [193, с. 143].

А. Г. Нізашвілі і В. А. Хащенко виявили, що на прийняття ризику впливають такі якості, як нонконформізм, дипломатичність і адекватність самооцінки. За отриманими ними даними, випробовувані, що обирають низький рівень поведінкового ризику, відрізнялися високою психологічною напруженістю і незалежністю, тоді як особи, які приймають високий рівень поведінкового ризику, характеризувалися сміливістю, дипломатичністю, товариськістю, неадекватною самооцінкою і залежністю [136, 137].

У літературі також є інформація про зв'язок авантюрності з асертивністю та впевненістю в собі. Так, Н. М. Подоляк в своєму дисертаційному дослідженні, спрямованому на вивчення асертивності як властивості особистості, зазначає та емпірично підтверджує, що асертивним особам притаманна авантюрність [133].

Використання художньої літератури дозволило більш повно виявити риси особистості, що супроводжують прояви авантюрності та виступають у якості її передумов.

Так, досить великий вклад у вивчення феномену «авантюризм» вніс О. Ф. Строев, який в своїй роботі наводить біографії відомих авантюристів та дає їм характеристику. Найбільш яркі серед авантюристів автором виокремлюються: Джакомо Казанова, Джузеппе Бальзамо, він же граф Алессандро Каліостро, граф Сен-Жермен тощо. Серед характерних рис аванюриста О. Ф. Строев називає невизначеність, непередбачуваність, схильність до ризику, мінливість, дар імпровізації, егоїзм, гедонізм, нарцисизм, що доходить до самообожествління тощо. Життя аванюриста, на думку автора, не тільки азартна, але і акторська гра; «він комедіант і глядач в одній особі, у всіх перипетіях він дивиться на себе з боку і захоплюється собою». Він – шукач пригод, любить ризик, постійно ризикує своїм життям і станом. Авантюрист користується репутацією ерудита, який пам'ятає

напам'ять цілі книжки, його називають «ходячою бібліотекою». Творчість для нього є способом для самоствердження [180].

Цікавим за своїми ідеями і матеріалом виявилось есе С. Цвейга, присвяченого Казанові [198], в якому дається багатий психологічний портрет авантюрній особистості. Серед рис особистості, що супроводжують прояви авантюрності та виступають у якості її передумов, автором виокремлені такі, як: рішучість, сміливість, пристрасність, ризикованість, безпечність, спонтанність, імпульсивність, потреба в пошуку відчуттів, низький самоконтроль тощо. Так, С. Цвейг зазначає, що Казанова був «людиною пристрасно відданою насолоді, типовим пожирачем миттєвостей, до того ж наділений з боку долі – фантастичними пригодами, з боку розуму – демонічною пам'яттю, зі сторони характеру – абсолютною нестриманістю». Кожна його риса говорить про натиск, перемогу і рішучість. Всі самі рішучі вчинки авантюриста є завжди наслідком раптового вибухового настрою. Саме у відсутності невизначеності він знаходить незрівнянну і безмежну привабливість. Такі люди, як Казанова, не бережуть своє життя, вони ризикують ним; вони єдині з багатьох і обережних зважуються ризикувати: собою, кожним шансом і випадком. Весь свій талант, розум, всі знання, всю силу і відвагу авантюрист незмінно кидає назустріч невідомому – фортуні, богині ігри і перетворень. Для Казанови важливо прожити не одне життя, а вмістити в своє існування сотню життів, – цього вимагає його «шалена пристрасність». Він не цікавиться тим, що думають про нього, він проноситься повз моральних огорож з чарівною безпечністю, байдужий до сказу тих, хто залишився позаду [198, с. 830-849].

Говорячи про наявність низького самоконтролю в авантюрній особистості, С. Цвейг зазначає, що у Казанови немає навіть «зачатків тієї субстанції, яку прийнято називати совістю, цього духовного «Понад-Я», що контролює та регулює чуттєві спонукання». Авантюрист – це «вільне дитя світу, це вічний син легковажності, який нахабно хапає кожен іграшку, поступово накидається на всі розваги та жадає насолоду»; він не містить в собі

нічого «демонічного»: єдиний демон, котрий підлаштовує Казанову, називається нудьгою». Сам Казанова у своїх мемуарах називає нудьгу «пеклом, яке Данте забув зобразити» [198, с. 851-862].

Також автор пише про потребу в авантюрних діях, називаючи її «киснем авантюр» для авантюрної особистості і зазначаючи, що саме цим пояснюється причина її гарячої, судомної спраги до всього небувалого і нового, звідки така «невтомно шукаюча цікавість цієї вічно жадібною до подій людини». Так і Казанова дорожить безперервністю насолод; він прагне до авантюр, нових переживань, до утвердження життя. Коли він позбавлений грайливих розваг, то можна побачити, як спокій стає для нього «вбивчим занепокоєнням» [198, с. 861].

Цікавим є те, що С. Цвейг говорить про авантюру як про гру для авантюриста, цінність якої полягає в тому, що вона у геніальному ракурсі повторює напругу реального життя, штучно створює небезпеку і прискорює біг долі. Гра (авантюра), на думку автора, це притулок для людей миті, вічна розвага для ледарів і прекрасне заняття для людей, які внутрішньо нічим не зайняті. І Казанова віддається їй повністю. Він грає не заради виграшу, а заради процесу гри; і живе не заради багатства, комфорту, щастя, а заради життя. Він ніколи не шукає остаточної розрядки, а прагне до тривалої напруги, до вічної авантюри. Про все життя Казанови можна сказати, що воно було пристрасним, небезпечним, безпутнім, нещадним, веселим, підлим, непристойним, нахабним, розпусним, але завжди напруженим і несподіваним [198, с. 832-863].

Таким чином, аналіз доступних літературних джерел дозволяє стверджувати, що авантюризм супроводжується такими властивостями особистості, як: незалежність, домінантність, агресивність, асертивність, впевненість в собі, нарцисизм, спонтанність, товариськість, креативність, схильність до ризику, потреба в пошуку відчуттів, імпульсивність, сміливість, рішучість, егоцентричність, інконгруентність тощо.

1.4. Психологічні чинники авантюристичності

Проблема детермінації психічного розвитку є досить актуальною та займає важливе місце в психології. Адже, одним з основних принципів, на якому базується будь-яка концепція або теорія, що існує на даний момент в психології, є принцип єдності зовнішнього і внутрішнього у детермінації психічного. Зупинимось більш детально на деяких положеннях зазначеного принципу, який, як відомо, ввів у науковий перебіг С. Л. Рубінштейн. Одним з провідних тверджень за С. Л. Рубінштейном, що витікає з принципу єдності зовнішнього і внутрішнього у процесі детермінації психічного, є те, що «різні рівні і типи свідомості визначають разом з тим і різні рівні або типи поведінки (реакція, свідомо дія, вчинок), тобто свідомість як вища форма розвитку психіки людини зумовлює зміну внутрішньої природи дії, або актів поведінки, а зміна природи є разом з цим і зміною психологічних закономірностей їх зовнішнього об'єктивного перебігу» [149, с. 11].

Конкретні форми реалізації єдності зовнішнього і внутрішнього та характер їх відбиття в актах життєдіяльності людини змінюються в процесі психологічного розвитку, що виявляється у зростанні активності людини як суб'єкта власної життєдіяльності. Активність є фундаментальною ознакою психіки людини. Так, у психологічному словнику зазначається, що «активність характеризується зумовленістю дій суб'єкта, специфікою його внутрішніх станів безпосередньо в момент здійснення дій, на відміну від реактивності, коли дія зумовлена попередньою ситуацією» [141, с. 14-15]. Активність може бути і надситуативною, тобто такою, що спрямовується особистісними настановами та цінностями, виходить за межі вихідних цілей діяльності [25]. Отже, підвищення у зовнішній поведінці «питомої ваги» активності в порівнянні з реактивністю, свідчить про збільшення ролі внутрішнього у порівнянні із зовнішнім у детермінації поведінки [141, с. 14-15]. Саме це положення психологічної теорії можна вважати вихідним для визначення психологічної реальності існування різних рівнів свідомого

регулювання емоційних процесів. Воно дає підстави враховувати роль інтелектуального (свідомого) у детермінації зовнішніх форм поведінки, що породжені і спрямовані емоційними процесами.

Термін «детермінанта» (від лат. *determinare* – визначати) – будь-яка причина або така, що передує, умова чи засіб; причина, що визначає виникнення явища. Чинник – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор. Детермінізм – матеріалістичне вчення про загальну причину, зумовленість явищ природи, суспільства і мислення [28, с. 289, 1061].

У психології детермінізм розуміється як закономірна і необхідна залежність психічних явищ від факторів, що їх породжують. Детермінізм включає причинність як сукупність обставин, що передують у часі слідству і викликають його, але не вичерпується цим пояснювальним принципом, оскільки існують інші форми детермінізму, а саме: *системний детермінізм* (залежність окремих компонентів системи від властивостей цілого), *детермінізм типу зворотного зв'язку* (наслідок впливає на причину, що викликала його), *детермінізм статистичний* (при однакових причинах виникають різні у відомих межах ефекти, що підлеглі статистичній закономірності), *цільовий детермінізм* (мета як закон, що випереджає результат, визначає процес його досягнення) та ін. [138, с. 97-98].

У презентованій роботі здійснюється опір на системний детермінізм та на певні принципи системного підходу до вивчення проблеми детермінації (О. М. Леонт'єв [72], Б. Ф. Ломов [75], С. Д. Максименко [80, 81], К. К. Платонов [132], С. Л. Рубінштейн [149]), серед яких виокремлюються: будь-які психічні явища, їх формування та існування визначається різними типами детермінант; всі види детермінант є тісно взаємопов'язаними між собою і утворюють систему, де конкретний склад і структура системи залежить від ситуації, що склалася, від людського життя; зв'язок між детермінантами є діалектичним: те, що в одних випадках виступає передумовою, в інших виявляється причиною, чинником; зміна детермінант

носить закономірний характер і є логічною, природною і необхідною умовою для розвитку суб'єкта, його психіки, поведінки [75, с. 115-130].

Питання щодо детермінації психіки і поведінки людини має вирішуватися не тільки за допомогою фіксації впливів передбачуваної детермінанти (окремих, одночасних, паралельних детермінант або їх зміни) на психічний феномен, але й: по-перше, за допомогою позначення передбачуваного типу детермінант; по-друге, за допомогою аналізу змісту і способів впливу цих детермінант в конкретній ситуації; по-третє, за допомогою дослідження впливу детермінант у процесі діяльності, що «розгортається» у часі [цит. за 160, с. 1656].

Розкриття сутності феномена авантюрності, його осмислення з позицій різних наукових підходів, опис структури як властивості особистості може бути повним тільки при окресленні психологічного образу авантюрної особистості. Схильність особистості до авантюрної поведінки неможливо зрозуміти, не з'ясувавши психологічні чинники та детермінанти цього явища.

На сьогодні, аксіоматичним є положення про те, що будь-яке психологічне явище, властивість (в даному випадку схильність до авантюрної поведінки) визначається як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішні чинники мають відношення до ситуації або обставин, що провокують або гальмують прояви авантюрності. Внутрішні чинники зумовлені різноманітними індивідуально-психологічними характеристиками та певними властивостями особистості, котрі супроводжують прояви авантюрної поведінки. Слід зазначити, що в нашому дослідженні вивчаються психологічні властивості особистості, котрі виступають внутрішніми чинниками схильності до авантюрної поведінки.

Як вже зазначалось, здійснення диференціально-психологічного аналізу авантюрності передбачає вивчення типового та індивідуального в її проявах. Це передбачає вибір тих індивідуально-психологічних особливостей особистості, котрі можуть виступати в якості провідних чинників авантюрності, впливати на її структуру та специфіку проявів. З огляду на

літературні джерела, як основні чинники авантюрності в цій роботі розглядаються *схильність до ризику, емоційний інтелект та емоційність*.

Схильність до ризику як чинник авантюрності

Ризик є невід'ємною рисою активності людини. Він супроводжує діяльність людини, а деколи він просто необхідний для виживання і для здійснення творчих ідей. Позитивне ставлення до ризику в суспільній свідомості можна проілюструвати такими відомими висловлюваннями: «Хто не ризикує, той не п'є шампанське», «Або пан, або пропав», «Перемагати без ризику – перемагати без слави», «Хто життям не ризикує, той ніколи його не знайде» (І. Ф. Шиллер), «Не було б ризику – не було б і прогресу» (В. В. Вересаєв), «Відмовитися від ризику – означає відмовитися від творчості» (А. С. Макаренко) тощо [55, с. 31].

Аналіз літератури допомогі встановити, що між поняттями «авантюрність» та «ризик» немає достатньо чіткого розділення. Досить часто авантюрність розглядається в контексті ризику або навіть ототожнюється з ним. Розглянемо ці поняття більш детально.

Слово «ризик» запозичене з французької мови *risque* – «небезпека», що свою чергу через італійську мову сходить до грецької *rizikon* – «круча, скеля», утвореному від *giza* – «підніжжя скелі». Таким чином «ризикувати» – буквально «об'їжджати кручу, скелю» [66, с. 390].

Найбільш поширеними визначеннями ризику є такі: ризик – це «можлива небезпека» (йти на ризик, з ризиком для життя) або ж як «дія наугад», сподіваючись на щасливий результат, на свій ризик або на свій страх [114]; – ризик – це дія, що спрямована на привабливу мету, досягнення якої пов'язане з елементами небезпеки, загрозою втрати, неуспіхом [177, с. 362]. Ризикувати означає «пускатися навмання, на невірну справу, наудалую, наважитися, йти на авось, робити щось без вірного розрахунку, піддаватися випадковості, діяти сміливо, заповзято, сподіваючись на щастя, ставити на кін (від гри); піддаватися чомусь, відомій небезпеці, мінливості, невдачі...» [42, с. 525].

А. П. Альгін розуміє ризик як діяльність, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити імовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі, відхилення від мети. До основних елементів, що утворюють сутність поняття «ризик», автор відносить такі: можливість відхилення від заданої мети, заради якої здійснювалася обрана альтернатива; імовірність досягнення бажаного результату; відсутність впевненості в досягненні поставленої мети; втрати, пов'язані із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи; можливість настання небажаних наслідків при здійсненні тих або інших дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який йде на ризик; очікування небезпеки, невдачі в результаті вибору альтернативи та її реалізації [5, с. 19-20.].

Далі А. П. Альгін зазначає, що ризик, з одного боку, зорієнтований на отримання суспільно значущих результатів неординарними, новими способами в умовах невизначеності та ситуації неминучого вибору, а з іншого – веде до *авантюризму*, волюнтаризму, суб'єктивізму тощо, якщо в ситуації ризику альтернатива обирається без належного врахування об'єктивних закономірностей розвитку соціального явища, по відношенню до якого приймається рішення [5, с. 20-21]. Дослідник вважає, що саме необґрунтований ризик (коли вибір позбавлений достатніх підстав і в деякій мірі суперечить об'єктивним тенденціям розвитку суспільних процесів) пов'язаний з *авантюрою*. Тобто авантюра А. П. Альгіним розглядається як різновид ступеня ризику. Автор вважає, що при авантюризмі раціональність, оптимальність вибору рівні або майже рівні нулю, тобто ймовірність досягнення передбачуваного результату мінімальна або взагалі неможлива. Ця форма ризику об'єктивно містить значну ймовірність неможливості здійснення задуманої мети, хоча суб'єкт, який приймає рішення, цього може і не усвідомлювати. При цьому сам ризик невдачі, відхилення від передбачуваної мети настільки великий, що почате діло або починання практично не має шансів на успіх [5, с. 52.].

Є. П. Ільїн вказує, що авантюризм є однією з особливостей особистості, що характеризує готовність людини до ризику. Автор зазначає, що у буденній свідомості слово «ризик» сприймається по-різному: як здатність йти на авантюри; як бажання відчувти викид адреналіну; як ситуація невизначеності; як дія, результат якої невідомий або в основі якої лежить безпідставна надія на успіх [55, с. 112].

В. А. Петровський та Ю. Козелецький пов'язували особистісний ризик з активністю особистості як «пристрастю до подолання меж». Так, на думку В. А. Петровського однією з можливих форм активності, що передбачає ситуація потенційної загрози, є активність, котра спрямована назустріч небезпеці і яка виступає як результат вільного вибору суб'єкта. Автор визнає, що людина спроможна йти на ризик, не отримуючи при цьому будь-яких ситуативних переваг. У цьому випадку ризик виглядає як «безкорисливий», «спонтанний». Саме цей вид ризику він назвав «надситуативним». Дослідження, що проводив В. А. Петровський, показали, що існує не тільки ситуативний, актуальний ризик, а й «схильність до ризику, що значно загострюється» у деяких людей при збільшенні небезпеки [129, с. 82].

Ю. Козелецький зв'язав особистісний ризик з трансгресією як проявом губристичної мотивації. На думку автора, саме пристрасть до подолання меж тягне людину до географічних відкриттів і лежить в основі креативності [цит. за 64, с. 117]. Відтак, можна зробити висновок, що є категорія людей, які йдуть на авантюри дії не заради якоїсь вигоди. Як пише Ю. Козелецький, саме авантюризм, що виходить із власної волі, надає сенс людському існуванню [цит. за 55, с. 113].

А. Г. Шмельов вважає, що велика схильність до ризику свідчить не тільки про рішучість, але може вести і до авантюризму [55].

Розглядаючи психологічну сутність поняття «ризик», умовно можна виділити три основні напрями. *Перший* визначає ризик як ситуативну характеристику дій (діяльності) суб'єкта, що віддзеркалює невизначеність результату для діючої особи і можливість негативних наслідків в ситуаціях

неуспіху. Ризик розглядається в межах концепції надситуативної активності і теорії мотивації досягнення. В межах надситуативної активності ризик завжди розрахований на «ситуативні переваги»; ризик мотивований, доцільний. Це ризик задля самоствердження, заради грошей, з метою досягнення певної мети. Концепція мотивації досягнення успіху вивчає мотиваційну сферу людини, що відображає прагнення особистості до найліпшого виконання діяльності в ситуації досягнення. *Другий напрям* розглядає ризик з точки зору теорії прийняття рішення як ситуації вибору між альтернативними або можливими варіантами дій. Автори, які працюють в межах даного напрямку, займаються з'ясуванням критеріїв прийняття рішення (значущість успіху або ціна невдачі майбутньої дії, суб'єктивна оцінка витрат на досягнення бажаного результату та індивідуально-психологічні особливості людини). *Третій напрям* вивчає суб'єктивну оцінку ризику, тобто того, що представляє собою ризик, з точки зору суб'єкта. Суб'єктивна оцінка ризику людини визначається двома основними моментами: ступенем небезпеки, тобто фізичної або соціальної загрози при невдалому фіналі і значущості виграшу при вдалому завершенні. Аналіз мотиваційної сторони ризикованої дії дозволяє виділити декілька різних варіантів ризику [136, с. 12-13].

Немотивований ризик не має раціональної основи і проявляється в процесі творчості або інтелектуальної активності. У психологічному словнику немотивований ризик позначається як «безкорисливий», а в повсякденному житті він звичайно пов'язується з інтуїцією, досвідом і прагненням виправдати негативні вчинки [55, с. 37]. Такий ризик має місце у тих випадках, коли людина йде на ризик не заради ситуативної винагороди, а задля вирішення певної «надзадачі». Ідучи на зустріч небезпеці вона прагне здолати її, розширити свої можливості. Небезпечна дія при цьому набуває ціннісного сенсу [136, с. 12-13]. У свою чергу, мотивований ризик передбачає отримання ситуативних переваг у діяльності і розрахований на ситуативні переваги зі сторони, яка приймає ризиковане рішення [55, с. 37]. В свою

чергу, мотивований ризик поділяється на виправданий і невинуватий. Ризикована дія вважається виправданою у тому випадку, коли вона спрямована на досягнення суспільно-значущої мети. Причому величина та імовірність сприятливих наслідків перевищує відповідні показники несприятливих наслідків, в іншому випадку має місце невинуватий ризик, що детермінується афективними моментами: *задоволенням самолюбства, схильністю до гострих відчуттів* [96, с. 87-95].

За оцінкою привабливості наслідків виокремлюють прийнятний та неприйнятний ризик. Прийнятний ризик – рівень ризику, який людина вважає допустимим для отримання максимально можливих вигод від своєї діяльності. Неприйнятний ризик – ризик, представлений тільки своїми негативними наслідками, тому такі ризиковані дії і вчинки позбавлені сенсу [55, с. 39-40]. Зупинимось на теоріях, в яких вважається, що рівень оптимального ризику, прийнятного людиною, є відносно постійним.

Так, К. Кумбс дійшов висновку, що в кожного індивіда існує свій ідеальний рівень ризику, який вважається найбільш оптимальним. На його думку, виходячи з індивідуальних функцій переваг окремих суб'єктів, серед них можна виділити менш або більш ризикованих [216]. В теорії компенсації ризику А. Глендона йде мова про наявність найбільш оптимального для суб'єкта рівня ризику. Згідно цієї теорії оцінка небезпеки в кожного суб'єкта залишається постійною, незалежно від об'єктивних обставин, а прийнятний ризик визначається як відношення відчуття небезпеки до відчуття обережності. Прийнятний ризик є постійним показником, що обумовлений індивідуальною специфікою, схильністю до ризику [220]. Гомеостатична теорія ризику (щодо психологічних спонук ризикованої поведінки) Г.Уайда передбачає, що в кожній людині існує свій, зручний для неї рівень ризику, за наявності якого вона ефективно виконує діяльність [235].

Багато психологів вважають, що можливість виникнення ризикових ситуацій пов'язана із суб'єктивним фактором, тобто з психологічними особливостями людей. У цьому контексті слід згадати про поняття

«ризикогенний потенціал», що являє собою інтелектуально-психологічний механізм спонукання людини до породження, створення або провокування ризикових ситуацій [47]. Отже, можна вважати, що ризикогенність деяких людей полягає в тому, що вони своїми діями, поведінкою, через які виявляються певні риси їх особистості, збільшують ризикогенність виниклої ситуації, а іноді і створюють її навіть в нейтральних з точки зору ступеня невизначеності, умовах [162, с. 28].

Є. С. Жаріков та А. А. Парамонов наводять свою типологію ризикогенних особистостей, де виокремлюють «внутрішньо детерміновану ризикогенну особистість». Автори вважають, що такій особистості природою закладено сильна потреба до ризикових форм досягнення результату, до ризикованих рішень. Такий тип людей готовий до поведінки, в якій домінує мотив досягнення успіху «на авось», які готові піти «ва-банк», навіть коли для цього немає особливої або взагалі ніякої необхідності. До рис внутрішньо детермінованої ризикогенної особистості Є. С. Жаріков та А. А. Парамонов відносять: потребу в домінуванні; погане самоврядування; слабо виражене самозбереження; імпульсивність; ригідність; індивідуалістичність; гіперактивність особистості; ініціативність; комплекс всездозволеності; схильність до обману і *авантюризм намірів та дій* [47].

Зупинимось більш детально на такій рисі «внутрішньо детермінованої ризикогенної особистості», як *авантюризм*. Як вже було зазначено, авантюризм – це схильність і здатність людини до дій, які визначаються як ризиковані починання або навіть пригоди. Для багатьох авантюра – це сумнівне в сенсі чесності підприємство, розраховане не на облік реальних можливостей і умов, а на випадковий успіх. В основі авантюризм лежить здатність приймати рішення при дефіциті інформації. Питання про те, яким цілям служить це вміння, зазвичай не розглядається. Такі цілі можуть бути цілком благородними або просто шахрайськими. Строго кажучи, авантюризм можна вважати будь-які дії людини, котрі засновані на рішеннях, що приймаються при нестачі інформації. Але це можуть бути дії і

вченого, і полководця, і політика, і бізнесмена, і шахря... Все залежить від цілей людини, яка здійснює певні дії. Значущим тут є те, що авантюрист приймає свої рішення при дефіциті інформації в надії на успіх. І ось у цьому полягає ризикова складова авантюри [162, с. 33].

Т. В. Корніловою було виявлено, що *схильність до авантюри*, соціальна сміливість, рішучість, потяг до сильних відчуттів пов'язані з готовністю до ризику [62, с. 279; 63]. Згідно концепції Г. Н. Солнцевої і Т. В. Корнілової готовність до ризику визначається як уміння, здатність суб'єкта приймати адекватні рішення в умовах невизначеності, що співвідноситься з поняттям раціональності, а також як готовність усвідомлено контролювати можливість зміни ситуації за допомогою реалізації своїх рішень, ставити цілі, що дозволяють перевіряти власні можливості і розширювати їх, виходити за рамки обмежень, накладених наявною ситуацією. Схильність до ризику визначається як особистісна властивість, що характеризує відмінність в ризикованій поведінці різних людей в схожих ситуаціях, що часто пов'язана з імпульсивністю та із зниженням самоконтролю суб'єкта. Автори вважають, що в межах дослідження феномена ризику важливим чинником є «ризикованість», що може тлумачитися: як 1) імпульсивність, недостатня продуманість дій в поєднанні з надією на щасливий вихід; 2) як властивість ситуації або прийнятого рішення або стратегії; 3) як особистісна характеристика [179].

На характер поведінки в ситуаціях ризику мають вплив також думки, пристрасті, схильності, установки суб'єкта. Важливим аспектом мотивації є те, що ризик є цінністю для більшості людей. Як відзначає в своїй роботі Т. В. Корнілова особливості ризику мають гедоністичну спрямованість – це суб'єктивна цінність задоволення від відчуттів, що вносяться почуттям ризику. Прагматичні втрати можуть обернутися придбаннями ціннісного характеру (можливість підтримувати самооцінку, залишатися вірним собі, не піддатися впливу ситуації) [62, 63, 64].

І. В. Троїцька вважає, що ризикованість - не ризикованість – це не риса характеру людини, це характеристика поведінки, сплав особистісно-ситуаційних і соціальних факторів [193, с. 142].

С. В. Предко із науковим керівником Г. В. Ложкіна в своєму дисертаційному дослідженні готовність до ризику розуміють як схильність суб'єкта до вияву активності в умовах небезпеки, невизначеності, що зумовлюється його особистісними особливостями, психоемоційним станом, рівнем мотивації і минулим досвідом. Схильність до ризику розуміється як потенційна і практична реалізація можливості суб'єкта до успішної діяльності в небезпечних умовах, що визначається сукупністю (індивідуальних, професійних) якостей, необхідних для її виконання в цих умовах [136, с. 21-22].

В. А. Петровський дотримується думки, що схильність до ризику характеризується як готовність переживати гострі відчуття. Автор зазначає, що іноді людина відчуває гострий потяг до небезпеки і робить, на перший погляд, нічим не виправдані дії назустріч небезпеці [129, с. 82]. В. А. Петровський виділяє спонукання, що відштовхують індивіда від небезпеки (реакції уникнення), і спонукання назустріч загрозі (реакції прагнення до небезпеки). Взаємодія між цими тенденціями в одних випадках схиляє людину до обережної поведінки, а в інших – зумовлює ризикований спосіб дії. Намагаючись пояснити детермінацію активності назустріч небезпеці, автор виділяє такі три групи мотивів, як: вроджена орієнтовна реакція; «жага гострих відчуттів» як спонукання, обумовлене досвідом подолання небезпеки і ціннісно-обумовлене прагнення до небезпеки [129, с. 105]. В. А. Петровський доходить висновку, що «жага гострих відчуттів» як спонукання, обумовлене досвідом подолання небезпеки (про таке спонукання ще іноді кажуть: «смак до ризику») є очікування і разом з тим тенденція до відтворення пережитого «катарсису». Якщо в боротьбі зі страхом перевага на боці потреби в гострих відчуттях, і якщо тенденція до ризику не буде

загальмована з боку цінностей обережної поведінки, то індивід виявляє схильність до «безкорисливого» ризику [129, с. 98].

Р. Фулер [218] із співавторами характеризує схильність до ризику як готовність пережити гострі відчуття. Аналогічною є думка С. М. Богомолової [17, с. 169-171], яка вважає схильність до ризику складовою частиною потреби у відчуттях або стимуляції.

Американський психолог М. Цуккерман [237, 238], вивчаючи авантюрний тип особистості (Sensation seeking), вважає, що основним її прагненням є як пошук різноманітних, нових і складних відчуттів, переживань і відповідних видів демонстраційно-змагальної діяльності, які приносять ці переживання (Zuckerman). Серед них ми зустрічається багато азартних гравців у карти і на біржі, видатних магів і чаклунів, безстрашних розвідників, популярних фокусників та ілюзіоністів, циркових акробатів, знаменитих артистів естради і шоу-бізнесу тощо. Подібно дітям або підліткам, цей тип людей схильний миттєво вихлюпувати свої позитивні і негативні емоції, здійснювати непередбачувані вчинки, ризикувати на спір, вплутуватися до авантур, але вони виключно сприйнятливі до нудьги, часто змінюють компанію друзів і навіть спосіб життя. Ця особливість змушує їх шукати гострі відчуття «на стороні», захоплюватися ризиковими видами спорту, приймати участь у всіляких ризикованих аферах [цит. за 49, с. 49-60].

Роберто Ассаджиолі вважає, що прихований авантюрист-маніпулятор сидить у психіці кожного з дорослих людей сучасного суспільства. Але далеко не всі представники цього типу особистості є відчайдушними головорізами, схильними до криміналу або до гри в гусарську рулетку, до пиття горілки з пляшки, стоячи на карнизі у вікні багатоповерхового будинку подібно деяким героям роману «Війна і мир» Льва Толстого. Готуючись до сходження на гірський пік, до виконання складних фігур з акробатики, до вправ у парашутному спорті або до інших емоціогенних заходів «Російського екстриму», багато хто з представників авантюристичного типу особистості діють по російській приказці «сім разів відміряй, один раз відріж», ретельно

перевіряють надійність свого обладнання, підстраховують себе, і т. д., але їм «дуже потрібно» пройти через ці гострі моменти, що мобілізують і розкривають всю їх тілесно душевну сутність.

Не виключено, що ця авантюрна особливість особистості коріниться десь у глибинах біології, фізіології, генетики даної людини і може бути наслідувана людьми в процесі еволюції. Природа цього прагнення до ризику і небезпеки поки ще не з'ясовано до кінця, але є серйозні підстави вважати, що воно має генетико-біологічну основу. У всякому разі, виявлено, що особливості реакції людини на новизну обумовлені генетично, і тому припущення про те, що ці люди шукають новизни тільки для того, щоб «підняти свій тонус» не здається неймовірним. Іншими словами, така особливість особистості може виявитися своєрідним засобом виживання даного індивіда, захисту його від хронічного емоційного або сенсорного голодування. Знову ж таки, така емоційна спрямованість може привести людину і в професію льотчика, парашутисти-випробувачі, але і в банду грабіжників чи хуліганів. Як писав В. Висоцький: «Скільки я не намагався, скільки я не прагнув все одно, щоб побитися, хто-небудь знаходився. Але я не шкодую» [цит. за 49, с. 49-60].

Зіткнення з небезпекою не завжди викликає страх. Можливе і виникнення прямо протилежної реакції на небезпеку – почуття бойового збудження. Б. М. Теплов зазначає, що таке почуття підвищує фізичні і розумові сили людини, загострює її кмітливість і винахідливість, збільшує швидкість і точність дій [185, с. 79]. «Радянський льотчик, – пише А. Н. Толстой, – ніколи не ухилиться від бою, і чим ближче до нього небезпека, тим зліше його серце, тим вигідніше його рух, тим стрімкіше його рефлекси. Це напружено-розважливе захоплення боєм» [185, с. 79]. Є люди, які в боротьбі з небезпекою знаходять найбільшу радість життя. Такий був, наприклад, великий російський полководець Суворов, про якого один із його біографів пише: «Всякий раз, коли йому доводилося провести кілька років поза бойової обстановки, він починав буквально хиріти. Образно

висловлюючись, він добре спав тільки під гуркіт гармат. Так було з ним все його життя аж до глибокої старості» [185, с. 79]. Для людини, яка вміє і любить боротися з труднощами, і найважчі моменти пов'язані з такими почуттями, як бадьорість, упевненість у своїх силах, радісна і горда свідомість височини тих цілей, за які вона бореться» [185, с. 78].

О. А. Кондрацький характеризує невиправданий ризик, як ризик за яким поведінка детермінована потребами афективного плану: прагненням насолодитися переживанням небезпеки, бажанням задовольнити самолюбність тощо [61, с. 178-181].

Необхідно зауважити, що феномен немотивованого ризику це не лише прагнення людини до отримання «гострих» відчуттів або задоволення своєї самолюбності, але й активність, що направлена на подолання і розширення меж індивідуальних можливостей; на зміну особистісних властивостей суб'єкта при прагненні людини до самоактуалізації, що дає можливість особистісному зростанню (за В. А. Петровським); на реалізацію пізнавальних потреб людини (у тому числі, і потреби в самопізнанні).

На думку С. М. Богомолової, прагнення до «гострих» відчуттів, небезпеки, ризику може реалізуватися соціально прийнятними способами: заняття небезпечними видами спорту або вибором професії, пов'язаної з небезпекою. Отже, виходячи з виправданості прийнятих рішень в умовах ризику, можна виділити декілька категорій осіб: 1) котрі уникають ризик, навіть при значному виграші; 2) котрі мають оптимальний рівень ризикованості; 3) невиправдано, надмірно ризикуючи (високий ступінь ризику навіть при малій вірогідності і малому розмірі виграшу) [17, с. 169-171].

З огляду на вищесказане, в цій роботі схильність до ризику розглядається в якості одного з чинників авантюрності.

Вплив емоційного інтелекту на авантюрну поведінку

Згідно із сучасними загальнопсихологічними положеннями про динамічну єдність зовнішнього та внутрішнього у детермінації

життєдіяльності людини, збільшення ролі внутрішнього у детермінації поведінки реалізується не тільки в прогнозуванні майбутніх наслідків діяльності, але й у здійсненні суб'єктом свідомого вибору тієї чи іншої форми діяльності. Це дає підстави визнати цілком можливою ситуацію, коли суб'єкт, незалежно від фізіологічних змін, що відбуваються в його організмі при перебігу емоційного процесу, а також незалежно від фізичних властивостей зовнішніх стимулів, що зумовили виникнення емоційного процесу, може регулювати свій емоційний стан у відповідності з уявленнями про норми розумової поведінки, моральними настановами, обирати відповідну форму поведінки. Уявлення людини про адекватність відповідної форми поведінки, і те, що детермінує вибір конкретної форми поведінки з ряду можливих альтернатив – можна вважати внутрішнім в емоційному інтелекті, а самі характеристики перебігу емоційної поведінки (її зміст, якісні та кількісні ознаки) – зовнішнім. Тобто зовнішнім в емоційному інтелекті є форми поведінки людини, її діяльність, характер спілкування тощо. Спираючись на зазначене, можна вважати емоційний інтелект формою виявлення активності у людському вчинку, тобто вести розмову про можливість регулювання власних емоцій [59, с. 65-66].

Зазначимо, що аналіз наукових джерел з проблеми дослідження емоційного інтелекту показав, що велику розробленість вона отримала в рамках зарубіжної психології, якою займалися такі вчені: Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Карузо (теорія емоційно-інтелектуальних здібностей), Д. Гоулмен (теорія емоційної компетентності), Р. Бар-Он (некогнітивна теорія емоційного інтелекту) та інші. В рамках вітчизняної психології означеній проблемі присвячені дослідження таких вчених: І. М. Андрєєвої, О. І. Власової, Г. Г. Гарскової, Д. В. Люсіна (операціоналізація емоційно-інтелектуального конструкту); І. Ф. Аршави, Н. В. Ковриги, Е. Л. Носенко (вивчення його адаптивних функцій та адаптаційного потенціалу); М. О. Манойлової, О. М. Приймаченко (дослідження розвитку емоційного

інтелекту та його складових); Г. В. Березюк (вивчення емоційного інтелекту як детермінанти внутрішньої свободи особистості) та інші.

Проаналізуємо, перш за все, зміст поняття «емоційний інтелект».

Слід зазначити, що поняття «емоційний інтелект» в психологічній літературі трактується неоднозначно і визначається як: здібності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними (Д. В. Люсін), здатність розуміти ставлення особистості, репрезентовані в емоціях, та керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу (Г. Г. Гарскова), сукупність ментальних здібностей (І. М. Андрєєва, Д. Карузо, Дж. Майєр, П. Саловеї), сукупність емоційних, особистих і соціальних здібностей, що впливають на загальну здатність кого-небудь ефективно справлятися з вимогами і тиском навколишнього середовища (Р. Бар-Она), аспект виявлення внутрішнього світу особистості, що відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності (Е. Л. Носенко). Американський журналіст і психолог, Д. Гоулмен, довів, що успіх в житті залежить не стільки від логічного інтелекту, скільки від здібностей управляти своїми емоціями.

Щодо теоретичних підходів до розуміння структури емоційного інтелекту, то вони також різняться серед авторів.

В роботах Дж. Майєра і П. Саловея пропонуються такі компоненти емоційного інтелекту: 1) ідентифікація емоцій (здатність помічати та адекватно виражати та розрізняти емоції і переживання); 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення та інтелектуальної діяльності, спрямування уваги на важливі події; 3) розуміння емоцій (здатність розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою, усвідомлювати причини виникнення емоційних переживань); 4) управління емоціями (здатність контролювати і знижувати прояв негативних емоцій) [226].

Р. Бар-Он виділяє п'ять компонентів емоційного інтелекту, кожен з яких містить певні особистісні якості: 1) самопізнання (усвідомлення своїх емоцій, впевненість у собі, самоповага, незалежність, самореалізація); 2)

навички міжособистісного спілкування (емпатія, взаєморозуміння, соціальна відповідальність); 3) адаптаційні здібності (вміння реально оцінювати ситуацію та пристосовуватися до нових умов); 4) управління стресовими ситуаціями (стресостійкість, контроль за стресовими спалахами); 5) переважання позитивного настрою (оптимізм, відчуття щастя) [214].

Цікавим для нас є теоретико-методологічний підхід до вивчення емоційного інтелекту, розроблений Е. Л. Носенко, згідно з яким емоційний інтелект розглядається у контексті єдності зовнішнього і внутрішнього щодо детермінації психічного. Автор вважає, що емоційний інтелект як аспект виявлення внутрішнього світу особистості відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності. Йому притаманні внутрішні (диспозиційні) та зовнішні (ті, що виявляються в ознаках перебігу емоційного процесу) компоненти, котрі зумовлюють стресозахисну та адаптивну функції емоційного інтелекту, як інтегральної особистісної властивості [111, с. 95].

Так, Н. В. Коврига в своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що найвищий рівень сформованості емоційного інтелекту характеризується наявністю у суб'єкта відповідних настанов щодо можливих для нього альтернатив поведінки у конкретних ситуаціях життєдіяльності. Ці настанови відбивають індивідуальну систему цінностей суб'єкта, що чітко ним усвідомлена. Саме тому вибір форми поведінки, що адекватна ситуації, здійснюється людиною без надмірних зусиль волі, і, відповідно, мотивування такої поведінки здійснюється суб'єктом не ззовні, а із середини. В зовнішній поведінці людина виявляє помірний рівень сенситивності до можливих емоціогенних подразників. Вона відчуває високий рівень психологічного благополуччя як форми відбиття свідомості власного оцінювання адекватної своєї поведінки та уявлень про те, як її треба здійснювати в гармонії з іншими людьми. Саме в цьому виявляється стресозахисна та адаптивна функція емоційного інтелекту [59, с. 78].

Таким чином, враховуючи відмінності у поглядах науковців до визначення емоційного інтелекту, ми спираємось на точку зору Н. В. Ковриги та Е. Л. Носенко, згідно якої емоційний інтелект є дуже важливою інтегральною характеристикою особистості, котра реалізується в її здібностях розуміти емоції, узагальнювати їх зміст, виокремлювати емоційний підтекст у міжособистісних відносинах, регулювати емоції таким чином, щоб сприяти за допомогою позитивних емоцій успішній когнітивній, пізнавальній діяльності та долати негативні емоції, які заважають спілкуванню чи загрожують досягненню індивідуального успіху [59, с. 41].

Деякі науковці наголошують на тому, що емоційний інтелект є одним з провідних чинників забезпечення успішності життєдіяльності людини. Розвиток поглядів на феномен «емоційного інтелекту» сприяє поширенню ідей, згідно до яких адаптація у сучасному суспільстві, професіональні досягнення, сімейні відносини зумовлені не тільки і не стільки формальними здібностями і когнітивним функціонуванням індивіда, скільки особливими тісно пов'язаними з емоційною сферою навичками [201, с. 165].

Т. М. Титаренко, визначає вдале життя як таке, що влаштовує, суб'єктивно задовольняє людину та визначається тим, як вона оцінює свої можливості, враховує свої обмеження та наскільки адекватно моделює майбутню траєкторію відповідно до очікувань оточення та власного потенціалу [188, 190, 191]. Так, схильність людини до переживання позитивних емоцій, вміння у разі необхідності контролювати та модифікувати власні емоційні стани та емоції оточуючих виступають в якості ймовірних детермінант успішності життєдіяльності особистості [201, с. 168].

Внутрішньоособистісний компонент емоційного інтелекту сприяє пошуку сенса життя та забезпечує сталу мотивацію задля досягнення поставленої мети, як необхідної умови забезпечення відчуття змістовності та насиченості життя. Емоційна проникливість, вміння контролювати емоції, модифікувати та у разі необхідності уникати негативних афективних станів сприяє, з одного боку, задоволеності життям та відчуттю загального

благополуччя, з іншого – допомагає мінімізувати емоційно-психологічні розлади (депресію, патологічну тривогу). Забезпеченню ефективного вирішення життєвої задачі, що спрямована на досягнення власного благополуччя, сприяє здатність обирати гнучкі та адаптивні стратегії подолання стресогенних ситуацій. В свою чергу, міжособистісний компонент емоційного інтелекту (вміння розпізнавати та керувати емоціями оточуючих та розвинена емпатія) забезпечує успішність вирішення життєвої задачі налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими через розвинені комунікативні навички та мінімізацію конфліктних ситуацій у міжособистісній взаємодії. Тому розвинений емоційний інтелект забезпечує широку соціальну підтримку у стресових ситуаціях [201, с. 182-183]. Отже, можна вважати, що емоційний інтелект слугує успішному та ефективному подоланню організаційного стресу і протидії тиску оточення.

Таким чином, за результатами теоретичного аналізу літератури виявлено зв'язок авантюристичності з емоційним інтелектом, що дозволяє розглядати його в якості чинника схильності до авантюристичної поведінки.

Емоційність як один із чинників авантюристичності

Традиційно в психології проблема індивідуальних відмінностей, що виявляються в специфіці властивостей особистості, вирішується в контексті досліджень, котрі спрямовані на вивчення ролі властивостей нервової системи і темпераменту [32, 41, 95]. Так, Г. А. Віленьська зазначає, що темперамент, котрий модулює процеси емоційної регуляції, прояви когнітивних можливостей, адаптацію до соціального середовища – це один з важливих чинників, що впливає на формування регуляції поведінки, на характер і стратегії взаємодії дитини зі світом. Характеристики темпераменту виступають в якості внутрішньої основи формування регуляції поведінки [32]. Важливим для нас є те, що в якості однією із складових темпераменту більшістю вчених виділяється *емоційність*.

У представленій роботі емоційність розглядається як одна із найважливіших індивідуально-психологічних характеристик особистості для

дослідження внутрішніх чинників схильності особистості до авантюрної поведінки. Підставою для вибору емоційності в якості однієї з внутрішніх детермінант авантюрності слугують отримані в результаті теоретичного аналізу літератури дані про певний зв'язок авантюрності з показниками емоційної сфери особистості та з темпераментальними характеристиками, а також дослідження, що спрямовані на пошук внутрішніх чинників, що приймають участь у детермінації її індивідуально психологічної специфіки.

Емоційність як риса особистості, що сформувалася до певного моменту психічного розвитку під впливом як біологічних (конституція, властивості нервової системи), так і соціальних (розвиток в процесі життєдіяльності) чинників, системно впливає на формування усіх рівнів розвитку особистості. Вона задає межі і діапазон власних реакцій індивіда на довкілля, що виявляється в індивідуальних стилях діяльності, в якісно-кількісному поєднанні різних рис особистості. Емоційність як стійка характеристика впливає на чутливість до переживань актуальних емоцій певної модальності. Таким чином, означена риса розглядається як фокус перетину усіх емоційних модальностей, як глобальна властивість, у просторі якої протікають усі психічні процеси і стани, як процес, результат і підсумок онтогенетичного розвитку особистості [155; 167, с. 78].

Теоретико-методологічні позиції сучасної теорії емоційності викладені в працях Е. Л. Носенко [109, 110], В. Д. Небиліцина [105, 106], А. Ю. Ольшаннікової [118, 119], О. П. Саннікової [155, 157, 167], І. В. Пацявічуса [124, 125], І. А. Переверзевої [126, 127], О. Я. Чебикіна [199], і цілого ряду інших дослідників.

На думку В. Д. Небиліцина емоційність є основним компонентом темпераменту, що представляє собою великий комплекс властивостей і якостей, котрі характеризують особливості виникнення, протікання і припинення різноманітних почуттів, афектів і настроїв. В якості основних характеристик він виокремлює вразливість, імпульсивність та емоційну лабільність. Вразливість виражає афективну сприйнятливність суб'єкта,

чуйність до емоціогенних впливів, емоційне реагування в ситуаціях, які для інших можуть бути не емоціогенними. Імпульсивність – швидкість, з якою емоція стає спонукальною силою вчинків і дій без їх попереднього обмірковування і свідомого рішення виконати їх. Емоційна лабільність – швидкість, з якою припиняється даний емоційний стан або відбувається зміна одного стану іншим [106, с. 153-159].

А. Ю. Ольшаннікова розглядає емоційність як властивість, що характеризує зміст, якість і динаміку емоцій. Змістовий аспект емоційності відображає явища і ситуації, що мають особливе значення для людини. Якісні властивості, що є найважливішими характеристиками емоційності, характеризують ставлення індивіда до явищ навколишнього світу і мають своє відображення в знаках та модальності домінуючих емоцій. До динамічних властивостей емоційності, на думку дослідниці, належать особливості виникнення, протікання і припинення емоційних процесів та їх зовнішнього вираження (експресії) [117].

І. В. Пацявічюс виявив, що емоційність детермінує потребу в повноті інформації, що стосується різних ланок саморегуляції діяльності. Зокрема, одним із компонентів психологічних механізмів внутрішньої регуляції діяльності є неадекватність суб'єктивної оцінки успішності діяльності: у представників емоційно позитивного типу вона завищена, а у представників емоційно негативного типу – занижена. Для перших їх оцінка служить своєрідним проявом активності, для інших – викликає стимулювальну дію, при цьому в конструктивних умовах дії представників негативних емоційних типів (Г і ГСП) більш ефективні, ніж дії представників позитивних. Проте в деструктивних діях останніх спостерігається менше зниження ефективності діяльності, ніж, наприклад, у досліджуваних типу Г (гнів), принаймні за параметром швидкості роботи [124, 125].

Суттєвим для подальших досліджень стало узагальнення концепції емоційності, що було здійснено з позицій континуально-ієрархічного підходу до її структури (О. П. Саннікова). Емоційність, як властивість особистості,

розглядається О. П. Санніковою як усталене, інтегральне, структурне утворення, що характеризується певним поєднанням її різнорівневих показників [155]. Зупинимось більш детально на основних положеннях цієї концепції. Так, макроструктурі емоційності включає комплекс властивостей, що презентовані в такі рівні:

I. Формально-динамічний рівень емоційності: параметри, що характеризують емоційну збудливість, силу, інтенсивність, тривалість, швидкість виникнення, протікання і зміни емоційних переживань та особливості зовнішніх виявів саме цих характеристик, що виявляються в експресії. *Підструктура якісних характеристик емоційності*, що несуть інформацію про модальність емоцій («радість», «гнів», «страх», «печаль», «спокій») і знак домінуючих емоцій (позитивний – радість, негативний – страх, гнів, печаль). Відомо, що емоції певної якості (модальність і знак) різняться між собою ставленням до об'єкту, що виявляється у знаку домінуючих емоцій. Саме у цьому значною мірою полягає їх психологічна суть. Так, позитивним емоціям властиве прийняття об'єкту і спрямованість на нього при активній (а іноді і пасивній) з ним взаємодії; а негативним емоціям – неприйняття, спрямованість від об'єкту, і, переважно, пасивні способи взаємодії з ним. Отже, якість емоцій може визначати глобальні форми взаємодії з довкіллям, деякі параметри активності, зв'язок темпераменту з властивостями особистості, з особливостями діяльності, оскільки саме якісні характеристики емоцій виражають їх сутнісні ознаки – ставлення суб'єкта до довкілля.

II. *Змістовно-особистісний рівень емоційності*: компоненти цього рівня віддзеркалюють явища і ситуації, що мають особливу значущість для суб'єкта. Ці характеристики нерозривно пов'язані із такими стержневими властивостями особистості: спрямованістю мотиваційної сфери, ціннісними орієнтаціями, настановами, світоглядом тощо. На даному рівні і емоція як стан, і емоційність як властивість особистості самі постають як цінності.

В цьому контексті доцільно звернутися до праць Б. І. Додонова, який вважає, що емоції є для людини особливою цінністю і на цій основі пропонує власну класифікацію емоцій. Слід зазначити, що для класифікації емоцій автором був обраний напівемпіричний шлях, при якому він йшов не від потреб до емоцій, а від попередньо зібраного величезного «сирого матеріалу» стосовно «цінних» переживань до переживань, що «просвічують» крізь них кореспондентним потребам, покладеним в кінці кінців в основу класифікації. Допоміжними критеріями при цьому служили, по-перше, наявність деякої інваріанти в емоційних ситуаціях, що породжують емоції тієї або іншої категорії (служіння іншим людям, рішення пізнавальних завдань тощо), по-друге, – часта сполучуваність емоцій однієї категорії одна з одною, їх корелятивність [44, с. 108].

Природною основою цієї цінності виступає притаманна людині органічна потреба в емоційному насиченні. На основі цієї потреби в ході соціалізації формується індивідуалізована потреба людини в переживанні певного типу, що виступають для неї як самостійна цінність. Прагнення людини до емоцій певного типу характеризує її загальну емоційну спрямованість. За даними Б. І. Додонова, ця спрямованість співвідноситься з іншими складовими структури особистості, сприяє розвитку її життєвих і професійних уподобань, визначає характерний для неї тип спогадів і фантазій. Отже, Б. І. Додонов емпірично описав десять таких типів цінних емоцій у відповідності із ситуаціями, в яких вони виникають: альтруїстичні (допомога і співпереживання іншому), комунікативні (спілкування з іншими), праксичні (процес і результати діяльності), глоричні (слава і досягнення), гностичні (пізнання), пугничні (боротьба і змагання), романтичні (сприйняття таємничого), естетичні (сприйняття прекрасного), гедоністичні (душевний і тілесний комфорт), акизитивні (придбання та накопичення) [44, с. 104-127].

Особливий інтерес для нас становлять пугничні емоції (від лат. *pugna* – боротьба), що, на думку Б. І. Додонова, походять від потреби в подоланні

небезпеки, на основі якої пізніше виникає інтерес до боротьби. Автор наводить такі висловлювання студентів, що підтверджують любов до подібних переживань: «люблю гострі відчуття, що напружують нерви»; «відчуваєш якесь тривожне збудження»; «здається, що переступаєш якусь невідому грань»; «це страшно і приємно». В якості інвентарю виокремлюється: «Прагнення гострих відчуттів» (ПГ-1). «Захоплення небезпекою, ризиком» (ПГ-2). «Почуття спортивного азарту» (ПГ-3). «Рішучість» (ПГ-4). «Спортивна злість» (ПГ-5). «Почуття сильного вольового та емоційного напруження, граничної мобілізації своїх фізичних і розумових здібностей» (ПГ-6) [44, с. 112-113].

Підструктура досвіду – компоненти емоційності даного рівня виявляються через опрацювання емоційного досвіду, стосується усвідомлених переживань і характеризуються: наявністю розвиненої рефлексії; наявністю усвідомлених дій (діяльності), умінь та навичок, що спрямовані на продуктивний, якісний і своєчасний прояв емоційної компетенції особистості; творчим використанням означених умінь та навичок, конструктивним використанням експресивного ресурсу особистості.

III. Соціально-імперативний (нормативний) рівень емоційності: компоненти цього рівня зумовлені включенням людини в соціальні зв'язки і відображують вплив на її особливості загальнолюдської, національної культури, релігії, професії, соціального середовища, традицій тощо. Тобто на даному рівні емоційність як цілісний феномен і кожна її модальність характеризується ступенем відповідності-невідповідності її змісту, форми і прояву вимогам культури, релігії, спільноти тощо.

Слід зазначити, що розподіл показників емоційності за вказаними рівнями є умовним: емоційність, як і кожна риса особистості містить в собі частку динамічного, змістовно-особового, соціально-імперативного в різних пропорціях. У процесі розвитку емоційності здійснюється постійний взаємовплив усіх зазначених рівнів, змінюється ступінь домінування кожного

з них, що у кінцевому результаті віддзеркалюється в індивідуально-психологічних характеристиках емоційності і експресії [155; 167, с. 80-81].

На поведінку людини в умовах ризику впливають її психофізіологічні та емоційні стани. В літературі є дані, що стосуються впливу емоційного стану людини на прийняття нею рішення в ситуаціях ризику. Вважається, що оптимістичний, позитивний настрій індивіда є чинником, що впливає на зниження рівня ризикованості в порівнянні з нейтральним або негативним настроєм [213]. В роботі Starr Ch. аналізується вплив емоції страху на поведінку людини в ризикованих, авантюрогенних ситуаціях. На думку автора, страх є корисним в ситуації небезпеки; він мобілізує підвищену увагу, психічні і фізичні можливості індивіда, його внутрішній енергетичний потенціал, що дозволяє краще керувати ситуацією [232].

Ф. Ріман зазначає, що нудьга для авантюристок особистостей смертельно нестерпна; вони завжди нудьгують, залишаючись наодинці самі з собою. Саме тому вони прагнуть до насолоди, схильні до фантазування [143].

В цьому дослідженні розглядається вплив саме якісних характеристик емоційності на прояви авантюристок, котрі містять інформацію про модальність і знак емоційного переживання (задоволення - радість, незадоволення - гнів, страх, печаль). Поєднання цих показників, домінування однієї або декількох модальностей складає індивідуально-типові координати емоційності кожної конкретної особистості і дозволяє пояснити різні за якістю, і за інтенсивністю актуальні емоції, що виникають у різних людей в одних і тих самих ситуаціях (в даному випадку, в авантюрогенних ситуаціях). Залежно від домінування однієї або декількох модальностей відповідно виділяють мономодальний або полімодальний тип емоційності [155].

Таким чином, зазначені факти й положення щодо емоційності дозволяють припустити, що специфіка проявів авантюристок пов'язана з характером домінуючих якісних характеристик емоційності, а також розглядати емоційність в якості системоутворювального чинника схильності до авантюристок поведінки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

В цілому можна сказати, що на основі теоретико-методологічного аналізу психологічних джерел уточнити сутність феномену «схильність до авантюрної поведінки» (авантюрності), дослідити його структуру, експлікувати та описати компонентний склад показників та визначити їх психологічні чинники.

1. Схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) розглядається як складна багаторівнева властивість особистості, психологічна сутність якої виявляється у *надії на легкий і швидкий успіх, вдачу* при наявності кінцевої мети, яка є принадливою для особистості, *без ретельного аналізу реальних зовнішніх обставин, власних можливостей (ресурсів), шляхів вирішення проблеми* тощо під час досягнення цієї мети.

2. На основі теоретико-методологічного аналізу психологічних джерел надано розуміння понять, котрі презентують семантичний простір паттерну «авантюризм», а саме: «суб'єктивно авантюрна ситуація», «авантюрні дії», «авантюрна поведінка», «стилі авантюрної поведінки», «авантюрний ресурс особистості», «авантюрна особистість», «авантюрність». Встановлено, що суб'єктивно авантюрна ситуація – це суб'єктивна інтерпретація зовнішніх та внутрішніх умов, яка спонукає особистість до вибіркової активності, спрямованої на авантюрні дії; авантюрні дії – це дії, котрі спрямовані на вирішення конкретного (простого стосовно мети) завдання в умовах суб'єктивно авантюрної ситуації; авантюрна поведінка – це цілеспрямована соціальна поведінка, що дозволяє суб'єкту певними способами, котрі відповідають особливостям особистості та ситуації, реалізувати свої авантюрні наміри; стилі авантюрної поведінки – більш-менш універсальні реакції на авантюрну ситуацію з метою оптимальної взаємодії переживань, мислення, когніцій задля перетворення їх у відповідність з авантюрними намірами; авантюрний ресурс особистості – це можливості людини, використання яких забезпечує виконання програми та засобів (стратегій) для вирішення авантюрних намірів (мети); авантюрна особистість – це така

особистість, котра наділена не лише розвиненою авантюристю, а й тими рисами особистості, що супроводжують прояви авантюристі, спонукають до авантюрих дій, тобто, виступають у якості її внутрішніх чинників і детермінант.

3. Встановлено, що основною ознакою авантюристі є інконгруентність, що виявляється: у *невідповідності* суб'єктивного сприйняття ситуації, що існує в уяві особистості – об'єктивній реальності; *невідповідності* намірів – реальному результату; *невідповідності* досягнень, котрі очікуються суб'єктивно – реальним досягненням; *невідповідності* уявних умов та обставин, котрі суб'єктивно оцінюються як такі, що сприяють легкому успіху – реальним умовам; *невідповідності* суб'єктивно оцінюваних можливостей, здібностей, сил, ресурсів – реальним можливостям, здібностям.

4. Доведено, що якісно-кількісні поєднання показників схильності до авантюрих поведінки (авантюристі) визначають індивідуально-психологічні особливості даної властивості особистості, у чому виявляється різноманіття індивідуальних варіантів проявів авантюрих поведінки.

5. Запропонована структура авантюристі є теоретичною основою для емпіричного вивчення означеної властивості особистості з позиції диференціально-психологічного підходу. Схильність до авантюрих поведінки (авантюристі) у цій роботі розглядається як багаторівнева властивість особистості. На засаді аналізу літератури експліковані та описані в контексті континуально-ієрархічного підходу структурні компоненти авантюристі формально-динамічного (потреба в авантюрих діях, стійкість, широта, легкість та ініціативність авантюристі, чутливість до авантюрих дій), якісного (емоційно-мотиваційний, когнітивний, конативний, контрольно-регулятивний, ергічний компоненти) та змістового (установчий компонент) рівнів авантюристі.

6. Теоретично визначено провідні психологічні чинники, що детермінують авантюрих поведінку, серед яких виділяються схильність до ризику, емоційний інтелект та емоційність. Вибір саме цих чинників

зумовлений: 1) значенням паттерну ризику в структурі особистості та впливом на її поведінку; 2) стресозахисною та адаптивною функцією емоційного інтелекту; 3) системотвірним впливом емоційності на структуру властивостей особистості.

Основний зміст розділу відображено у наступних публікаціях:

1. Меленчук Н. І. Співвідношення показників схильності до авантюризму та асертивності / Наталя Іванівна Меленчук, Ольга Павлівна Саннікова // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2013. – №7. – С. 70-74.

2. Melenchuk N. I. Adventurousness and propensity to risk / N. I. Melenchuk // “European Science and Technology”, Materials of the VII international research and practice conference”. Vol. II, Munich - Germany, April 23th – 24th, 2014. – P. 347-352.

3. Melenchuk N. I. Some psychological characteristics of the adventurous personality / N. I. Melenchuk // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2014. – № 9. – С. 154-159.

4. Меленчук Н. І. Співвідношення показників авантюрної поведінки із широким спектром рис особистості / Наталя Іванівна Меленчук // Збірник матеріалів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 14 травня 2015 р.) / – Випуск 6. – Одеса : Лерадрук, 2015. – С. 249-254.

РОЗДІЛ II. ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО АВАНТЮРНОЇ ПОВЕДІНКИ

У цьому розділі висвітлено етапи емпіричного вивчення авантюрності та її психологічних чинників, визначено комплекс методів, методик та процедур, спрямованих на діагностику показників авантюрності, рис особистості, що супроводжують її прояви та діють як психологічні чинники. Обґрунтовано вибірку основного емпіричного дослідження (381 особи) та вибірку стандартизації (245 осіб). Охарактеризовано етапи створення оригінального «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1), надані результати його апробації (перевірка на надійність та валідність); презентовано модифіковану процедуру «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2).

2.1. Організація емпіричного дослідження

Відомо, що можливість верифікації і відтворювання результатів забезпечується чітким і детальним описом етапів, процедур дослідження і способів обробки отриманих даних. Нагадаємо, що у першому розділі дисертаційного дослідження на основі наукових даних про феномен авантюрності було встановлено:

- 1) схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) розглядається в цій роботі як диспозиційна, відносно стійка властивість особистості;
- 2) здійснено визначення та співвідношення понять, котрі характеризують семантичний простір особистісного (суб'єктивного) аспекту проблеми авантюрності;
- 3) розглянуто макроструктуру авантюрності з позицій континуально-ієрархічного підходу;

4) експліковано та описано компонентний склад показників формально-динамічного та якісного рівнів структури авантюрності;

5) здійснено пошук спектру рис особистості, що за даними сучасних теоретико-емпіричних досліджень супроводжують прояви схильності до авантюрної поведінки та можуть виступати в якості її чинників.

Вище викладені теоретичні положення визначили програму емпіричного дослідження і систему дослідницьких процедур, що спрямовані на діагностику показників авантюрності та тих рис особистості, котрі гіпотетично пов'язані із показниками авантюрності. Отже, завданнями емпіричного дослідження є:

1) уточнення структури авантюрності на основі емпіричних даних;

2) розробка та апробація оригінального тест-опитувальника для діагностики показників авантюрності;

2) організація та проведення дослідження, що спрямоване на вивчення психологічних чинників авантюрності та рис особистості, котрі розглядаються у співвідношенні з даним феноменом та створення з цією метою комплексу психодіагностичних методик.

Завдання зумовили організацію дослідження, що проводилось в такі три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітичний.

Перший, підготовчий етап традиційно складався з двох частин: організаційної та інструментальної. Організаційна частина програми емпіричного дослідження передбачала планування та підготовку психологічного експерименту відповідно до мети дослідження: формувалась репрезентативна вибірка (репрезентативність вибірки дослідження забезпечувалася якісно і кількісно), створювався комплекс психодіагностичних методів, визначались час і порядок проведення експерименту.

В основну вибірку дослідження ввійшли 381 особа. Окремо вибірку стандартизації оригінального тест-опитувальника показників схильності до авантюрності склали студенти Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка (245 осіб). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$).

Інструментальна частина програми емпіричного дослідження включала: огляд психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення авантюрності; розробку оригінального «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1); модифікацію процедури «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2) для діагностики формально-динамічних та якісних показників авантюрності; викладення результатів перевірки методики «Тест-опитувальник схильності до авантюрності» на надійність, валідність та дискримінативність; підбір певного комплексу психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення психологічних чинників авантюрності та рис особистості, що розглядаються у співвідношенні з даним феноменом.

Отже, в цій роботі були застосовані як широко відомі тести, що підходять з точки зору предмета діагностики, надійності та валідності, так і оригінальні (у співавторстві) методики та процедури дослідження, котрі можна умовно поділити на дві групи:

а) першу групу склали методики, що спрямовані на вивчення показників авантюрності: оригінальний «Тест-опитувальник схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) та універсальна процедура «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2) (модифікація методики Т. Дембо та С. Рубінштейн), розроблені у співавторстві відповідно до вимог психометрики [1, 92, 227]; «Методика визначення «типу особистості» та «імовірнісних розладів» даного типу» («Автопортрет особистості») Дж. Олдхема, Л. Морріса [115, 142];

б) до другої групи увійшли методики, що спрямовані на вивчення психологічних чинників авантюрності та рис особистості, що розглядаються у співвідношенні з даним феноменом: «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» [155], «Тест-опитувальник формально-динамічних показників товарищкості» [157], що створені О. П. Санніковою;

та методики, котрі розроблені під керівництвом і за участю О. П. Саннікової у співавторстві з її аспірантами та співробітниками С. В. Биковою, Р. В. Белоусовою, Н. М. Подоляк, О.І. Санніковим, зокрема, це «Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику» [2, 161]; «Тест-опитувальник комунікативної креативності» [156]; «Тест-опитувальник компонентів асертивності» [3, 165]. Крім означених методик в роботі використані: «Методика діагностики потреби в пошуках відчуттів» М. Цукермана [55]; «Тест впевненості в собі» В. Г. Ромека [145, 147]; «Методика діагностики емоційного інтелекту» М. Холла [164]; «Тест оцінки нарцисизму» в адаптації В. Д. Віда, Н. М. Залуцької, А. Я. Вукс [30,31]; методика «Шкала часової перспективи» Ф. Зімбардо [121]; 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла [93, 150]; Фрайбургський особистісний опитувальник – FPI [67, 139].

На другому (психодіагностичному) етапі емпіричного дослідження проводилась діагностика показників авантюристичності й досліджувалися властивості особистості, що пов'язані із нею. Варто зазначити, що вся психодіагностична інформація для кожного досліджуваного окремо збиралася у часовому проміжку не більше одного-двох місяців за умовою відсутності стресогенних факторів, щоб запобігти ситуативних, актуальних впливів на особистість.

Третій (аналітичний) етап презентує результати емпіричного дослідження авантюристичності, котра розглядалася у системі широкого спектру рис особистості. У роботі був використаний метод кількісного аналізу (кореляційний, факторний) – що спрямований на виявлення зв'язків та особливостей угруповання простору показників психологічних властивостей; регресійний аналіз задля пошуку чинників авантюристичності; якісний аналіз (методів «асів», «профілів»), котрий дає можливість групувати досліджуваних за заданими критеріями і вивчати їх індивідуально-психологічні характеристики. Для визначення достовірних відмінностей в межах якісного аналізу був використаний параметричний t-критерій

Ст'юдента. Процедура обробки даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS v21.00 for Windows [8, 9, 24, 98, 102, 103, 172, 181]. Результати *психодіагностичного та аналітичного* етапів презентовані у третьому розділі дисертації.

2.2. Діагностичний інструментарій, спрямований на вивчення психологічних чинників авантюрності

Нагадаємо, що однією з задач даного теоретико-емпіричного дослідження є визначення психологічних чинників авантюрності та рис особистості, котрі супроводжують її прояви. За допомогою теоретичного аналізу (див. розділ I) був виокремлений широкий спектр психологічних властивостей особистості, що гіпотетично пов'язані із авантюрністю та можуть виступати в якості її чинників (схильність до ризику, емоційний інтелект, впевненість в собі, асертивність, товариськість, комунікативна креативність, нарцисизм тощо). Саме тому для співвідношення із авантюрністю ми обрали психодіагностичні методики, котрі спрямовані на діагностику означених рис особистості.

Перш, ніж приступити до опису обраних психодіагностичних методик, слід зупинитися на вимогах, що висуваються до психодіагностичного інструментарію, і якими ми керувались при їх виборі. Отже, ми брали до уваги: 1) відповідність методики меті, завданням та предмету дослідження; 2) заданість процедури проведення у вигляді однозначного набору дій з подальшою їх квантифікацією; 3) достатню репрезентативність, надійність, валідність та об'єктивність тесту; 4) чіткість та однозначність інструкцій щодо проведення дослідження [80].

Розглянемо обрані психодіагностичні методики.

«Тест-опитувальник якісних компонентів схильності до ризику»
О. П. Санникової, С. В. Бикової [2, 15, 161]. Наш вибір спричинений наявністю в літературі інформації про схильність до ризику як

характеристики авантюрної поведінки [55, 62, 108, 136, 162]. За допомогою цієї методики можна вивчити якісні показники схильності до ризику, яка розглядається авторами методики, як багаторівнева і складна за своєю структурою властивість особистості. Ця методика діагностує емоційний, когнітивний, дійовий і контрольно-регулятивний компоненти схильності до ризику. *Емоційний компонент* характеризує різноманітність, насиченість, силу емоційних переживань, пов'язаних з ризиком. *Когнітивний компонент* свідчить про наявність думок (але не про їх зміст), що виникають у ситуації ризику і супроводжують його прояви. *Дієвий компонент* характеризує зовнішні прояви ризик-риси, як в висловлюваннях, діях, в ризиковій поведінці, так і в емоційній експресії (жестах, міміці, пантоміміці). *Контрольно-регулятивний компонент* схильності до ризику вказує на наявність психічної активності (але не на її зміст і результат), що виявляється у самоконтролі, саморегуляції і характеризується схильністю особистості до оцінки і контролю власних «ризикових» переживань, думок, дій або вчинків. Методика складається із стандартної інструкції для досліджуваних, 40 питань (по 10 на кожен показник); бланку для відповідей, побудованих за принципом вибору одного з чотирьох варіантів відповідей: «безумовно, так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «безумовно, ні»). Результат обчислюється в балах [2, 161]. Для надання більш повного уявлення про методику у додатку А, табл. А.1 наданий мануал, що запропонований авторами методики «Тест-опитувальник якісних компонентів схильності до ризику».

«Методика діагностики потреби у пошуках відчуттів» М. Цукермана [55, с. 264-265; 237, 238] застосовується для діагностики рівня потреб різного виду. На думку автора, пошук нових відчуттів має велике значення для особистості, оскільки стимулює емоції і уяву, розвиває творчий потенціал, що загалом приводить до особистісного росту. Даний тест виявляє високий, середній та низький рівень потреби в відчуттях (див. додаток А, табл. А.2). Для нас цікавим є високий рівень потреби в відчуттях, тому що саме він означає наявність потягу, можливо, безконтрольного, до нових вражень, які

«лоскочуть нерви», що часто може провокувати особистість до участі в *авантюрних* заходах [142, с. 78-81].

«Опитувальник часової перспективи» Ф. Зімбардо (англ. *Zimbardo Time Perspective Inventory*, скор. *ZTPI*) [236] спрямований на діагностику системи відносин особистості до часового континууму. Опитувальник виявляє п'ять аспектів часової перспективи: негативне минуле (минуле бачиться неприємним і пов'язане з негативним досвідом або почуттями); позитивне минуле (тепле, ностальгічне ставлення до минулого); гедоністичне теперішнє (орієнтація на задоволення дійсним моментом, прийняття ризиків); фаталістичне теперішнє (схильність вірити в долю і підкорюватися їй); орієнтація на майбутнє (цілеспрямована діяльність щодо здійснення власних планів) [57, с. 198-204]. Конвергентна та дискримінантна валідність методики встановлені шляхом оцінки кореляцій кожного з п'яти факторів з інструментами, що оцінюють: агресію, депресію, сумлінність, его-контроль, особистісну тривожність, самооцінку, перевагу сталості, залежність від нагороди, пошук гострих відчуттів, пошук нового та прийняття до уваги майбутніх наслідків (див. додаток А, табл. А.3) [122, 182, 183].

«Тест-опитувальник компонентів асертивності» (ТОКАС) О. П. Саннікової, О. І. Саннікова, Н. М. Подоляк [3, 165], спрямований на діагностику якісних показників означеного феномену. Вибір даної методики пояснюється тим, що вона орієнтована на характеристики та прояви асертивності, котрі за даними деяких досліджень [133, 134, 203], виявляються при авантюрній поведінці. На основі континуально-ієрархічного підходу до побудови структури особистості, та уявлень про метахарактеристики індивідуальності серед якісних характеристик асертивності авторами методики виділено: афективну (емоційну) складову; когнітивно-смыслову; поведінкову складову асертивності та контрольно-регулятивну складову асертивності. Отже, дана методика діагностує 4 первинних показника асертивності. Загальний показник асертивності (ЗПАС) є вторинним і вираховується за формулою: $ЗПАС = (ААС + КАС + ПАС + РАС) : 4$. За

результатами методики визначається рівень вираження окремих складових схильності особистості до асертивності і загальний ступінь її прояву (див. додаток А, табл. А.4) [3, 133, 165].

«Тест впевненості в собі» В. Г. Ромека, що спрямований на вивчення оцінки впевненості в собі як соціально-психологічної характеристики людини. Автор виділяє такі компоненти в структурі впевненості в собі: загальну впевненість в собі, соціальну сміливість та ініціативу в соціальних контактах. Загальна впевненість у собі являє собою позитивну оцінку власних навичок і здібностей. Соціальна сміливість є протилежністю соціальних страхів і виражається в позитивному емоційному фоні, що супроводжує будь-які, в тому числі і нові, соціальні контакти [146, 147, 148]. За свідченням літературних джерел, саме такі прояви характеризують авантюрних особистостей [115; 187,]. Дана методика призначена для групового та індивідуального тестування (див. додаток А, табл. А.5).

«Тест-опитувальник комунікативної креативності» О. П. Саннікової, Р. В. Белоусової діагностує вісім первинних показників комунікативної креативності та один вторинний (інтегральний): легкість в спілкуванні (Л), схильність до самопрезентації (СП), незалежність (Н), конфліктність (К), емоційна усталеність в спілкуванні (ЕУс), схильність до маніпуляцій (М), експресивність (Е), комунікативна компетентність (КК). Вторинний, загальний показник (ЗПКК) є композитною оцінкою усіх показників (див. додаток А, табл. А.6) [13, 156].

«Тест-опитувальник формально-динамічних показників товарищкості» О. П. Саннікової [157] діагностує шість основних шкал: потребу у товарищкості (ПТ), ініціативність (І), широту контактів (Ш), легкість перебігу соціальних контактів (Л), усталеність товарищкості (У) і виразність, експресію (В). Означені риси товарищкості характеризують осіб з авантюрною поведінкою, котрим властива відсутність утруднень у спілкуванні з незнайомими і знайомими людьми, ініціативність не тільки у виборі партнерів спілкування, а й у проведенні бесід, презентації своїх ідей,

планів тощо [143; 187], що й спричинило вибір нами означеної методики. Мануал цього тест-опитувальника наданий у додатку А, табл. А.7.

Для діагностики нарцисизму використовувалася клініко-психологічна тестова методика «Тест оцінки нарцисизму», розроблений F.-W. Deneke и В. Hilgenstock та адаптований в 2003 році в НДПНІ ім. Бехтерева Н. М. Залуцькою, А. Я. Вукс під керівництвом В. Д. Віда [31]. Дана методика надає можливості вимірювання зведеного кількісного показника «сили Я», а також дозволяє здійснювати ізольовану об'єктивацію специфіки патології нарцисичного типу у різних контингентів дорослого населення. Опитувальник складається з 163 тверджень, відповіді на які формуються за шкалою Ліккерта. В результаті можна отримати дані по таким 18 шкалам: N1 – безсильне Self; N2 – втрата контролю емоцій і спонукань; N3 – дереалізація, деперсоналізація; N4 – базисний потенціал надії; N5 – незначне Self; N6 – негативне тілесне Self; N7 – соціальна ізоляція; N8 – архаїчний відхід; N9 – грандіозне Self; N10 – прагнення до ідеального Self-об'єкту; N11 – спрага похвал і підтвердження; N12 – нарцисична лють; N13 – ідеал самодостатності; N14 – знецінювання об'єкта; N15 – ідеал цінностей; N16 – симбіотичний захист Self; N17 – іпохондричний захист від тривоги; N18 – нарцисична вигода від хвороби, а також підрахувати нарцисичний коефіцієнт і загальний індекс функціонування Self-системи (див. додаток А, табл. А.8) [30, 31, 58].

Для дослідження широкого спектру характерологічних і темпераментальних властивостей особистості були застосовувані дві методики: Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник (16-PF) Р. Кеттелла та Фрайбургський особистісний опитувальник (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory – FPI).

16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла [46, 93, 150]. Залучаючи до дослідження дану методику, ми виходили з того, що вона діагностує фактори, в яких прямо, або опосередковано міститься інформація про характеристики авантюристичності. В цьому контексті, перш за все, нас цікавить

зв'язок показників авантюристичності з фактор Н (сміливість – боязкість), оскільки високі оцінки за даним фактором характеризують сміливість, заповзятливість, активність, готовність до ризику і співпраці із незнайомими людьми в незнайомих обставинах, здатність приймати самостійні, неординарні рішення, *схильність до авантюризму* і прояв лідерських якостей. Слід зазначити, що 16-PF опитувальник Р. Кеттелла показав себе досить надійним для діагностики тих психічних особливостей, індикатори яких він в собі містить (див. додаток А, табл. А.9) [131, 142, с. 192-260].

Фрайбургський особистісний опитувальник (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory – FPI), авторами якого є В. Фаренберг (J. Fahrenberg), Х. Зарг (H. Selg) і Р. Гампел (R. Hampel) [135, с. 314-324; 248]. Даний опитувальник створений головним чином для прикладних досліджень з урахуванням досвіду побудови і застосування таких широко відомих опитувальників, як 16PF, MMPI, EPI тощо. Він спрямований на діагностику станів і властивостей особистості, що мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації і регуляції поведінки, що виявляється і в авантюристичній поведінці. У цьому дослідженні використовувалась модифікована форма опитувальника «В» в розробці А. А. Крилова та Т. І. Ронгінської [20, 67, 139]. Означений опитувальник діагностує 12 шкал, що характеризують: невротичність (F1), спонтанну агресивність (F2), депресивність (F3), роздратованість (F4), товариськість (F5), врівноваженість (F6), реактивну агресивність (F7), сором'язливість (F8), відкритість (F9), екстраверсію-інтроверсію (F10), емоційну лабільність (F11), маскуліність-феміність (F12) (див. додаток А, табл. А.10).

Для вивчення індивідуально-психологічних характеристик емоційності використовувався «Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» [155], що дозволяє діагностувати якісні показники емоційності – паттерни стійких емоційних переживань: модальності «радість» (Р), «гнів» (Г), «страх» (С), «печаль» (П). Ця методика представляє собою доповнений і модифікований варіант трьохмодальнісного

опитувальника А. Ю. Ольшаннікової і Л. А. Рабінович [118]. Вибір чотирьохмодального опитувальника зумовлений необхідністю вивчення індивідуально-психологічних особливостей у проявах авантюрності. Підґрунтям для цього може слугувати властивість, котра виступає у якості детермінанти поведінки особистості. Такою детермінантою, як це доведено у багатьох теоретико-емпіричних дослідженнях, може виступати емоційність, що і є мішенню даного опитувальника [119, 124, 125, 126, 127, 130, 155, 157, 167, 233]. Отже, емоційність може в певній мірі впливати на появу, динаміку, прояви та особливості авантюрності (схильності до авантурної поведінки). Результати перевірки опитувальника на надійність, валідність і дискримінативність досить високі (див. додаток А, табл. А.11).

Задля діагностики емоційного інтелекту застосовувалась «Методика діагностики емоційного інтелекту» (Н. Холл) [164, с. 84-86], що дозволяє виявити здатність розуміти відносини особистості, котрі репрезентовані в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень. Ця методика містить такі шкали: емоційна обізнаність; управління своїми емоціями; самомотивація; емпатія та розпізнавання емоцій інших людей (див. додаток А, табл. А.12).

2.3. Результати розробки та апробації оригінального психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення авантюрності

2.3.1. Етапи створення «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1)

Актуальність розробки психодіагностичного інструментарію зумовлена відсутністю методики за допомогою якої можна було б вивчати авантюрність як стійку властивість особистості та діагностувати ті її компоненти, котрі відбивають наші уявлення про структуру та

покомпонентний склад показників авантюрності (див. розділ I), що становить теоретичний конструкт оригінальної методики.

Слід зазначити, що у доступній нам літературі практично відсутній психодіагностичний інструментарій, спрямований на діагностику схильності до авантюрної поведінки. Аналіз літератури показав, що авантюрність як риса особистості спеціально не вивчалася і, відповідно, не було потреби створювати методики, що спрямовані на її діагностику. Проте, окремі характеристики авантюрної поведінки опосередковано виявлялися методиками, що мають зовсім інші цілі діагностики, наприклад, 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла (див. вище), «Автопортрет особистості». Саме за допомогою методики «Автопортрет особистості» вивчається авантюрний тип особистості. Вона спрямована на визначення «типу особистості» та «імовірнісних розладів» даного типу. Авторами методики «Автопортрет особистості» є американські психіатри Дж. Олдхем та Л. Морріс. В основу даного опитувальника покладена класифікація розладів особистості «Американської психіатричної асоціації» (DSM-IV) і широко застосований у США тест «Експертиза розладу особистості». Але, не зважаючи на свій «клінічний» базис, ця методика дозволяє виявити як «норму» типів особистості, так і її «акцентуацію» з усіма переходами від норми до психічної патології. Методика оцінює вираження таких типів особистості, як: пильний (A), самотній (B), ідеосинкретичний (C), діяльний (E), драматичний (F), самовпевнений (G), чутливий (H), відданий (I), добросовісний (J), дозвільний (K), агресивний (L), альтруїстичний (M), серйозний (N), серед яких вивчається і авантюрний тип (D) [56, 115].

Автори цієї методики вважають, що особистості, в яких переважає авантюрний тип, не бояться здійснювати небезпечні кроки. Ніякий ризик не може зупинити їх, так як для таких людей він є бажаним, вони в ньому потребують. В якості «акцентуації» («імовірнісного розладу») авантюрного типу особистості Дж. Олдхем та Л. Морріс зазначають антисоціальний розлад особистості, що характеризується абсолютним заперечуванням всіх

правил та норм суспільства. Однак автори підкреслюють, що лише кваліфікований психіатр або інший професіонал в даній області здатен діагностувати розлад [142, с. 312-384].

Отже, «Методика визначення «типу особистості» та «імовірнісних розладів» даного типу» («Автопортрет особистості») Дж. Олдхема, Л. Морріса у даній роботі застосовується і як методика, що надає інформацію про авантюризм, і як паралельний тест для перевірки оригінального тест-опитувальника схильності до авантюризм, створеного у співавторстві, на валідність.

Що стосується оригінального «Тест-опитувальника схильності до авантюризм», то він створювався відповідно до вимог психометрики [9, 23] за традиційними етапами:

- *перший етап* – теоретичний. Завдання цього етапу полягали у концептуалізації психологічного феномена «авантюризм» і створенні теоретичного конструкту майбутньої методики. Основою для створення оригінального тест-опитувальника стало уявлення про структуру феномена, що вивчається, котра викладена вище (див. розділ I). Проведений теоретико-емпіричний аналіз першоджерел дозволив експлікувати систему показників, що репрезентує (представляє) феноменологічне поле властивості авантюризм, здійснити змістовне наповнення відібраних характеристик. Конкретно були складені описи показників авантюризм, як властивості особистості, котрі були об'єднані у відповідні шкали, що характеризують настановний, емоційний, когнітивний, конативний, ергічний показники авантюризм та чутливість до авантюризм дій. Паралельно емпірично уточнювався зміст показників авантюризм, про що нижче буде надано додаткову інформацію;

- *задача другого етапу* полягала у розробці *стимульного* матеріалу, формулюванні тверджень і в конструюванні питань про прояви авантюризм, які могли б виступати як індикатори показників, що вивчаються, в угрупованні цих індикаторів у субтести. Також

формулювалася інструкція для обстежених та створювався бланк для відповідей;

- *зміст третього етапу* полягав в емпіричній корекції стимульного матеріалу методики. З метою оцінки ступеня ясності формулювання кожного індикатора опитувальника, а також для визначення змістовної валідності тест-опитувальника залучалася група експертів – професійних психологів у кількості 15 осіб. За результатами такої роботи деякі питання були переформульовані, деякі вилучені з опитувальника або замінені іншими;

- наступний, *п'ятий етап*, включав емпіричну перевірку теоретичного конструкту методики за допомогою факторного аналізу індикаторів-відповідей на стимули тесту. Результати факторного аналізу повинні підтвердити угруповання показників за кожною шкалою, за кожним субтестом. При невідповідності результатів цього аналізу теоретичному конструкту методики вносилися правки у теоретичний конструкт, поки ми не отримали максимального їх співпадання;

- останній, *шостий етап*, передбачав проведення процедури апробації остаточного варіанту опитувальника, тобто перевірку його на надійність, валідність та дискримінативність.

У цій роботі презентується «Тест-опитувальник схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) українською мовою. Апробація методики, перевірка її на надійність, валідність та дискримінативність здійснювалася на вибірці стандартизації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Нижче презентовані результати створення та апробації методики за усіма наданими етапами її розробки.

2.3.2. Уточнення покомпонентного складу показників авантюрності на основі нестандартизованих звітів

Для розробки оригінальних методик, що спрямовані на вивчення компонентів авантюрності якісного та змістовно-особистісного рівнів, на основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень створено

багатовимірну схему структури цієї властивості особистості (див. розділ I), визначено її компонентний склад, експліковано і описано показники.

Як вже зазначалось, *авантюризм* (схильність до авантюрної поведінки) розглядається нами як складна багаторівнева властивість особистості, психологічна сутність якої виявляється у *надії на легкий і швидкий успіх, вдачу при наявності кінцевої мети*, яка є принадливою для особистості, *без ретельного аналізу реальних зовнішніх обставин, власних можливостей (ресурсів), шляхів вирішення проблеми тощо під час досягнення цієї мети* [1, 92, 230].

На цьому етапі здійснювався пошук *емпіричних* підтверджень теоретично виділених компонентів. З цією метою була використана процедура аналізу нестандартизованих словесних звітів – творів [128]. Відомо, що в будь-якому розгорненому самоописі (самозвіті) можуть бути різною мірою надані ті чи інші характеристики особистості. При спрямованому (заданому) стандартизованому самозвіті інформація конкретизується. Нестандартизовані звіти, що були застосовані в нашій роботі, в порівнянні із стандартизованими звітами, дали можливість одержати потенційну різноманітність відтінків самоопису. Крім того, виникла можливість аналізувати уявлення про себе, про самовідношення, що виражається мовою самого суб'єкта, а не тією, що нав'язана дослідниками і зафіксована в літературі [128, 154; 164].

На даному етапі емпіричного дослідження, учасниками якого були студенти-майбутні психологи у кількості 45 осіб, пропонувалося пригадати, проаналізувати і описати все, що з ними відбувалося, під час їх авантюрних дій, або коли вони перебували в стані, яке суб'єктивно оцінювали як авантюрне: що вони переживали, про що думали, як вели себе, як здійснювали (або не здійснювали) контроль. Фактично вивчалися переживання, думки і дії, що виникають при бажанні проявити авантюризм і які супроводжують авантюрну поведінку [227].

В результаті написання творів були отримані досить повні самозвіти досліджуваних, що розкривають їх суб'єктивні уявлення про досліджуваний феномен. Отримані результати оброблялися за допомогою контент-аналізу: в кожному тексті за спеціально розробленими критеріями та схемою знаходилася інформація про структурні компоненти авантюристичності.

Відомо, що контент-аналіз – це метод систематизованої фіксації і квантифікації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі. У методичному аспекті контент-аналіз може застосовуватися як допоміжний метод або процедура обробки даних, отриманих під час дослідження [9, 23, 139].

Загалом контент-аналіз самозвітів показав, що в них міститься інформація:

1) *про переживання, емоції*, що супроводжують появу і прояви схильності до авантюристичності. Наведемо деякі висловлювання: «... мене приваблює тяжіння до прекрасного», «... розкривається глибина мого внутрішнього світу», «... відчуваю емоційний підйом», «... авантюра проходить у мене без зайвого страху», «... при авантюристичній настрої я не встигаю відчувати емпатію і співчуття до інших людей», «... відчуваю тягу до пригод, задоволення, збудження...», «... люблю гострі переживання», «... відчуваю стан невагомості між небом і землею», «... не вмію знаходити інтерес до життя в його простих проявах, до себе самого», «... часте переживання нудьги викликає бажання отримати задоволення від дурості»; «я відчуваю непереборне бажання ризикнути, пережити збудження і адреналін в крові...»; «почуття, які я переживаю під час ризикових, авантюристичних вчинків, неможливо ні з чим порівняти і передати...»; «відчуваю, що живу...»; «... мені подобається, що в цей момент я переживаю стільки багато емоцій»; «... у мене постійно присутня жага до небезпечних пригод, я отримую від цього задоволення»; «я відчуваю дуже приємний емоційний стан, який дозволяє мені почувати себе особливим, виділятися, здатним на щось, і допомагає у підвищенні самооцінки...»; «авантюристичні вчинки допомагають мені переживати пікові емоції, що дозволяють

відчувати себе в тонусі...». Отже, більшість респондентів вважає, що, люди, які схильні до авантюристичності, відчувають радість, насолоду і безстрашність. І навіть, якщо авантюра закінчується невдачею, і якщо на тлі десяти пригод одна закінчується негативно, людина з цього приводу особливо не переймається, і це не зупиняє її від участі в ризикованих заходах у майбутньому. Для людини, схильної до авантюристичності, важливо саме переживання процесу здійснення авантюристичних вчинків. Розширюючи рамки дозволеного, не рахуючись з якимись правилами, людина авантюристичного складу відчувається сильнішою, могутнішою, здатною на більше. Вона досить яскраво виявляє зовні свої емоції – у неї горять очі, вона може підстрибувати від радості, сміятися тощо, коли в неї щось виходить;

2) *про думки*, що пов'язані з авантюристичністю: «...я уявляю себе героєм»; «...я мрію про те, щоб потрапити в якусь авантюру»; «... думки про наслідки авантюристичних вчинків мене абсолютно не відвідують...»; «...я думаю про те, як всі будуть шоковані від моєї поведінки»; «... мені подобається думати про небезпечні пригоди»; «...я вважаю, що здатність до авантюристичної поведінки дуже допомагає в житті, у вирішенні багатьох проблем»; «... на мою думку, бути авантюристичною людиною це дуже привабливо»; «... вважаю, що в кожній людині є дух авантюриста». Також піддослідними було відзначено, що авантюристичної особистості властиво «... розуміння станів інших людей», «... жвавість розуму», «... слабкий зв'язок розуму з серцем», «... нестандартне мислення», «... холодний розум», творче мислення, креативність, розважливність, кмітливність, аналітичність, допитливність, товарищескість тощо;

3) *про авантюристичні дії*: «...я люблю приймати участь в екстремальних видах спорту»; «... мене постійно застерігають від ризикованих і необдуманих вчинків»; «... відмова і небажання дотримуватися встановлених норм та правил поведінки»; «... завжди демонструю свою незгоду з чим-небудь»; «... вмію маніпулювати іншими людьми в своїх цілях»; «... іноді авантюристичні люди демонструють безпринципну поведінку»; «... здатний на ризиковані вчинки»; «... схильний до частих змін у житті»; «... володіє

почуттям гумору»; «... може піти на все заради досягнення своєї мети». Таким чином, учасники цієї процедури вважають, що сфера дій авантюрих особистостей характеризується: демонстративним ставленням до чого-небудь, спритністю, винахідливістю, маніпулюванням у своїх цілях, відкритістю, іронією;

4) про ступінь контролю за авантюристю, за її емоційними проявами, за думками, за особливостями поведінки: «... я знаю, що не завжди доречні авантюри вчинки, але нічого не можу з собою зробити»; «... я вмю контролювати свої емоції під час участі в авантурі»; «...я дуже довго приходжу до тями після вчинення авантюрих дій»; «... коли я ризикую, мені вже не до аналізу своїх дій»; «... я намагаюся контролювати свої бажання»; «... дуже часто я йду на ризик, зовсім не подумавши про наслідки»; «... я легко керую собою, коли здійснюю авантюри вчинки». Виходячи з вищесказаного, можна вважати, що авантюрих поведінка супроводжується імпульсивністю, з одного боку, і самоконтролем, з іншого;

5) про формально-динамічні характеристики авантюрихності: «... мої авантюри вчинки швидко проходять»; «... я часто застрягаю на авантурі і не можу звідти вибратися...»; «... я можу бути ризикованим тільки з друзями»; «... іноді у мене виникає потреба у вчиненні авантюрих дій»; «... коли я ризикую, то не можу зупинитися»; «... іноді я сам заохочую своїх друзів до авантюрих дій»; «... я не можу сховати тяжіння до авантури»; «... я легко піддаюся авантурним вчинкам».

В результаті аналізу самозвітів було виявлено дві протилежні точки зору щодо феномену «авантюрихність». Згідно з першою точкою зору, авантюрихність – це негативне явище, а відповідно до другої – авантюрихність є позитивною якістю людини, що характеризується практичністю, реальністю, є ресурсом для творчого прийняття рішення особистістю. Таким чином, оброблені за допомогою контент-аналізу суб'єктивні звіти представників обраних груп досліджуваних дали нам можливість одержати додаткову інформацію про зміст такого психологічного явища, як схильність до

авантюристичності, емпірично експлікувати структурні складові (компонентний склад показників) і доповнити їх опис, здійснений на основі теоретичного аналізу (див. розділ I), результатами емпіричного дослідження уявлень про авантюристичність.

Нижче ми презентуємо **перелік показників авантюристичності**, котрий торкається, переважно, *якісного і формально-динамічного рівнів*. Слід зазначити, що цей перелік не вичерпує всі характеристики авантюристичності, ми описуємо лише ті, що є більш характерними для означених рівнів структури феномену, що вивчається. Кожний показник являє собою біполярний континуум, полюси котрого характеризують протилежні його прояви.

Спочатку розглянемо групу показників, котра презентує якісний рівень авантюристичності, тобто той аспект схильності до авантюристичної поведінки (авантюристичності), що містить характеристики, що відображають психологічну сутність цього феномена:

- емоційно-мотиваційний показник (AvEM) характеризує емоційне забарвлення авантюристичних дій, емоції, що появляються і супроводжують прояви схильності до авантюристичності, а також наявність мотивів для авантюристичних дій. *На додатному* полюсі цього континууму (AvEM+) «розташовані» такі характеристики, як спонтанність виникнення емоційних реакцій, почуття задоволення, захоплення, переживання цілої палітри емоцій, що відносяться до паттерну «радість», відсутність тривоги, страху. Цей полюс характеризує також наявність мотивації, її силу, перебіг тощо. Слід зазначити, що традиційно поряд із емоційними якостями розглядаються і мотиваційні характеристики будь якої риси. Проте, як свідчать останні дослідження [157], мотиваційна сфера особистості відноситься, більшою мірою, до змістовно-особистісного рівня структури особистості. І все ж, на якісному рівні можна говорити лише про наявність, або відсутність мотивації, але не про її зміст. Тому мотиваційний аспект емоційно-мотиваційного компоненту включає лише формально-динамічні характеристики (силу, перебіг, легкість виникнення, стійкість тощо).

Від'ємний полюс (AvEM-) характеризується відсутністю цих якостей, або їх протилежними проявами;

- когнітивний показник (AvKk) «містить» думки, що виступають передумовою авантурної поведінки і супроводжують її прояви. *Додатний полюс* цього континууму (AvKk+) свідчить про наявність міркувань, суджень, фантазій, ейфорічних, зухвалих думок про авантурні наміри; дії, думки спрямовані на результат певних дій без аналізу ситуації; відсутня здатність розмірковувати та передбачати результати власної авантурної поведінки, відсутній *ретельний аналіз реальних* зовнішніх обставин, власних можливостей (ресурсів), шляхів реалізації власного задуму тощо. *Від'ємний полюс* (AvKk-) характеризується протилежними думками, що блокують прояви авантурності;

- конативний показник (AvKo, поведінкова складова) авантурності *на додатному полюсі* (AvKo+) характеризується яскравою зовнішньою виразністю авантурних устремлінь, що може проявлятися у виразних рухах, в міміці, жестах, поведінці, в імпульсивних діях, у такої поведінці, котра не завжди є оправданою, адекватною, конструктивною, але спрямованою на досягнення омріяної для особистості мети. *Від'ємний полюс* (AvKo-) характеризується протилежними діями.

- контрольно-регулятивний показник авантурності (AvKr). *Додатний полюс* (AvKr+) характеризується здійсненням контролю за емоційними переживаннями, судженнями, діями, поведінкою, котрі можуть виявлятися у авантурогенній ситуації та їх регуляцією, якщо у цьому буде необхідність. *Від'ємний полюс* (AvKr-) свідчить про неможливість контролювати та регулювати свої авантурні прояви.

Таким чином, до показників якісних характеристик авантурності-риси особистості ми відносимо: *емоційно-мотиваційний* показник – палітра афективних реакцій, що виявляються у авантурності; *когнітивний* показник – різновиди суджень, міркувань стосовно авантурності; *дійовий* показник –

наявність дій, авантюрної поведінки; *контрольно-регулятивний* показник авантюрності.

На рис. 2.1 надано схему якісних компонентів авантюрності.

Рис. 2.1. Структура якісних компонентів авантюрності

Тепер розглянемо групу формально-динамічних показників авантюрності:

- потреба у проявах авантюрності (AFP). *Додатний полюс (AFP+)* цього континууму свідчить про високу потребу особистості в авантюрних діях, вчинках (авантюрність, схильність до авантюрності); про прагнення, ваблення до авантюрних дій; відчуття необхідності в авантюрній поведінці; про активне бажання здійснювати авантюрні дії. *Від'ємний полюс (AFP-)* свідчить про протилежні якості, тобто, про відсутність потреби здійснювати авантюрні дії;

- ініціативність у проявах авантюрності (AFI). *Додатний полюс (AFI+)* свідчить про активність особистості в заохоченні себе і своїх друзів до авантюрних дій. *Від'ємний полюс (AFI-)* характеризується відсутністю ініціативи у здійсненні авантюрної поведінки;

- широта проявів авантюрності (AFCH). *Додатний полюс (AFCH+)* за цією шкалою свідчить про схильність здійснювати авантюрні вчинки завжди і у всьому (у широкому колі: в сім'ї, серед колег, друзів, незнайомих і малознайомих людей тощо). *Від'ємний полюс (AFCH-)* свідчить про прояв

авантюрної поведінки в певній сфері (у вузькому колі: або у сім'ї, або серед колег, або серед друзів);

- легкість виникнення та перебігу авантюрності (AFL). *Додатний полюс (AFL+)* за цією шкалою свідчить про легкість виникнення, протікання і припинення авантюрних дій; про чутливість до ситуацій, в яких може виявитися авантюрна поведінка; про нестриманість, схильність здійснювати авантюрні вчинки, діяти за першою спонукою, про легкість піддаватися спокусі до авантюрних вчинків. *Від'ємний полюс (AFL-)* характеризує протилежні якості;

- стійкість (усталеність) авантюрності (AFS). *Додатний полюс (AFS+)* свідчить про здатність особистості зберігати свої переживання, думки, намір зробити авантюрний вчинок в незалежності від зовнішніх обставин. *Від'ємний полюс (AFS-)* характеризується ситуативністю виникнення наміру в авантюрній поведінці і швидкістю його зникнення.

На рис. 2.2 надано схему формально-динамічних компонентів авантюрності.

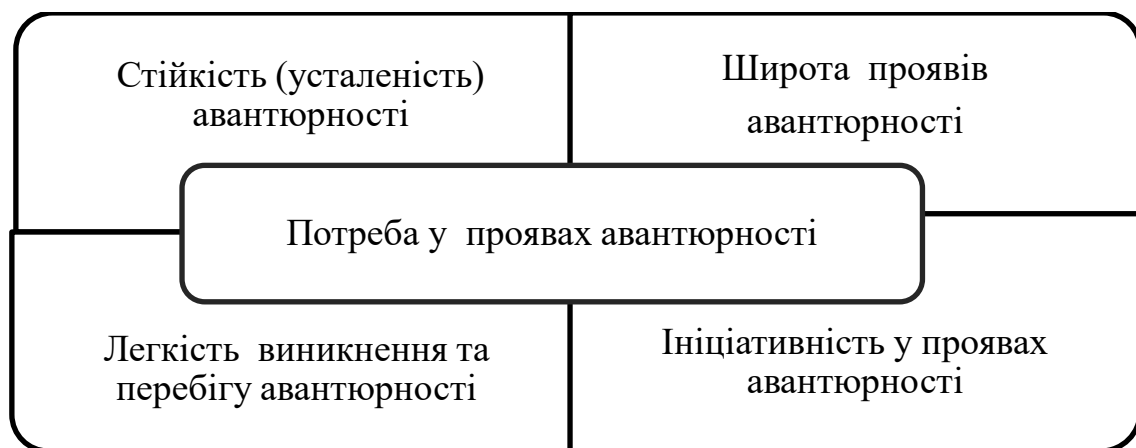

Рис. 2.2. Структура формально-динамічних компонентів авантюрності

Для діагностики означених формально-динамічних і якісних показників була модифікована процедура «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2) (стимульний матеріал та предмет оцінки див. додаток Б). Це спричинено простотою та оригінальністю даного підходу, що дозволяє використовувати цю методику в якості досить поширеного інструменту для вивчення різноманітних властивостей особистості.

Відповідно до вимог даної методики попередньо розроблено «предмет оцінки» кожного показника, котрий був наданий кожному обстеженому з метою створення у представників вибірки єдиного уявлення про мінімальні та максимальні прояви якісних та формально-динамічних показників авантюрності. Крім того, учасникам опитування був наданий бланк, на якому кожний показник зображений у вигляді відрізка прямої лінії в інтервалі від мінімального до максимального значення (ступеню вираження) відповідного показника. Слід зазначити, що довжина кожного відрізка дорівнює 10 см., що відповідає 10 балам. Середня лінія ряду проходить на шкалах (відрізках) через точку, що відповідає 5 балам. Обстежений відмічає рівень, котрий, на його думку, він займає на кожній шкалі (див. інструкцію).

У наступному підрозділі розглянемо шкали (показники), які діагностуються за допомогою «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1).

2.3.3. Перевірка теоретичного конструкту оригінального тест-опитувальника АВАНТ-1 методом факторного аналізу

Конструкт «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) складається із трьох субтестів, котрі об'єднують декілька шкал-показників.

Субтест I (шкала I) діагностує установчий показник (AvUst). Перш за все, слід звернути увагу на установчий показник (AvUst), котрий презентує змістовно-особистісний рівень континуально-ієрархічної структури особистості. Установчий показник – це спрямованість психічної активності на фрагменти, об'єкти ситуації з метою оцінки її «авантюрогеності», що виявляє емоційне відношення до авантюрних дій (позитивне – прийняття, або негативне – неприйняття); думки, що керують реакціями особистості і виступають передумовою авантюрної поведінки (або блокують їх). «Установчий показник відображує позицію особистості, що не підлягає безпосередньому спостереженню, проте виказує на її вибір, переваги і напрямок у якому вона буде себе презентувати. Таким чином, установчий

показник визначає вірогідність появи певної поведінки в певній ситуації» [168, с. 45]. У нашому випадку – вірогідність появи (AvUst+) або уникнення (AvUst-) авантюрної поведінки в авантюрогенній (або нейтральній) ситуації.

Субтест II спрямований на вивчення якісного рівня авантюрності, тобто того аспекту схильності до авантюрної поведінки (авантюрності), котрий містить характеристики, що відображають психологічну сутність означеного феномена і діагностує емоційно-мотиваційний (*шкала 2 – AvEM*), когнітивний (*шкала 3 – AvKk*) та конативний (*шкала 4 – AvKo*) показники. Цей субтест дає також інформацію про контроль-регулятивний показник, що утворюється за рахунок певної комбінації індикаторів саме цього субтесту.

Субтест III охоплює *шкалу 5* – енергетичний (ергічний показник – AvErg); та *шкалу 6* – чутливість до авантюрних дій (AvPo), що пропонуються з боку інших людей (психологічне реагування на аванюрні пропозиції), чутливість до аванюрних ситуацій. Відомо, що факторний аналіз представляє собою систему моделей та методів, які слугують перетворенню вихідного набору ознак до найбільш простішої і змістової форми. Він базується на припущенні, що поведінку, яку виявляє досліджуваний, можна пояснити за допомогою невеликої кількості «прихованих» характеристик, які називають факторами [93].

Центральним завданням факторного аналізу є перехід від сукупності безпосередньо вимірюваних ознак досліджуваного явища до узагальнених комплексних факторів, за якими стоять комбінації вихідних ознак, виокремлених на основі їх внутрішніх закономірностей, що відображають структуру досліджуваної області явищ. Таким чином, даний метод застосовується для «конденсування» тестових оцінок, зведення їх до відносно малого числа незалежних змінних і для виділення факторів, необхідних для опису індивідуальних відмінностей тестових результатів [8, 9; 24, 98, 102, 139, 172].

Факторний аналіз проводився на основі даних, одержаних в результаті емпіричного дослідження якісної структури схильності до авантюрності, що діагностується за допомогою набору індикаторів (питання-відповідь). Мета даної процедури, по-перше, полягала в тому, щоб знайти декілька фундаментальних факторів, котрі пояснювали б велику частину дисперсії в групі оцінок з різних питань, застосованих в нашому дослідженні (всього 72). По-друге, необхідно перевірити сформульовану нами гіпотезу щодо структури схильності до авантюрності і відповідно до теоретичного конструкту методики. Процедура факторного аналізу припускає дві стадії: 1) факторизацію матриці кореляцій, з тим щоб вийшла первинна факторна матриця; 2) обертання факторної матриці, з тим щоб виявити найбільш просту конфігурацію факторних навантажень [102, 104, 181].

У табл. 2.1 надані результати факторного аналізу індикаторів.

Таблиця 2.1

Вибіркові результати факторного аналізу показників, що діагностуються методикою АВАНТ-1 (шестифакторна модель)

Групування індикаторів авантюрності					
Фактор 1		Фактор 2		Фактор 3	
Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага
AvUst 12	686	AvEM 2	608	AvKk 10	404
AvUst 4	567	AvEM 7	488	AvKk 1	402
AvUst 10	522	AvEM 9	481	AvKk 8	399
AvUst 5	442	AvEM 12	394	AvKk 5	379
AvUst 6	412	AvEM 6	377	AvKk 6	374
AvUst 2	401	AvEM11	318	AvKk 2	-277
AvUst 1	366	AvEM 10	296	AvKk 9	-284
AvUst 8	365	AvEM 5	271	AvKk 3	-333
AvUst 11	290	AvEM 8	238	AvKk 7	-344

AvUst 9	230	AvEM 3	-233	AvKk 11	-394
AvUst 3	-221	AvEM 4	-276	AvKk 4	-497
AvUst 7	-303	AvEM1	-526	AvKk 12	-625
Групування індикаторів авантюристичності					
Фактор 4		Фактор 5		Фактор 6	
Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага	Індикатор	Факт. вага
AvKo 9	657	AvErg 3	652	AvPo 5	629
AvKo 12	627	AvErg 12	601	AvPo 8	581
AvKo 8	590	AvErg 7	540	AvPo 4	417
AvKo 2	533	AvErg 1	391	AvPo 6	378
AvKo 10	488	AvErg 2	343	AvPo 11	360
AvKo 2	320	AvErg 10	336	AvPo 2	352
AvKo 5	311	AvErg 5	363	AvPo 3	334
AvKo 7	301	AvErg 11	322	AvPo 7	320
AvKo 6	272	AvErg 4	294	AvPo 1	312
AvKo 3	-197	AvErg 9	246	AvPo 10	-258
AvKo 4	-224	AvErg 6	230	AvPo 9	-402
AvKo 1	-316	AvErg 8	-225	AvPo 12	-465

Примітка: 1) тут і далі нулі та коми не вказані; 3) скорочення: AvUst – установчий показник, AvEM – емоційно-мотиваційний показник, AvKk – когнітивний показник, AvKo – конативний показник, AvErg – енергетичний (ергічний) показник; AvPo – чутливість до авантюристичних дій, AvOb – загальний показник схильності до авантюристичності; 2) фактор I – емоційні характеристики схильності до авантюристичності, фактор II – когнітивні, фактор III – конативні, фактор IV – енергетичні (ергічні) характеристики схильності до авантюристичності, фактор V – чутливість до авантюристичних дій; 3) n = 245.

Нами була випробувана чотирьох-, п'яти- та шестифакторна моделі. Слід зазначити, що найбільшою мірою критеріям оцінки факторної моделі

відповідала *шестифакторна модель*: всі фактори обраної моделі відносно пропорційні, більшість показників рівномірно розподілилися, тобто увійшли до одного фактору з достатньою факторною вагою. Ті показники, що увійшли до більшої кількості факторів з вагою на значущому рівні (див. додаток Д, де надана повна матриця шестифакторної моделі), віднесені до того фактора, у котрому вони показали найбільшу факторну вагу.

Порядок факторів у даному випадку значення не має. Саме тому ми подали їх у тому порядку, котрий відповідає теоретичному конструкту методики. Отже, результати факторного аналізу, в основному, підтверджують наявність шести шкал авантюрності. Індикатори (стимули), як передбачалося, згрупувалися в шість факторів. У кожному факторі найбільш високі значення факторної ваги одержали показники, що характеризують шість теоретично виділених нами раніше шкал-компонентів: настановний; емоційно-мотиваційний; когнітивний; дієвий; показник рис особистості, що аранжують авантюрність; чутливість до авантюрних дій. У той же час одержаний розподіл індикаторів по факторах дозволив скоректувати ключі до обробки даних, що отримані за допомогою цього тест-опитувальника.

Остаточний варіант «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) діагностує 6 основних показників (шкал) авантюрності. Крім того, виявлено два додаткових показника: перший вираховується як композитна оцінка авантюрності – загальний показник авантюрності, другий – це додатковий показник – контрольно-регулятивний – котрий утворюється за рахунок комбінації деяких індикаторів другого субтесту, що надано у ключі (див. додаток Ж).

2.3.4. Результати перевірки «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» АВАНТ-1 на надійність і валідність

Відомо, що конструювання особистісних тестів являє собою процес створення інструментів вимірювання, що задовольняє основним вимогам психометрики. Кожен тест повинен бути надійним, валідним і

стандартизованим [8, 9, 23, 24, 101, 113, 135]. Отже, важливим етапом створення нової психодіагностичної методики є перевірка її остаточного варіанту на надійність і валідність. З цією метою ми використали такі традиційні в психодіагностиці методи перевірки на надійність тесту: розщеплювання (розподіл тесту навпіл), повторний тест і паралельний тест [93, 139].

Процедура розщеплювання або розподілу тесту навпіл (split-half) базується на припущенні про паралельність не тільки окремих форм тесту, але і окремих завдань всередині тіста. Для обчислення коефіцієнта надійності методом розщеплення тест розбивається на окремі завдання або групи завдань. Найбільш поширена процедура «розщеплення» тесту на дві частини: в одну частину збираються результати парних завдань, а в іншу – непарних [8, 9, 93]. Отже, дана процедура полягає у визначенні коефіцієнтів кореляцій між двома аналогічними частинами тесту (в даному випадку між двома половинами кожної з шести шкал схильності до авантюрності). Враховуючи те, що помилка вимірювання може бути визначена шляхом багаторазового тестування, було застосовано повторне тестування вибірки досліджуваних одним і тим же тестом через певний інтервал часу і при однакових умовах [23, 24, 93, 139]. Таким чином, при застосуванні повторного тесту (у нашому випадку через 3 місяці) здійснювався пошук зв'язків між однойменними показниками першого і другого зрізів, проведених на одній вибірці.

Метод паралельного тесту полягає у пошуку коефіцієнтів кореляції між двома тестами, один з яких є новою оригінальною методикою, інший – це надійна і валідна відома методика. У якості паралельних тестів ми обрали популярну методику Дембо-Рубінштейн, попередньо модифіковану нами у процедуру «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2), причому, тільки шкали показників якісного рівня, та «Методику визначення типу особистості та імовірнісних розладів даного типу» Дж. Олдхема, Л. Морріса (показник «авантюрний тип») [18,113].

Таким чином, для перевірки надійності і валідності створеної методики ми перевіряли: а) надійність частин тесту (перевірка міри внутрішньої узгодженості змісту тесту); б) тест-ретестову надійність (перевірка стійкості результатів тесту в часі); в) надійність паралельних форм (перевірка узгодженості відповідей випробовуваних на різні завдання) [8, 9, 18, 23, 24, 93, 101, 135]. Обчислення проводилось за допомогою комп'ютерної програми статистичної обробки SPSS 21.0. У табл. 2.2 наводяться коефіцієнти кореляції між однойменними показниками авантюрності, що отримані за допомогою означених вище методик.

Таблиця 2.2

Значення коефіцієнтів кореляції, що одержані при перевірці на надійність і валідність оригінальної методики АВАНТ-1

Шкали тесту	Способи перевірки на надійність і валідність тест-опитувальника			
	Метод ділення навпіл (n=280)	Тест-ретест-надійність (x I – xII) (n=200)	Надійність паралельних форм (n=267)	
			«Авантюрний тип» Дж. Олдхем, Л. Морріс	«Самооцінка компонентів авантюрності»
AvUst	432**	345**	455**	445**
AvEM	546**	435**	502**	421**
AvKk	623**	334**	405**	399**
AvKo	554**	398**	522**	325**
AvKr	447**	418**	412**	432**
AvErg	563**	399**	354**	501**
AvPo	657**	457**	500**	409**
AvOb	470**	590	494**	532**

Примітка: 1) тут і далі в усіх таблицях по тексту: нулі і коми опущені, позначення * - $\rho < 0,05$; ** - $\rho < 0,01$; 2) позначення $x_I - x_{II}$ указує на значення кореляції між результатами першого і повторного тестування; 3) додатковий компонент авантюрності – AvKr контрольно-регулятивний компонент.

Дані таблиці є результатом останньої стандартизації методики. Зазначимо, що до вибірки стандартизації увійшли 245 осіб у віці 25-35 років – студенти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Результати перевірки методики на валідність і надійність високі. Аналіз таблиці дозволяє зробити загальний висновок про те, що більшість однойменних показників пов'язані між собою на високому рівні. Загалом, можна констатувати, що дана оригінальна методика є валідною і має достатній рівень надійності.

Вище надані результати апробації оригінальної авторської методики АВАНТ-1 («Тест-опитувальник схильності до авантюрності») [1, 92, 230], котра вивчає якісні характеристики схильності до авантюрності. Слід зазначити, що окрім якісних характеристик авантюрності, методика АВАНТ-2 спрямована на вивчення формально-динамічних характеристик [1].

У табл. 2.3. надані значимі коефіцієнти кореляцій між якісними та формально-динамічними характеристиками авантюрності. Аналіз табл. 2.3. свідчить про те, що абсолютно усі показники авантюрності, котрі діагностовано методиками, пов'язані між собою на значимому додатному 1%-ому рівні. Це може означати, що кожний якісний показник містить у собі усі формально-динамічні ознаки. Тобто, наприклад, емоційно-мотиваційний компонент авантюрності (AvEM) може характеризуватися і певною потребою в авантюрних діях (AFP), стійкістю (AFS), широтою (AFCH), легкістю (AFL) та ініціативністю (AFI) в авантюрних діях. Формально-динамічні ознаки авантюрності скоріше за всього показують, як виявляється певна якісна характеристика, у даному випадку, характеристика емоційного компоненту авантюрності. Таким чином, усі якісні показники авантюрності можуть характеризуватися з боку потреби, стійкості, широти, легкості, ініціативи тощо. Формально-динамічні характеристики показують динаміку перебігу кожного якісного показника авантюрності.

Таблиця 2.3

Значимі коефіцієнти кореляцій між формально динамічними та якісними показниками авантюрності (N=381)

Показники авантюрності								
За методикою АВАНТ-2	За методикою АВАНТ-1							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
AFP	315**	519**	394**	511**	454**	524**	430**	598**
AFI	291**	437**	409**	-441**	390**	470**	405**	535**
AFCH	334**	439**	443**	-430**	456**	427**	368**	543**
AFL	306**	508**	427**	455**	443**	467**	396**	577**
AFS	183**	347**	299**	324**	378**	311**	274**	378**

Примітка: 1) умовні позначення формально-динамічних показників авантюрності: AFP – потреба у проявах авантюрності, AFI – ініціативність авантюрності, AFCH – широта авантюрності, AFL – легкість авантюрності; AFS – стійкість (усталеність) авантюрності.

Стимульний матеріал остаточного варіанту тест-опитувальника містить 72 запитання (по 12 на кожний показник). Структуру методики складають: письмова інструкція; перелік запитань (стимульний матеріал); бланк, на якому передбачено чотири варіанти відповідей на кожне запитання; ключ для обробки даних. Таким чином, остаточний варіант опитувальника містить 3 субтести і 6 шкал (для першого та другого субтесту у якості індикаторів обрані твердження, для третього – обрані запитання). Загальна кількість індикаторів – 72, по 12 на кожну шкалу (показник).

Нагадаємо, що кожний компонент є біполярним континуумом, на полюсах якого розташовуються, з одного боку, максимально високі значення показника, а з іншого – максимально низькі. Процедура тестування стандартна. Обчислення індивідуальних оцінок полягає в підсумовуванні набраних балів з кожного з параметрів. Підрахунок «сирих» балів

здійснюються відповідно до ключа. За результатами методики визначається рівень вираження окремих складових схильності до авантюрності і загальний ступінь її прояву (загальний показник).

2.4. Стимульний матеріал та мануали оригінальних методик, що діагностують показники авантюрності

Стимульний матеріал остаточного варіанту «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) містить 72 запитання (по 12 на кожний показник). Структуру методики складають: письмова інструкція; перелік запитань (стимульний матеріал); бланк, на якому передбачено чотири варіанти відповідей на кожне запитання; ключ для обробки даних. Таким чином, остаточний варіант опитувальника містить 3 субтести і 6 шкал (для першого та другого субтесту у якості індикаторів обрані твердження, для третього – обрані запитання). Загальна кількість індикаторів – 72, по 12 на кожну шкалу (показник).

Нагадаємо, що кожний компонент є біполярним континуумом, на полюсах якого розташовуються, з одного боку, максимально високі значення показника, а з іншого – максимально низькі. Процедура тестування стандартна. Обчислення індивідуальних оцінок полягає в підсумовуванні набраних балів з кожного з параметрів. Підрахунок «сірих» балів здійснюється відповідно до ключа. За результатами методики визначається рівень вираження окремих складових схильності до авантюрності і загальний ступінь її прояву (загальний показник).

ІНСТРУКЦІЯ

Перед Вами опитувальник, котрий містить різні твердження, і бланк, на якому передбачено 4 варіанти відповідей: «безумовно, так»; «мабуть, так»; «мабуть, ні»; «безумовно, ні». Ваше завдання – відповісти на кожне з питань. Виконувати завдання потрібно таким чином: Ви читаєте твердження і ставите хрестик під тим варіантом відповіді, яка Вам найбільше підходить в

даному випадку. При відповіді на питання, кожного разу перевіряйте, щоб його номер співпадав з таким самим номером на бланку відповідей.

Основна умова експерименту – Ваша сумлінність і щирість. Якщо Вам незрозуміла інструкція, прочитайте її ще раз.

Субтест I

Шкала 1

1. Успіх в житті залежить швидше від випадку, чим від розрахунку
2. Досить безглуздо відноситися до невдач серйозно
3. Найкраща робота та, при якій майбутнє надійно і визначено
4. Більшості людей подобається долати труднощі
5. Зусилля, витрачені на складання планів, не варті цього
6. Більшість людей не замислюються про те, що для них погано, а що добре
7. У налагодженій справі потрібно бути обережним з новими ідеями
8. Щоб отримати задоволення, варто порушувати правила і заборони
9. Вираз «Вплутатися в бійку, а потім розбиратися» абсолютно вірний
10. Хитрість – необхідна якість в будь-якій справі
11. Успішні особи, як правило, володіють найнесподіванішими пороками
12. Тільки слабкі люди завжди слідують правилам

Субтест II

Шкала 2

1. Моє відношення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріжай»
2. Мене часто тягне до нових вражень
3. Мені подобається працювати і вчитися за наміченим планом
4. Мене більше привертає справа, в успіху котрої я впевнений
5. Я не люблю азартні ігри
6. Я з радістю вдаюся до нових ідей, навіть якщо мені загрожує неприємність
7. Мене дратує тривала, кропітка робота
8. Мене лякає справа, в результаті якої я сумніваюся
9. Я не отримую задоволення від відчуття ризику

10. Мене привертають і хвилюють небезпечні справи
11. Я отримую задоволення від пізнання нового
12. Мене дратує в людях обережність і обачність

Шкала 3

1. Мене можна назвати безрозсудною людиною
2. Я вважаю, що бути представником вільної професії (художником, письменником тощо) – це завжди бути невпевненим у завтрашньому дні
3. Абстрактні ідеї не для мене
4. Я думаю, що нові ідеї повинні бути перевірені, перш ніж вони застосовуватимуться на практиці
5. Я звичайно приймаю рішення, особливо не замислюючись
6. Буває так, що поглинений думками про успіх, я забуваю про запобіжні засоби
7. Мене не можна назвати легковажною людиною
8. Говорять, що я часто необдуманно ризикую
9. Я завжди чітко розумію, що я хочу зарадити в своєму житті і чого хочу добитися
10. Буває, що я рішуче занурююся в нову справу, не подумавши до кінця її результат
11. Я вважаю за краще одержувати завдання з докладною інструкцією, а не у загальних рисах
12. У справах я завжди обачний і прораховую всі можливі варіанти

Шкала 4

1. Мені більше подобатися мріяти про свої плани, а не реалізовувати їх
2. Можна сказати, що я схильний до безрозсудних дій
3. Вважаю, що дії, засновані на принципі «крок за кроком», є дуже ефективними
4. Під час запланованих подорожей і поїздок я не люблю відхилятися від намічених маршрутів
5. Я уникаю авантюричних справ, навіть якщо вони обіцяють вигоду

6. Зазвичай я не відступаю від своїх планів
7. Я завжди добиваюся своєї мети, навіть якщо на шляху до неї доводиться долати масу перешкод
8. Задля розваги я можу зробити небезпечний вчинок
9. Я грав би в рулетку, якби у мене була б така можливість
10. Я часто беруся за справу, коли не маю про неї ніякого уявлення
11. Мені завжди важко відмовитися від своїх намірів, навіть якщо виникають серйозні перешкоди
12. Для досягнення важливої мети я можу вибрати сумнівний шлях

Субтест III

Шкала 5

1. Вас надихають авантюрні дії?
2. Ви любите азартні ігри?
3. Вас завжди приваблює, «заряджає» небезпечна ситуація?
4. Вас часто тягне до пригод?
5. Можна сказати, що Ви енергійна, зарадлива людина?
6. Ви схильні до авантюризму?
7. Вас завжди мобілізує передчуття небезпеки?
8. Після авантюрної і ризикованої справи Вам довго доводиться відновлюватися?
9. Вам властива відчайдушність?
10. Часто у Вас виникають «безумні» ідеї?
11. Чи властиво Вам здійснювати вчинки, про які відомо наперед, що у них немає сенсу?
12. Авантюрні дії визивають у Вас відчуття «підйому», натхнення?

Шкала 6

1. Буває так, що Ви беретеся за пропоновану Вам справу, і не маєте ніякого уявлення про неї?

2. Ви легко захоплюєтеся?
3. Часто Ви нехтуєте думкою авторитетів?
4. Ви берете участь в сумнівних справах, якщо Вам обіцяють вигоду?
5. Чи можете Ви зробити бездумний вчинок?
6. Ви легко піддаєтеся чужому навіюванню?
7. Часто Вас підставляли?
8. Чи легко Ви підпадаєте під нову ідею (заражаєтеся)?
9. У важкій ситуації, Ви звертаєтеся до людей, здатних допомогти порадою?
10. У групових проектах Вам більше подобається працювати за розробленою схемою, а не порушувати її своїми ідеями?
11. Часто Ви піддаєтеся спокусам?
12. Чи завжди Ви потребуєте підтримки при ухваленні важливих рішень?

У табл. 2.4 надано мануал оригінального україномовного «Тест-опитувальника схильності до авантюристів» (АВАНТ-1), бланк для відповідей міститься у додатку В, ключ-дешифратор див. додаток Ж.

Таблиця 2.4

**Мануал «Тест-опитувальника схильності до авантюристів»
(АВАНТ-1) – україномовна версія**

Система основних позицій	Характеристики методики
І. Загальні відомості про методику	Тест-опитувальник схильності до авантюристів (АВАНТ-1). Автори: О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук (2015)
ІІ. Діагностична мета	Діагностує установчий (AvUst), емоційно-мотиваційний (AvEM), когнітивний (AvKk), конативний (AvKo), контрольо-регулятивний (AvKr) компоненти схильності до авантюристів; енергетичний (AvErg – ергічний компонент); чутливість до авантюристичних дій (AvPo) та загальний показник схильності до

	авантюристичності, котрий вираховується за формулою: $AvOb = (AvUst + AvEM + AvKk + AvKo + AvErg + AvPo) : 6$
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція для досліджуваних, 72 питання (по 12 на кожен показник; бланк для відповідей, побудованих за принципом вибору одного з чотирьох варіантів відповідей. Результат обчислюється в балах. Максимальне значення – 48 балів по кожній шкалі
V. Стандартизація шкал	Стандартизація проводилася на вибірці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (245 осіб). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується індивідуально
VIII. Характеристика терміну дослідження	Чітких обмежень в часі роботи з тест-опитувальником немає (від 30 до 40 хвилин). Не застосовується в стресогенних умовах (ситуація іспиту, при емоціогенних подіях в житті досліджуваних)
IX. Ситуація дослідження	Для практичних цілей бажана ситуація «клієнта». У наукових цілях можлива ситуація «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Модифікована нами процедура «Самооцінка компонентів авантюристичності» та методика визначення типу особистості та імовірнісних розладів даного типу Дж. Олдхема, Л. Морріса (показник «авантюристичний тип»)

Мануал модифікованої процедури «Самооцінка компонентів авантюристичності» (АВАНТ-2) надано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Опис (мануал) процедури «Самооцінка компонентів авантюристичності»
(АВАНТ-2)**

Система основних позицій	Характеристики методики
I. Загальні відомості про методику	«Самооцінка компонентів авантюристичності» (АВАНТ-2). Автори: О. П.Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук (2015). Модифікація тесту Т. Дембо і С. Рубінштейн
II. Діагностична мета	Діагностує <i>якісні компоненти авантюристичності</i> : установчий (AvUst), емоційно-мотиваційний (AvEk), когнітивний (AvKk), конативний (AvKo), контрольно-регулятивний (AvKr) компоненти схильності до авантюристичності; енергетичний (AvErg – ергічний компонент); та чутливість до авантюристичних дій (AvPo); <i>формально-динамічні компоненти авантюристичності</i> : потреба у проявах авантюристичності (AFP), стійкість (усталеність) авантюристичності (AFS), широта проявів авантюристичності (AFCH), легкість виникнення та перебігу авантюристичності (AFL) та ініціативність у проявах авантюристичності (AFI)
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стимульний матеріал включає: інструкцію для досліджуваних; бланки, на яких зображені відрізки прямих (шкал); описи кожної шкали. Результат обчислюється в балах. Максимальне значення – 10 балів по кожній шкалі.

V. Стандартизація шкал	Стандартизація проводилася на вибірці студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (245 осіб). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$).
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці.
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується строго індивідуально.
VIII. Характеристика терміну дослідження	Чітких обмежень в часі роботи із процедурою немає (від 10 до 15 хвилин). Не застосовується в стресогенних умовах (ситуація іспиту, при емоціогенних подіях в житті досліджуваних).
IX. Ситуація дослідження	Для практичних цілей бажана ситуація «клієнта». У наукових цілях можлива ситуація «експертизи».
X. Наявність паралельних тестів	Методика визначення типу особистості та імовірнісних розладів даного типу Дж. Олдхема, Л. Морріса (показник «авантюрний тип»).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

1. На основі теоретичного аналізу літератури розроблено програму емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей авантюрності, обґрунтовано вибірку стандартизації (245 осіб) і основну вибірку (381 особа), визначено етапи, систему дослідницьких процедур і обробки емпіричних даних, що спрямовані на діагностику показників авантюрності та тих рис особистості, котрі пов'язані із показниками авантюрності або виступають в якості її чинників.

2. На основі контент-аналізу нестандартизованих словесних звітів отримана додаткова інформація про характеристики авантюрності. У результаті уточнено склад та психологічний зміст теоретично експлікованих формально-динамічних і якісних показників авантюрності.

3. Встановлено, що існує дефіцит психодіагностичного інструментарію, котрий задовольнив би наші потреби у вивчення авантюрності. Методика, що була доступною, а саме «Автопортрет особистості» американських психіатрів Дж. Олдхема, Л. Морріса, спрямована на визначення «авантюрного типу особистості» та «імовірнісних розладів» даного типу. Необхідність вивчення характеристик авантюрності, котрі відповідають теоретично обґрунтованій і емпірично виділеній системі показників авантюрності формально-динамічного і якісного рівнів спричинила розробку спеціальної психодіагностичної методики.

4. Розроблено (у співавторстві) та апробовано, згідно з вимогами психометрики, оригінальну україномовну психодіагностичну методику «Тест-опитувальник схильності до авантюрності» – (АВАНТ-1). Методика спрямована на вивчення компонентів авантюрності, що належать до формально-динамічного, якісного та змістового рівня її континуально-ієрархічної структури. Тест-опитувальник діагностує: установчий, емоційно-мотиваційний, когнітивний, конативний (поведінковий) та контрольний-

регулятивний компоненти схильності до авантюрності; енергетичний (ергічний) компонент; та чутливість до авантюрних дій.

5. Проведено факторизацію індикаторів-відповідей, результати якої підтвердили правильність теоретичного конструкту методики. Здійснено апробацію оригінального психодіагностичного інструменту за усіма вимогами психометрики, підтверджено його теоретичний конструкт, доведена його надійність і валідність, що дає можливість його застосування як в наукових, так і практичних цілях.

6. Встановлено, що всі формально-динамічні показники авантюрності характеризують кожний її якісний компонент. Тобто, потреба у певних авантюрних діях, стійкість, легкість, широта та ініціативність притаманні усім якісним компонентам авантюрності: емоційному, когнітивному та конативному.

7. Здійснено підбір певного комплексу адекватних меті та завданням психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення кола властивостей особистості, котрі гіпотетично пов'язані з авантюрністю і певною мірою виступають в якості її чинників.

Основний зміст розділу відображено у наступних публікаціях:

1. А.с. Тест-опитувальник схильності до авантюрності (АВАНТ-1). Самооцінка компонентів авантюрності / О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук. – № 59701; опубл. 15.05.2015 р. – 53 с.

2. Меленчук Н. І. Факторна структура авантюрних та неавантюрних осіб / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2014. – № 11. – С. 123-128.

3. Melenchuk N. I. Adventurousness and propensity to risk Science and education a new dimension / N. I. Melenchuk // Pedagogy and Psychology, III (22). – Issue 45, 2015. – P. 71-74.

4. Melenchuk N.I. Diagnostics adventurousness: presentation of the original technique / O. P.Sannikova, O. I. Sannikov, N. I. Melenchuk. The European Association of pedagogues and psychologies "Science". – International scientific periodical journal "The unity of science". – Vienna, Austria, 2016. – P. 66-69.

5. Меленчук Н. І. Тест-опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ-1): результати апробації» / О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук // Проблеми сучасної психології: зб. наукових праць ДВНЗ «Запорізький національний університет», Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України [за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич]. – Запоріжжя, 2016. – С. 82–88.

РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ АВАНТЮРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У цьому розділі наданий математико–статистичний аналіз емпіричних даних: викладено результати пошуку взаємозв'язків між показниками авантюрності та рисами особистості, що супроводжують її прояви та діють як її психологічні чинники (схильність до ризику, впевненість у собі, асертивність, товариськість, комунікативна креативність, нарцисизм, емоційний інтелект, емоційність тощо); оприєвнено результати угруповання виявлених показників методом факторного аналізу; презентовано результати регресійного аналізу, що застосовано для пошуку чинників авантюрності; наведено результати диференціально–психологічного аналізу, що спрямований на пошук психологічних особливостей осіб, яким притаманна схильність до авантюрності.

3.1. Характеристика авантюрності в просторі спектру властивостей особистості, що супроводжують її прояви

Традиційно аналіз емпіричних даних здійснюється у такій послідовності: спочатку наводяться результати кількісного аналізу даних (кореляційного, факторного, регресійного), а потім наводяться результати якісного аналізу (методи «асів», «профілів» тощо).

Кількісний аналіз дає інформацію про можливість (за умови наявності значимих зв'язків) або неможливість (при відсутності значимих зв'язків) подальшого зіставлення явищ, що вивчаються. Відомо, що кореляційний аналіз дає можливість точної кількісної оцінки ступеню узгодженості змінних двох і більше ознак. Ступінь узгодженості змінних характеризує лише тіснота зв'язку, а не наявність каузальних (причинно-наслідкових) відношень [8, 9, 23, 24, 93, 102, 135, 139]. Тобто результати, що отримані за допомогою кореляційного аналізу, залишаються на рівні констатації фактів і

не розкривають характер знайдених взаємозв'язків та їх причинно-наслідкові стосунки. Задля виделення найбільш суттєвих взаємозв'язків між великої кількості змінних використовуються багатовимірні методи статистичної обробки даних. В даній роботі серед таких багатовимірних статистичних методів обробки даних обрано факторний і регресійний аналізи даних.

Використання якісного аналізу даних дозволяє за допомогою методу «асів» згрупувати обстежених за певними ознаками, в даному випадку: за рівнем розвитку схильності до авантюрної поведінки (авантюрності), що дало можливість вивчити психологічні особливості осіб, які схильні і не схильні до авантюрної поведінки (до авантюрності).

Отже, результати, що були отримані в ході емпіричного дослідження, послідовно надані в наступних параграфах.

3.1.1. Взаємозв'язки показників авантюрності та рис особистості, що виявляються у комунікативній сфері

У даному підрозділі авантюрність вивчається у співвідношенні із спектром властивостей, котрі, разом із авантюрністю, виявляються у комунікативній сфері особистості. Серед таких рис особистості з авантюрністю ми розглядаємо асертивність, впевненість у собі, товариськість та комунікативну креативність

Ми обрали саме ці якості тому, що за літературними даними авантюрна поведінка супроводжується проявами означених рис [13, 133, 145, 157, 170, 180, 187], отже особливості цих проявів можуть спричинити певний вплив на специфіку авантюрності, і навпаки, якщо наше припущення вірне, то особи з різною специфікою авантюрності будуть характеризуватися тільки їм властивими проявами рис особистості, що вивчаються і котрі виявляються у комунікативній сфері.

Задля емпіричної перевірки цього припущення розглянемо кореляційні взаємозв'язки між авантюрністю та спектром обраних для дослідження рис особистості (кількісний аналіз даних).

А) Взаємозв'язки показників авантюрності та асертивності

Відомо, що асертивність (від англійського слова *assert* – стверджувати, заявляти, доводити) визначається як риса, що характеризується автономією особистості, незалежністю від зовнішніх впливів і оцінок, переконаністю у своїй правоті, самоповагою і пошаною до людей, з якими вона взаємодіє [133, 134, 203]. Вочевидь, різна схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) супроводжується різними проявами асертивності.

Нагадаємо, що для діагностики асертивності використовувався «Тест-опитувальник компонентів асертивності» [3]. У табл. 3.1. презентовано значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та якісними показниками асертивності.

Таблиця 3.1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та асертивності (N=381)

Показники						
Асертивність	Авантюрність					
	AvEM	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
AAAs	207**	183**	-195**	174**	159**	176**
KSAs	184**	177**		206**	125*	163**
PAs			-156**	147**	113*	101*
KRAs			-245**	165**		
OPAs	172**	144**	-143**	207**	147**	151**

Примітка: тут і в наступних таблицях за текстом: 1) нулі і коми не позначені; 2) * - $\rho \leq 0,05$; ** - $\rho \leq 0,01$; 3) умовні позначення показників авантюрності: AvUst – установчий показник, AvEM – емоційно-мотиваційний показник; AvKk – когнітивний показник; AvKo – конативний показник; AvKr – контрольно-регулятивний показник; AvErg – енергетичний (ергічний) показник; AvPo – чутливість до авантюрних дій; AvOb – загальний показник схильності до авантюрності; умовні позначення якісних показників асертивності: AAAs – емоційний показник; KSAs – когнітивно-смісловий

показник; PAs – поведінковий показник; KRAs – контрольно-регулятивний показник; OPAs – композитна оцінка асертивності (узагальнена).

Зазначимо, що енергетичний (ергічний – AvErg) показник авантюрності додатно пов'язаний з усіма показниками асертивності на 1% рівні. Показники чутливості до авантюрних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюрності (AvOb) виявили додатні зв'язки на 1% та 5% рівні майже з усіма показниками асертивності, окрім контрольно-регулятивного (KRAs). Емоційно-мотивційний (AvEM) та конативний (AvKo) показники авантюрності додатно на 1% рівні пов'язані з емоційним (AAs) показником асертивності, когнітивно-смысловим (KSAs) та композитною оцінкою асертивності (OPAs). І лише контрольно-регулятивний (AvKr) показник авантюрності вивив відємні зв'язки на 1% рівні з більшістю показників асертивності: емоційним (AAs), когнітивно-смысловим (KSAs), контрольно-регулятивним (KRAs) та композитною оцінкою асертивності (OPAs).

Отже, стосовно виявлених зв'язків, можна констатувати, що більшість показників авантюрності на значимому рівні додатно пов'язані з усіма показниками асертивності, тобто, асертивність і авантюрність взаємопов'язані між собою.

Б) Співвідношення показників авантюрності та впевненості в собі

Слід зазначити, що у багатьох дослідженнях поєднують прояви авантюрності та впевненості у собі. Так В. Г. Ромек [145, 146, 148], К. Леонгард [71], Дж. Олдхем і Л. Моріс [115], Ф. Ріман [143] характеризуючи авантюрну поведінку зазначають, що таким особам властива впевненість у своїх рішеннях, у своїх переконаннях, своїх діях тощо. Спираючись на ці відомості для вивчення впевненості в собі у співвідношенні із авантюрністю ми обрали тест, що розроблений В. Г. Ромеком [147].

У табл. 3.2 надано значимі коефіцієнти кореляцій між показниками феноменів, що вивчаються.

Таблиця 3.2

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та впевненості у собі

Показники					
Впевненість у собі	Авантюрність				
	AvEM	AvKo	AvErg	AvPo	AvOb
UVs		164**	216**	192**	156**
USs	125*		135**	142**	106*
Uisk	154**	155**	205**	174**	173**

Примітка: умовні позначення показників впевненості в собі: UVs – впевненість у собі, USs – соціальна сміливість, Uisk – ініціатива у соціальних контактах.

Перш за все, слід відмітити наявність тільки додатних значимих зв'язків, переважно на 1% рівні, між показниками авантюрності та впевненості у собі. Так, встановлено, що показник ініціатива у соціальних контактах (Uisk) додатно значимо пов'язаний на 1% рівні майже із усіма показниками авантюрності: емоційно-мотиваційним показником (AvEM), конативним (AvKo), енергетичним (ергічним – AvErg), чутливістю до авантюрних дій (AvPo) та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb). В свою чергу, показник соціальна сміливість (USs) виявив додатні значимі зв'язки із такими показниками авантюрності, як енергетичний (ергічний – AvErg) і чутливість до авантюрних дій (AvPo) на 1% рівні, та з емоційно-мотиваційним показником (AvEM) і загальним показником схильності до авантюрності (AvOb) – на 5% рівні. Що стосується показника впевненості у собі (UVs), то він додатно значимо пов'язаний на 1% рівні з конативним (AvKo), енергетичним (ергічним – AvErg) показниками авантюрності, чутливістю до авантюрних дій (AvPo) та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb).

Отже, результати нашого дослідження емпірично підтверджують інформацію, котра отримана із літературних джерел, що схильність до авантюрності та впевненість у собі співвідносяться між собою.

В) Кореляційні зв'язки між показниками товарищкості та авантюрності

Вибір товарищкості у співвідношенні із авантюрністю спричинений багатьма дослідженнями, у яких товарищкість розглядається як риса, котра супроводжує прояви авантюрності [13, 157, 170].

Відомо, авантюрна поведінка передбачає активність у сфері взаємодії, а значить, і в сфері спілкування. Аналіз літературних джерел показав наявність зв'язку між авантюрністю та деякими якостями особистості, що виявляються в спілкуванні, а саме: екстраверсією, легкістю у спілкуванні, відвертістю, незалежністю тощо [55, 180, 187, 198].

Так, французька дослідниця Сюзанна Рот виділила основні якості, що характеризують «зразкового» шукача пригод: непередбачуваність, імпульсивність, зосередженість на сьогоднішньому дні, віра в удачу, що доходить до забобон, багата фантазія, прожектерство, сміливість, рішучість, навіть жорстокість, егоцентричність і товарищкість, любов до зовнішніх ефектів, обманів, міфотворчості, гри, вміння плести інтриги [231].

Нагадаємо, що товарищкість є одним з видів психічної активності і виявляється в спілкуванні. Ця індивідуально-психологічна властивість особистості визначається як сильно розвинене стійке прагнення до спілкування, до особистого контакту з людьми. Це прагнення виражається в балакучості, в легкості вступу до соціального контакту, в бажанні обмінятися думками, враженнями, своїми почуттями з іншими людьми [157, 163].

Як зазначено вище, для діагностики товарищкості ми обрали «Тест-опитувальник формально-динамічних показників товарищкості» О. П. Саннікової [157].

У табл. 3.3 надано результати кореляційного аналізу показників авантюрності і товарищкості.

Таблиця 3.3

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та товарищескості

Показники								
Товарищескості	Авантюристичність							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
OPO		192 ^{**}	108 [*]	106 [*]		189 ^{**}	182 ^{**}	164 ^{**}
OI	120 [*]	173 ^{**}		175 ^{**}		275 ^{**}	179 ^{**}	206 ^{**}
OSh	138 ^{**}	190 ^{**}	103 [*]	197 ^{**}		265 ^{**}	219 ^{**}	240 ^{**}
OL		150 ^{**}		121 [*]		223 ^{**}	124 [*]	141 ^{**}
OU					131 [*]			
OW		221 ^{**}		127 [*]	-234 ^{**}	225 ^{**}	149 ^{**}	192 ^{**}

Примітка: умовні позначення показників товарищескості: OPO – потреба у спілкуванні, OI – ініціативність у спілкуванні, OSh – широта спілкування, OL – легкість спілкування, OU – стійкість спілкування, OW – виразність спілкування.

Перше, що є очевидним – це наявність тільки додатних значимих зв'язків (винятком є лише контрольний-регулятивний показник авантюристичності (AvKr), що від'ємно пов'язаний із виразністю спілкування (OW) переважно на 1% рівні, між показниками товарищескості та авантюристичності. При більш ретельному розгляді виявляється, що усі показники товарищескості пов'язані з більшістю показників авантюристичності, а саме, з емоційно-мотиваційним (AvEM), конативним (AvKo), енергетичним (ергічним – AvErg), чутливістю до авантюристичних дій (AvPo) та загальним показником схильності до авантюристичності (AvOb). Установчий показник авантюристичності (AvUst) виявив додатні значимі зв'язки з ініціативністю у спілкуванні (OI) на 5% рівні та з широтою спілкування (OSh) на 1% рівні. І, нарешті, когнітивний показник авантюристичності (AvKk) додатно пов'язаний з потребою у спілкуванні (OPO) та широтою спілкування (OSh) на 5% рівні.

Д) Кореляційні зв'язки між показниками авантюрності та комунікативної креативності

Враховуючі інформацію про зв'язки показників товарищкості та авантюрністю, відомості про творчу вдачу авантюрних особистостей [115, 187, 198], ми здійснили спробу розглянути авантюрність у співвідношення із комунікативною креативністю. Комунікативна креативність характеризує творчий потенціал особистості та розглядається як її багаторівнева властивість, що включає комплекс інтелектуальних, емоційних та особистісних особливостей індивіда, котрі сприяють нестандартному, нешаблонному рішенню ситуацій спілкування, сприяють генерації оригінальних ідей та способів спілкування, що виникають під час взаємодії з іншими людьми [13, 156, 157].

В табл. 3.4 представлено значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та показниками комунікативної креативності, що діагностовано за допомогою методики «Тест-опитувальник комунікативної креативності» [13, 156].

Аналіз табл. 3.4 показує наявність переважно значимих додатних зв'язків між показниками авантюрності та комунікативної креативності. Окремо слід зупинитися на контрольно-регулятивному показнику авантюрності (AvKr), котрий виявив переважно від'ємні значимі зв'язки з усіма показниками комунікативної креативності, окрім емоційної стійкості у спілкуванні (KkEu), з яким виявлено додатній зв'язок. Що стосується показника емоційної стійкості у спілкуванні (KkEu), що також виявив від'ємні значимі зв'язки з більшістю показників авантюрності: установчим (AvUst), чутливістю до авантюрних дій (AvPo) і загальним показником схильності до авантюрності (AvOb). Такі показники комунікативної креативності, як легкість спілкування (KkL), конфліктність (KkKf), схильність до маніпуляцій (маніпулятивність) (KkM), експресивність (KkE) та загальний показник (KkOP) додатно пов'язані з усіма показниками авантюрності на 1% рівні.

Таблиця 3.4

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та комунікативної креативності

Показники								
КК	Авантюристичність							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
KkL	142**	207**	188**	234**	-252**	343**	280**	288**
KkSp		110*				127*	128*	145**
KkN	129*	192**	129*	226**	-223**	220**	220**	256**
KkKf	204**	378**	286**	339**	-352**	371**	332**	426**
KkEu	-128*				124*		-151**	-155**
KkM	202**	170**	178**	208**	-177*	150**	198**	237**
KkE	207**	246**	147**	245**	-183*	333**	263**	341**
KkK						129*		
KkOP	205**	307**	214**	343**	-348**	422**	343**	399**

Примітка: умовні позначення показників комунікативної креативності: КК – комунікативна креативність; KkL – легкість спілкування, KkSp – схильність до самопрезентації, KkN – незалежність, KkKf – конфліктність, KkEu – емоційна стійкість у спілкуванні, KkM – схильність до маніпуляцій (маніпулятивність), KkE – експресивність, KkK – комунікативна компетентність, KkOP – загальний показник (комполитна оцінка).

Показник схильність до самопрезентації (KkSp) виявив додатні значимі зв'язки на 5% рівні з емоційно-мотиваційним (AvEM), енергетичним (ергічним – AvErg) показниками та чутливістю до авантюристичних дій (AvPo), і на 1% рівні – з загальним показником схильності до авантюристичності (AvOb). Що стосується показника незалежність (KkN), то він додатно пов'язаний з такими показниками авантюристичності, як емоційно-мотиваційний (AvEM), конативний (AvKo), енергетичний (ергічний – AvErg), чутливість до авантюристичних дій (AvPo), загальний показник схильності до авантюристичності

(AvOb) на 1% рівні, а з установчим (AvUst) і когнітивним (AvKk) показниками – на 5% рівні. І, нарешті, показник комунікативна компетентність (KkK) демонструє додатній значимий зв'язок лише з енергетичним (ергічним – AvErg) показником авантюристичності на 5% рівні.

3.1.2. Кореляційні зв'язки між показниками авантюристичності та факторами особистості (за Р. Кеттеллом)

Аналіз літератури виявив факт співвідношення авантюристичності із такими властивостями особистості, як екстраверсія, сміливість, самовпевненість, безпечність [71, 78, 99, 115, 187] тощо. Означені якості особистості, наряду із широким спектром властивостей, діагностуються 16-PF опитувальником Р. Кеттелла. Саме тому задля пошуку інформації про властивості особистості, що аранжуюють авантюристичність, ми залучили цей опитувальник.

У табл. 3.5 надані значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та факторами особистості.

Отже, установчий показник схильності до авантюристичності (AvUst) від'ємно пов'язаний на 1% рівні з такими факторами, як сила – слабкість «Я» (С), сила – слабкість «Понад-Я» (G) та високий – низький самоконтроль (Q3), тобто виявляються одночасно з рисами особистості, що характерні для від'ємних полюсів означених факторів: слабкість «Я» (С-), слабкість «Понад-Я» (G-) та низький самоконтроль (Q3-). Додатні значимі зв'язки означений показник виявив з фактором напруженість (Q4+) на 1% рівні. Також установчий показник схильності до авантюристичності (AvUst) додатно пов'язаний із первинними факторами підозрілість (L+), схильність до відчуття провини (O+) та з вторинними фактором тривожність (QII+) на 5% рівні.

Розглянемо значущі зв'язки між емоційно-мотиваційним показником авантюристичності (AvEM) та факторами особистості (за Р. Кеттеллом). Так, виявлені додатні зв'язки на 1% рівні із факторами домінантність (E+), безпечність (F+), сміливість (H+), підозрілість (L+), мрійливість (M+), радикалізм (Q1+) та з вторинними факторами екстраверсія (QI+) і незалежність (QIV+).

Таблиця 3.5

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та факторами особистості (за Р. Кеттеллом)

Фактори	Показники авантюрності							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
A						121 [*]		
C	-173 ^{**}		-115 [*]					
E		373 ^{**}	226 ^{**}	348 ^{**}	-343 ^{**}	423 ^{**}	296 ^{**}	393 ^{**}
F		349 ^{**}	239 ^{**}	352 ^{**}	-274 ^{**}	420 ^{**}	336 ^{**}	407 ^{**}
G	-182 ^{**}	-282 ^{**}	-232 ^{**}	-170 ^{**}	313 ^{**}	-169 ^{**}	-172 ^{**}	-263 ^{**}
H		160 ^{**}		181 ^{**}		273 ^{**}	151 ^{**}	156 ^{**}
I						-116 [*]		
L	161 ^{**}	132 ^{**}		163 ^{**}	-205 [*]	127 [*]	143 ^{**}	183 ^{**}
M		268 ^{**}	186 ^{**}	197 ^{**}	-193 [*]	151 ^{**}		187 ^{**}
N		-273 ^{**}	-130 [*]	-250 ^{**}		-253 ^{**}	-228 ^{**}	-248 ^{**}
O	206 ^{**}							
Q1		198 ^{**}		164 ^{**}		124 [*]	123 [*]	144 ^{**}
Q2				-118 [*]		-154 ^{**}	-181 ^{**}	-132 [*]
Q3	-242 ^{**}	-216 ^{**}	-284 ^{**}	-197 ^{**}	326 ^{**}	-191 ^{**}	-192 ^{**}	-301 ^{**}
Q4	107 [*]		110 [*]		-177 [*]		144 ^{**}	129 [*]
QI		288 ^{**}	166 ^{**}	312 ^{**}	-202 [*]	414 ^{**}	297 ^{**}	334 ^{**}
QII	221 ^{**}		142 ^{**}				125 [*]	148 ^{**}
QIII						101 [*]		
QIV		283 ^{**}	154 ^{**}	205 ^{**}	-317 ^{**}	166 ^{**}	102 [*]	212 ^{**}

Примітка: умовні позначення: А (афектотимія – сизотимія), С (сила – слабкість «Я»), Е (домінантність – конформність), F (безпечність – заклопотаність), G (сила – слабкість «Понад-Я»), Н (сміливість – боязкість), І (м'якість – твердість), L (підозрілість – довірливість), М (мрійливість – практичність), N (проникливість – наївність), О (схильність до відчуття

провини – самовпевненість), Q1 (радикалізм – консерватизм), Q2 (самодостатність – залежність від групи), Q3 (високий – низький самоконтроль), Q4 (напруженість – розслабленість), QI (екстраверсія – інтроверсія), QII (тривожність – емоційна стабільність), QIII (кортикальна жвавість – сенситивність), QIV (незалежність – покірність).

Також на 1% рівні знайдені від’ємні зв’язки емоційно-мотиваційного показника авантюрності (AvEM) із такими факторами, як сила – слабкість «Понад-Я» (G), проникливість – наївність (N) та високий – низький самоконтроль (Q3), тобто з від’ємними полюсами факторів слабкість «Понад-Я» (G-), наївність (N-) та низький самоконтроль (Q3-).

Далі звернемо увагу на когнітивний показник авантюрності (AvKk). На 1% рівні виявлені додатні зв’язки із факторами домінантність (E+), безпечність (F+), мрійливість (M+) та із вторинними факторами екстраверсія (QI+), тривожність (QII+) та незалежність (QIV+); на 5% рівні – із фактором напруженість (Q4+). Від’ємні зв’язки спостерігаються із факторами сила – слабкість «Понад-Я» (G) та високий – низький самоконтроль (Q3) – на 1% рівні, та із факторами сила – слабкість «Я» (C) і проникливість – наївність (N) – на 5% рівні, тобто супроводжуються рисами особистості, що розкривають зміст від’ємних полюсів означених факторів: слабкість «Понад-Я» (G-), низький самоконтроль (Q3-), слабкість «Я» (C-) та наївність (N-).

Звернемося до конативного показника схильності до авантюрності (AvKo). Так, на 1% рівні виявлені додатні зв’язки з такими факторами, як домінантність (E+), безпечність (F+), сміливість (H+), підозрілість (L+), мрійливість (M+), екстраверсія (QI+) та із вторинними факторами екстраверсія (QI+) і незалежність (QIV+). Від’ємні зв’язки знайдені із факторами сила – слабкість «Понад-Я» (G), проникливість – наївність (N) та високий – низький самоконтроль (Q3) на 1% рівні; та з фактором самодостатність – залежність від групи (Q2) – на 5% рівні, тобто з від’ємними полюсами факторів слабкість «Понад-Я» (G-), наївність (N-), залежність від групи (Q2-) та низький самоконтроль (Q3-).

Розглянемо зв'язки із контрольно-регулятивним показником авантюрності (AvKr). Перш за все слід зазначити, що цей показник виявив переважно від'ємні зв'язки з більшістю факторів особистості. Додатні зв'язки знайдені лише з факторами сила «Понад-Я» (G+) та високий самоконтроль (Q3+) на 1% рівні. Від'ємні зв'язки виявлені з факторами домінантність – покірність (E), безпечність – заклопотаність (F), незалежність – покірність (QIV) на 1% рівні; та з факторами підозрілість – довірливість (L), мрійливість – практичність (M) та напруженість – розслабленість (Q4) – на 5 % рівні, тобто контрольно-регулятивний показник авантюрності (AvKr) супроводжується рисами особистості, що характерні саме для від'ємних полюсів відповідних факторів: покірність (E-), заклопотаність (F-), покірність (QIV-), довірливість (L-), практичність (M-) та розслабленість (Q4-).

Зупинимось на показнику енергетичному (ергічному) показнику авантюрності (AvErg). Значимі додатні зв'язки виявлені із первинними факторами домінантність (E+), безпечність (F+), сміливість (H+), мрійливість (M+) і вторинними факторами екстраверсія (QI+) та незалежність (QIV+) – на 1% рівні; з первинними факторами афектотімія (A+), підозрілість (L+), радикалізм (Q1+) та вторинним фактором кортикальна жвавість (QIII+) – на 5% рівні. Від'ємні зв'язки спостерігаються із факторами сила – слабкість «Понад-Я» (G), проникливість – наївність (N), самодостатність – залежність від групи (Q2) і високий – низький самоконтроль (Q3) – на 1% рівні, та із факторами м'якість – твердість (I) – на 5% рівні, тобто супроводжуються рисами особистості, що розкривають зміст від'ємних полюсів цих факторів: слабкість «Понад-Я» (G-), твердість (I-), наївність (N-), залежність від групи (Q2-) та низький самоконтроль (Q3-).

Що стосується показника чутливість до авантюрних дій (AvPo), то він виявив додатні значимі зв'язки із факторами домінантність (E+), безпечність (F+), сміливість (H+), підозрілість (L+), напруженість (Q4+) і з вторинним фактором екстраверсія (QI+) – на 1% рівні; з первинним фактором

радикалізм (Q1+) та з вторинними факторами тривожність (QII+), незалежність (QIV+) – на 5% рівні. Від’ємні ж зв’язки були встановлені на 1% рівні із факторами сила – слабкість «Понад-Я» (G), проникливість – наївність (N), самодостатність – залежність від групи (Q2) та високий – низький самоконтроль (Q3), тобто показник чутливість до авантюричних дій (AvPo) супроводжується рисами особистості, що характерні саме для від’ємних полюсів відповідних факторів: слабкість «Понад-Я» (G-), наївність (N-), залежність від групи (Q2-) і низький самоконтроль (Q3-).

Нарешті, аналіз значимих зв’язків загального показника схильності до авантюричності (AvOb) з особистісними факторами показав, що найбільш пов’язаними виявилися: домінантність (E+), безпечність (F+), сміливість (H+), підозрілість (L+), мрійливість (M+), радикалізм (Q1+), напруженість (Q4+), екстраверсія (QI+), тривожність (QII+), незалежність (QIV+); слабкість «Понад-Я» (G-), наївність (N-), залежність від групи (Q2-) та низький самоконтроль (Q3-).

Таким чином, емпіричне дослідження показало наявність багатозначності зв’язків між показниками схильності до авантюричності та спектром рис особистості, що відображені у факторній структурі за Р. Кеттеллом.

3.1.3. Показники авантюричності у співвідношенні з адаптаційними властивостями особистості

Адаптаційні властивості особистості, за літературними джерелами, охоплюють досить широкий спектр рис, таких як: адаптивність, комунікативна креативність, товариськість, емоційна стійкість, екстраверсія тощо. Відмічається, що ці риси особистості мають важливе значення не тільки для процесу соціальної адаптації, а й регуляції поведінки.

Саме тому, для діагностики означених рис особистості ми залучили Фрайбургський особистісний опитувальник (FPI) та «Тест оцінки нарцисизму» в адаптації В. Д. Віда, Н. М. Залуцької, А. Я. Вукс.

Співвідношення показників авантюрності та властивостей особистості, що діагностовано опитувальником FPI.

У цьому параграфі наводяться результати кореляційного і якісного аналізів співвідношення показників авантюрності та властивостей особистості, що діагностовано опитувальником FPI. У розділах I і II показано, що схильність до авантюрності супроводжується такими властивостями особистості, як: неврівноваженість, сміливість, товариськість, відкритість, непередбачуваність, імпульсивність, рішучість, егоцентричність екстравертованість тощо [115, 187, 231]. Саме тому задля вивчення зазначених рис особистості у співвідношенні зі схильністю до авантюрності було обрано модифіковану форму «В» Фрайбургського багатофакторного особистісного опитувальника (FPI) [135, с. 314-324], шкали якої містять інформацію про означені якості особистості.

У табл. 3.6 надано значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності і властивостями особистості, що вивчаються за допомогою методики FPI.

Аналіз таблиці показує наявність переважно додатніх значимих зв'язків між показниками, що вивчаються. Причому додатні зв'язки отримані майже між усіма показниками авантюрності і шкалами FPI. Від'ємні зв'язки спостерігається, по-перше, між енергетичним (ергічним) показником авантюрності (AvErg) і такою шкалою FPI, як сором'язливість (FVIII); по-друге, контрольно-регулятивним показником авантюрності (AvKr) і більшістю шкал FPI, переважно на 1 % рівні. Задля розуміння отриманих результатів та пошуку психологічних закономірностей у співвідношенні показників авантюрності та певного кола рис особистості, що діагностовано методикою FPI, розглянемо ці взаємозв'язки більш детально.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що всі показники авантюрності значимо додатно пов'язані на 1% рівні з такими шкалами FPI, як: невротичність (FI), спонтанна агресивність (FII), роздратованість (FIV), реактивна агресивність (FVII) та емоційна лабільність (FXI). Це свідчить про

те, що зазначені шкали сприяють емоційно-мотиваційним (AvEM), когнітивним (AvKk) та конативним (AvKo) проявам авантюристичності.

Таблиця 3.6

**Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та
якостями особистості за методикою FPI**

Фак- тори FPI	Показники авантюристичності							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
FI	191**	193**	228**	138**	-280**	176**	229**	253**
FII	226**	338**	334**	315**	-439**	341**	408**	433**
FIII	275**		196**	132*	-232**	142**	283**	245**
FIV	255**	207**	250**	160**	-277**	183**	297**	302**
FV		135**		174**		289**	198**	202**
FVI	129*		108*	123*		125*	176**	167**
FVII	254**	199**	149**	241**	-190*	249**	323**	310**
FVIII	157**					-119*		
FVIX		192**	168**	114*	-224**	184**	211**	215**
FX		149**	114*	144**	-166*	261**	216**	210**
FXI	230**	135**	196**	133**	-266**	126*	259**	241**
FXII		150**	112*	170**	-173*	248**	240**	229**

Примітка: умовні позначення шкал FPI: FI – невротичність, FII – спонтанна агресивність, FIII – депресивність, FIV – роздратованість, FV – товариськість, FVI – урівноваженість, FVII – реактивна агресивність, FVIII – сором'язливість, FIX – відкритість, FX – екстраверсія-інтроверсія, FXI – емоційна лабільність, FXII – маскуліність – фемінінність.

Усі показники авантюристичності, окрім емоційно-мотиваційного (AvEM) виявили значимі додатні зв'язки зі шкалою депресивність (FIII): на 1% рівні – установчий (AvUst), когнітивний (AvKk), ергічний (AvErg) показники

авантюрності, чутливість до авантюрних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюрності (AvOb); і на 5% рівні – конативний (AvKo).

Слід окремо виділити співвідношення показників авантюрності із такими шкалами FPI, як: товариськість (FV), відкритість (FIX) та екстраверсія-інтроверсія (FX). Так, більшість показників авантюрності на 1% рівні додатно пов'язані зі шкалою товариськість (FV). Зі шкалою відкритість (FIX) значимі додатні зв'язки виявлені з такими показниками авантюрності, як: емоційно-мотиваційний (AvEM), когнітивний (AvKk), ергічний (AvErg) показники авантюрності чутливість до авантюрних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюрності (AvOb) – на 1% рівні; з конативним показником (AvKo) – на 5% рівні. В свою чергу, на 1% рівні зі шкалою екстраверсія-інтроверсія (FX) спостерігаються значимі додатні зв'язки з такими показниками авантюрності, як: емоційно-мотиваційний (AvEM), конативний (AvKo), ергічний (AvErg) показники авантюрності, чутливість до авантюрних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюрності (AvOb); на 5% рівні – з когнітивним показником (AvKk). Це свідчить про те, що прояви авантюрності супроводжуються товариськістю та відкритістю.

Показники чутливість до авантюрних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюрності (AvOb) додатно на 1% рівні пов'язані зі шкалою урівноваженість (FVI), а показники установчий (AvUst), когнітивний (AvKk), конативний (AvKo) та ергічний (AvErg) показники авантюрності з цим параметром пов'язані на 5% рівні.

І, нарешті, усі показники авантюрності, окрім установчого (AvUst), додано пов'язані на 1% рівні зі шкалою маскулінність – фемінінність (FXII). І лише когнітивний (AvKk) показник авантюрності виявив значимий додатній зв'язок із зазначеним параметром на 5% рівні. Наявність додатних зв'язків між показниками авантюрності та шкалою маскулінність – фемінінність (FXII) можна пояснити тим, що авантюрній поведінці більшою мірою піддаються чоловіки.

Таким чином, виявилось, що збільшення значень показників авантюрності супроводжується збільшенням значень таких властивостей, як невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, роздратованість, товариськість, урівноваженість, реактивна агресивність, відкритість, екстраверсія, емоційна лабільність та маскулінність. Це свідчить про те, що прояви авантюрності супроводжуються багатством і яскравістю емоційних проявів, природністю і невимушеністю поведінки, високою активністю, соціальною спритністю, умінням використовувати інших людей для досягнення своїх власних цілей. Також схильність до авантюрності пов'язана з імпульсивністю, слабким самоконтролем, сильним вираженням потягу до гострих афективних переживань, невмінням або небажанням стримувати або відстрочувати задоволення своїх бажань.

Співвідношення показників авантюрності та нарцисизму

Деякі науковці серед рис особистості, що сприяють виникненню авантюрності, виокремлюють такі, як нарцисизм, манія величі, інфантильне почуття веселості тощо [180, 187, 197, 198, 204]. Вважається, що особистість із нарцисичним ядром характеризується грандіозним відчуттям самозначимості; захопленням фантазіями про необмежений успіх, владу; вірою у власну унікальність; потребою в захваті; почуттям привілейованості; експлуатацією в міжособистісних стосунках; дефіцитом емпатії; заздрістю до досягнень інших; зухвалою, нахабною поведінкою; емоційною жвавістю; оптимістичністю; багатим уявленням; широким кругозором; себелюбством, самовпевненістю; егоїстичністю тощо [58].

Перш за все розглянемо результати кореляційного аналізу між показниками схильності до авантюрності та нарцисизму, що наведені в табл. 3.7.

Аналіз кореляційної таблиці виявив наявність переважно додатних зв'язків між показниками, що вивчаються. Проте, деякі показники авантюрності виявили і від'ємні зв'язки з показниками нарцисизму.

Таблиця 3.7

**Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності і
нарцисизму**

Показники								
Нар- цисизм	Авантюрність							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
N1	367**	168**	241**	145**	-232**	135*	202**	273**
N2	276**	221**	218**	216**	-341**	220**	269**	328**
N3	358**		204**	145**	-219**	143**	205**	248**
N4			-108*					
N5	307**						117*	
N6	246**		109*				133*	139*
N7	248**		111*	118*	-205*			138*
N8	261**	109*	136*	149**	-243**	171**	152**	232**
N9				160**		221**	163**	150**
N10	153**							
N11	169**	169**	144**	179**	-244**	198**	181**	230**
N12	315**	269**	215**	280**	-237**	255**	336**	359**
N14	263**			119*				121*
N15			-134*					
N17	204**							
N18	336**		135*				167**	168**
N19	368**	128*	146**	166**	-220**	157**	222**	258**

Примітка: умовні позначення показників нарцисизму: N1 – безсильне Self; N2 – втрата контролю емоцій і спонукань; N3 – дереалізація, деперсоналізація; N4 – базисний потенціал надії; N5 – незначне Self; N6 – негативне тілесне Self; N7 – соціальна ізоляція; N8 – архаїчний відхід; N9 – грандіозне Self; N10 – прагнення до ідеального Self-об'єкту; N11 – спрага похвал і підтвердження; N12 – нарцисична лютя; N14 – знецінювання

об'єкта; N15 – ідеал цінностей; N17 – іпохондричний захист від тривоги; N18 – нарцисична вигода від хвороби; N19 – загальний показник нарцисизму.

Так, контрольнo-регулятивний показник авантюрності (AvKr) від'ємно пов'язаний, переважно на 1% рівні, із більшістю показників нарцисизму: безсильним Self (N1); втратою контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізацією (N3); соціальною ізоляцією (N7); архаїчним відходом (N8); спрагою похвал і підтвердження (N11); нарцисичною люттю (N12) і загальним показником нарцисизму (N19).

Установчий показник схильності до авантюрності (AvUst) виявив лише додатні зв'язки майже з усіма показниками нарцисизму на 1% рівні. Емоційно-мотиваційний показник авантюрності (AvEM) додатно пов'язаний з показниками безсильне Self (N1); втрата контролю емоцій і спонукань (N2), спрага похвал і підтвердження (N11) та нарцисична лють (N12) на 1 % рівні; з показниками архаїчний відхід (N8) і загальний показний нарцисизму (N19) – на 5 % рівні. В свою чергу, когнітивний показник авантюрності (AvKk) виявив значимі додатні зв'язки з показниками безсильне Self (N1); втрата контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізація (N3); спрага похвал і підтвердження (N11); нарцисична лють (N12) та загальний показник нарцисизму (N19) на 1 % рівні; з показниками негативне тілесне Self (N6); соціальна ізоляція (N7); архаїчний відхід (N8); нарцисична вигода від хвороби (N18) – на 5 % рівні. Зазначений показник також виявив на 5 % рівні від'ємні зв'язки з такими показниками, як: базисний потенціал надії (N4) та ідеал цінностей (N15).

Що стосується конативного показника авантюрності (AvKo), то він додатно пов'язаний з показниками безсильне Self (N1); втрата контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізація (N3); архаїчний відхід (N8); грандіозне Self (N9); спрага похвал і підтвердження (N11); нарцисична лють (N12) та загальний показник нарцисизму (N19) на 1 % рівні; з показниками соціальна ізоляція (N7) та знецінювання об'єкта (N14) на 5 % рівні.

Розглянемо зв'язки між ергічним показником авантюрності (AvErg) та показниками нарцисизму. Означений показник виявив додатні зв'язки, переважно на 1 % рівні (окрім показника безсильне Self (N1), з яким виявлено додатні зв'язки на 5 % рівні) з такими показниками нарцисизму, як: втрата контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізація (N3); архаїчний відхід (N8); грандіозне Self (N9); спрага похвал і підтвердження (N11); нарцисична лють (N12) та загальний показник нарцисизму (N19).

Показник чутливість до авантюрних дій (AvPo) додатно пов'язаний з показниками безсильне Self (N1); втрата контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізація (N3); архаїчний відхід (N8); грандіозне Self (N9); спрага похвал і підтвердження (N11); нарцисична лють (N12); нарцисична вигода від хвороби (N18); загальний показний нарцисизму (N19) на 1 % рівні; і з показниками незначне Self (N5) та негативне тілесне Self (N6) – на 5 % рівні.

Слід окремо виділити співвідношення загального показника схильності до авантюрності (AvOb) з показниками нарцисизму. Так, значимі додатні зв'язки на 1 % рівні виявлено з показниками безсильне Self (N1); втрата контролю емоцій і спонукань (N2); дереалізація (N3); архаїчний відхід (N8); грандіозне Self (N9); спрага похвал і підтвердження (N11); нарцисична лють (N12); нарцисична вигода від хвороби (N18); загальний показник нарцисизму (N19); і на 5 % рівні з показниками негативне тілесне Self (N6); соціальна ізоляція (N7); знецінювання об'єкта (N14).

Таким чином, за допомогою кореляційного аналізу встановлено наявність переважно додатних значимих зв'язків між усіма показниками авантюрності та більшістю показників нарцисизму.

3.1.4. Емоційність, емоційний інтелект, фактори ризику та авантюрність: пошук взаємозв'язків

Аналіз літературних джерел з проблеми ризику свідчить про те, що ризикованість виявляється в імпульсивності, ініціативності, активності, збудливості, соціальної адаптивності, екстернальності тощо [15, 162]. Т. В. Корнілова [62, 64, 65] відмічає, що готовність до ризику виявляється у

соціальної сміливості, рішучості, готовності до авантюри, відкритості та легкості в спілкуванні, безпечності, самоствердженні, невпевненості. Певна кількість робіт містить інформацію про зв'язок схильності до ризику з екстраверсією, імпульсивністю [55, 62, 69, 108, 136, 137]. Наприклад у працях Г.Ф. Монстерат встановлено, що особистісний профіль спортсменів, які займаються ризиковими видами спорту, характеризується екстраверсією, емоційною стабільністю, конформністю по відношенню до соціальних норм, бажанням отримати нові відчуття [15]. Існує інформація про те, що схильність до ризику пов'язана із домінантністю, безпечністю, ригідністю, егоцентризмом, легковажністю, недобросовісністю та ін. [26, 67, 96, 129, 136]. Вважається, що особи, які схильні до авантюристичності та прагнуть гострих відчуттів, із сильною потребою в домінуванні і самоствердженні, більш ризиковані [162]. У літературі схильність до ризику пов'язана з тими рисами особистості, котрі наявні і у проявах авантюристичності, а деякі автори, навіть, приписують схильним до ризику особам авантюристу поведінку [64, 65].

Все зазначене вище дає підстави припустити, що авантюристичність і схильність до ризику як риси особистості можуть бути не тільки взаємопов'язаними, але й взаємоспричинювати одна одну.

Значимі кореляційні зв'язки між показниками авантюристичності та схильності до ризику

У табл. 3.8 представлено результати кореляційного аналізу між показниками означених феноменів.

Перш за все, слід зазначити, що аналіз табл. 3.8 свідчить про існування великої кількості переважно значимих додатних (на 1 % рівні) зв'язків між показниками авантюристичності та схильності до ризику. Окремо слід зупинитися на контрольно-регулятивному показнику авантюристичності ($AvKr$), що виявив на 1 % рівні тільки від'ємні зв'язки з усіма показниками схильності до ризику. Також слід виокремити емоційно-мотиваційний показник авантюристичності ($AvEM$), котрий від'ємно пов'язаний із контрольно-регулятивним показником схильності до ризику ($KrKR$), і додатно пов'язаний з іншими показниками

ризик: емоційним (EKR), когнітивний (KKR), дійовим (PKR) та композитною оцінкою схильності до ризику (KOR) на 1% рівні.

Таблиця 3.8

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та схильності до ризику

Показники							
Схильність до ризику	Авантюристичність						
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo
EKR	306**	547**	401**	581**	-562**	581**	520**
KKR	359**	475**	443**	496**	-542**	462**	461**
PKR	382**	463**	443**	508**	-554**	513**	495**
KrKR		-313**	165**	294**	-335**	360**	279**
KOR	412**	598**	513**	638**	-659**	626**	594**

Примітка: умовні позначення якісних показників схильності до ризику: EKR – емоційний показник, KKR – когнітивний показник, PKR – дійовий показник, KrKR – контрольно-регулятивний показник, KOR – композитна оцінка схильності до ризику (узагальнена).

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтвердили співмірність психологічних характеристик обстежених ($p \leq 0,01$).

Співвідношення між показниками авантюристичності та потребою в пошуку відчуттів

Слід зазначити, що у літературі є інформація про те, що авантюристи особистості інтенсивно шукають нових пригод для поповнення свого досвіду, для самозадоволення. Вони живуть однією миттю, що допомагає їм відчувати більше гострих відчуттів, ніж хто-небудь інший. Небезпека для таких людей – це те, що стоїть перед їх очима, а не те, що могло б статися. Ризик підсилює їх хвилювання [115].

Для емпіричної перевірки інформації про нові відчуття, котрі потребують авантюрні особистості ми залучили «Методику діагностики потреби в пошуку відчуттів» М. Цукермана [55, с. 264-265].

У табл. 3.9 надано значимі коефіцієнти кореляцій між авантюрністю та показником потреби в пошуку відчуттів.

Таблиця 3.9

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та потребою в пошуку відчуттів (N=212)

Показники								
Потреба в пошуку відчуттів	Авантюрність							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
СРО	188**	476**	238**	402**	-321**	386**	312**	449**

Примітка: умовні позначення: СРО – потреба в пошуку відчуттів.

Аналіз табл. 3.9 свідчить, що абсолютно усі показники авантюрності виявили значимі додатні зв'язки на 1%-ому рівні із потребою в пошуку відчуттів (окрім контрольно-регулятивного показника авантюрності (AvKr), що виявив від'ємний зв'язок з потребою в пошуку відчуттів (СРО). Такі результати кореляційного аналізу переконливо доводять, що схильність до авантюрної поведінки (авантюрність) пов'язана із потребою в пошуку відчуттів.

Взаємозв'язки між показниками часової перспективи та авантюрності

Наступною характеристикою, що розглядається в цьому параграфі, є часова перспектива і її взаємозв'язок із авантюрністю. Вважається, що авантюрні особистості не схильні роздумувати про майбутнє, для них будь-яке планування є чужим. Вони користуються свободою і не піклуються про наслідки, відчувають життя у всій його привабливості і різноманітті, не дивляться в минуле і не думають про майбутнє. Авантюрні особи живуть

лише миттю і підпорядковані тільки імпульсу, тому і не відчують ні провини за те, що було, ні страху перед тим, що буде [115].

Для діагностики часової перспективи застосовувалась методика «Опитувальник часової перспективи» Ф. Зімбардо [57, с. 198-204; 236]. Вибір та застосування саме цієї методики спричинений тим фактом, що під час перевірки даного опитувальника на надійність та валідність виявлено значимі кореляційні зв'язки з такими особистісними характеристиками, як схильність до ризикованої поведінки, потреба в пошуку відчуттів, імпульсивність тощо [182, 183].

Розглянемо табл. 3.10, в котрій надано значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та часової перспективи.

Таблиця 3.10

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та часової перспективи

Показники								
Часова перс-пектива	Авантюрність							
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
ZNP	192**							
ZGN	331**	356**	276**	286**	-475**	382**	325**	441**
ZB	-175**	-205**	-275**	-173**			-128*	-237**
ZPP			-145**					
ZFN	288**		141**					131**

Примітка: умовні позначення показників часової перспективи: ZNP – негативне минуле, ZGN – гедоністичне теперішнє, ZB – орієнтація на майбутнє, ZPP – позитивне минуле, ZFN – фаталістичне теперішнє.

Слід зазначити, що найбільшу кількість зв'язків виявили показники гедоністичне теперішнє (ZGN) та орієнтація на майбутнє (ZB). Так, додатні значимі зв'язки на 1% рівні виявлено між показником гедоністичне теперішнє (ZGN) та більшістю показників авантюрності; винятком є лише

контрольно-регулятивний показник авантюрності (AvKr), з яким виявлено від'ємний зв'язок на 1 % рівні. Такий показник, як орієнтація на майбутнє (ZB) від'ємно пов'язаний з установчим (AvUst), емоційно-мотиваційним (AvEM), когнітивним (AvKk), конативним (AvKo) показниками авантюрності, чутливістю до авантюрних дій (AvPo) та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb). У свою чергу, показник негативне минуле (ZNP) додатно пов'язаний на 1 % рівні тільки з установчим показником авантюрності (AvUst). Показник позитивне минуле (ZPP) виявив лише від'ємний зв'язок на 1 % рівні з когнітивним показником авантюрності (AvKk). І, нарешті, показник фаталістичне теперішнє (ZFN) виявив тільки додатні зв'язки на 1 % рівні з установчим (AvUst), когнітивним (AvKk) показниками та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb).

Отже, отримані результати кореляційного аналізу узгоджуються з наявними в літературі даними і нашим припущенням про наявність додатного зв'язку авантюрності з гедоністичним теперішнім і від'ємного зв'язку з орієнтацією на майбутнє.

Співвідношення авантюрності та емоційності

Отримані в результаті теоретико-методологічного аналізу літератури дані про певний зв'язок авантюрності з показниками емоційної сфери особистості і з темпераментальними характеристиками, а також дослідження, що спрямовані на пошук внутрішніх чинників, котрі приймають участь в детермінації її індивідуально психологічної специфіки, дають підґрунтя для вибору емоційності в якості одного з внутрішніх чинників авантюрності.

Нижче наведено та проаналізовано результати кореляційного аналізу між показниками авантюрності та емоційності (див. табл. 3.11).

Слід зазначити, що модальності «радість» (R) і «гнів» (Gn) виявили лише додатні значимі зв'язки з показниками авантюрності, а модальності «страх» (St) та «печаль» (Sum) – лише від'ємні значимі зв'язки. Так, модальність «радість» (R) додатно пов'язана на 1% рівні з емоційно-мотиваційним (AvEM), конативним (AvKo), ергічним (AvErg) показниками

авантюрності та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb); на 5 % рівні – з установчим показником авантюрності (AvUst).

Таблиця 3.11

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюрності та емоційності

Показники							
Емоційність	Авантюрність						
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvErg	AvPo	AvOb
R	154*	294**		295**	330**		292**
Gn	167*				162*	243**	264**
St	-249**	-400**	-233**	-313**	-242**	-372**	-370**
Sum	-165*	-367**			-309**		-254*

Примітка: умовні позначення показників емоційності: R – модальність «радість», Gn – модальність «гнів», St – модальність «страх», Sum – модальність «печаль».

Модальність «гнів» (Gn) виявила такі додатні значимі зв'язки з показниками авантюрності: з установчим (AvUst) та ергічним (AvErg) показниками на 5 % рівні; з показником чутливість до авантюрних дій (AvPo) та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb) – на 1 % рівні. Що стосується модальності «страх» (St), то вона від'ємно пов'язана на 1 % рівні з усіма показниками авантюрності. Модальність «печаль» (Sum) від'ємно пов'язана з емоційно-мотиваційним (AvEM) та ергічним (AvErg) показниками авантюрності на 1 % рівні; з установчим (AvUst) та загальним показником схильності до авантюрності (AvOb) – на 5 % рівні.

Таким чином, кореляційний аналіз між показниками авантюрності і показниками емоційності показав наявність додатних значимих зв'язків з модальністю «радість» (R) і від'ємних – із модальностями «страх» (St), «гнів» (Gn), «печаль» (Sum). Ці дані узгоджується з результатами багатьох досліджень, у яких емоційність розглядалася у співвідношенні із

співставленнями за структурним рівнем (формально-динамічним і якісним) з нею рисами особистості [13, 15, 16, 133, 154, 155, 157, 163, 170].

Ці результати пояснюються психологічною сутністю емоцій. Відомо, що емоції різної якості відрізняються між собою відношенням до об'єкта, що відображує знак домінуючих емоцій: радість має додатній знак (+), що означає позитивне ставлення до об'єкта, активну з ним взаємодію та спрямованість на об'єкт; гнів має від'ємний знак (-), що виявляється в негативному ставленні до об'єкта, але активною з ним взаємодією та спрямованістю на нього (взаємодія і спрямованість схожа з радістю); страх виявляє негативне ставлення до об'єкта, пасивну з ним взаємодію та спрямованість від нього; і, нарешті, печаль – нейтральне або негативне ставлення до об'єкта, пасивну з ним взаємодію, та спрямованість від нього [106, 118, 119, 155, 169, 233].

Кореляційні зв'язки між показниками авантюрності та емоційним інтелектом

Аналіз літератури дозволив виявити наявність зв'язків між емоційним інтелектом і такими характеристиками, як екстраверсія-інтроверсія, самоконтроль-імпульсивність, рівень самооцінки, рівень самоактуалізації, тривожність [6, 74]. Це свідчить про те, що зростання рівня емоційної обізнаності, емпатії, вміння та управляти власними емоціями сприяє більш ефективному сприйняттю навколишньої реальності, підвищенню рівня товариськості, незалежності, креативності, віри в себе і в свої сили, впевненості у собі. Враховуючи те, що саме ці характеристики особистості супроводжують прояви авантюрності, ми припустили, що емоційний інтелект також може бути пов'язаний з авантюрністю. У табл. 3.12 надані результати кореляційного аналізу між показниками емоційного інтелекту та авантюрності.

Аналіз табл. 3.12 свідчить про наявність додатніх зв'язків, переважно на 1% рівні, між показниками, що вивчаються. Конкретно, значимі додатні зв'язки отримані між установчим показником авантюрності (AvUst) і самомотивацією (EiSm) та емпатією (EiE) на 5% рівні. Значимі додатні

зв'язки на 1% рівні встановлено між емоційно-мотиваційним (AvEM) показником авантюристичності і чутливістю до авантюристичних дій (AvPo), з одного боку, та більшістю показників емоційного інтелекту, з іншого (винятком є показник управління своїми емоціями (EiUse)).

Таблиця 3.12

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками авантюристичності та емоційного інтелекту

Показники							
Емоційний інтелект	авантюристичність						
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo	AvErg	AvPo	AvOb
EiEo		159**	139**	147**	201**	139**	139**
EiUse			168**	175**	195**		123*
EiSm	117*	171**		238**	304**	184**	213**
EiE	103*	160**		144**	199**	150**	148**
EiRe		229**		235**	212**	201**	208**
EiIu		197**	159**	232**	278**	187**	206**

Примітка: умовні позначення показників емоційного інтелекту: EiEo – емоційна обізнаність, EiUse – управління своїми емоціями, EiSm – самомотивація, EiE – емпатія, EiRe – розпізнавання емоцій інших людей, EiIu – інтегративний рівень емоційного інтелекту.

Когнітивний показник авантюристичності (AvKk) виявив додатні значимі зв'язки на 1% рівні з такими показниками емоційного інтелекту, як: емоційна обізнаність (EiEo), управління своїми емоціями (EiUse) та інтегративний рівень емоційного інтелекту (EiIu). Конативний (AvKo) та ергічний (AvErg) показники авантюристичності додатно пов'язані з усіма показниками емоційного інтелекту на 1% рівні. І, нарешті, загальний показник авантюристичності (AvOb) виявив значимі додатні зв'язки з показником управління своїми емоціями (EiUse) на 5% рівні, та з іншими показниками емоційного інтелекту (EiEo, EiSm, EiE, EiRe, EiIu) – на 1% рівні. Таким чином, результати попереднього

кореляційного аналізу підтвердили можливість порівняння означених психологічних характеристик.

3.2. Групування простору показників методом факторного аналізу

Відомо, що факторний аналіз, котрий ґрунтується на кореляційному аналізі, певною мірою долає його вади (спрямованість на фіксацію, констатацію зв'язків між показниками, що вивчаються) у вигляді сукупності кореляцій. Факторний аналіз являє собою систему моделей для перетворення вихідного набору ознак до більш простої та змістовної форми [93, с. 19]. Обов'язковими вимогами й перевагами цього виду аналізу є розгляд результатів факторного аналізу в контексті єдності, субординації, взаємозалежності та взаємодоповнюваності.

В цій роботі використовувався факторний аналіз з подальшою ротацією (Extraction Method: Unweighted Least Squares, Principal Component Analysis and Rotation: Varimax with Kaiser Normalization), що здійснювався за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows. Серед ряду факторних моделей, що отримані нами, обрана *шестифакторна* модель, як така, що відповідає вимогам, котрі пред'являються до відбору факторних моделей. В табл. 3.13 наведено цей остаточний варіант – шестифакторну модель, котра певним чином структурує індивідуально-психологічні властивості особистості, що вивчаються.

Таблиця 3.13

Результати факторизації масиву вихідних даних

Фактор 1		Фактор 2		Фактор 3	
Показн.	Вага	Показн.	Вага	Показн.	Вага
AvOb	881	Q4	726	QI	828
KOR	830	QII	723	H	703
AvEM	747	FXI	677	F	659

AvKo	734	FIV	637	OI	651
AvErg	723	FIII	634	OSh	596
EKR	723	FI	584	FV	584
AFP	703	Gn	582	OPO	574
KKR	691	O	546	OL	564
AFCH	685	Sum	485	A	550
AvPo	671	L	444	OW	511
AFL	670	St	444	FX	467
PKR	670	FVIII	423	KkL	452
AFI	656	FII	420	KkOP	443
AvKk	646	FIX	397	FXII	435
AFS	533	FVII	340	R	359
ZGN	520	I	164	KkE	358
AvUst	489	FV	-214	UIsk	345
KrKR	426	OL	-256	USs	324
KkKf	369	EiIu	-261	OPAs	316
KSAs	331	QIII	-280	PAs	293
AAs	302	EiSm	-289	UVs	272
KkM	254	UVs	-313	KkSp	258
FVI	228	USs	-330	KRAs	251
N16	-156	FVI	-358	ZPP	206
N15	-174	Q3	-397	ZNP	-249
N13	-186	KkEu	-465	Sum	-306
ZB	-302	EiUse	-472	N7	-329
St	-328	C	-545	FVIII	-353
				Q2	-396
Фактор 4		Фактор 5		Фактор 6	
Показн.	Вага	Показн.	Вага	Показн.	Вага
N14	749	EiIu	851	QIV	848

N5	730	EiE	752	E	595
N1	687	EiRe	745	Q1	570
N12	635	EiSm	719	QIII	504
N18	628	EiEo	705	Q2	443
N3	623	N4	622	M	408
N17	613	N9	535	KkN	320
N2	557	EiUse	501	C	317
N7	555	N13	452	KkEu	158
N8	523	N10	436	KkL	142
N6	504	N15	436	N18	-151
N16	489	KkK	335	EiE	-166
N11	483	Q3	297	ZFN	-270
PAs	-221	ZB	240	ZPP	-275
KRAs	-231	I	147	A	-351
M	-287	N3	-157	O	-376
OPAs	-309	N1	-176	N	-410
AAAs	-320	QII	-250	G	-427
		N6	-370	I	-433

Примітка: 1) в цій таблиці приведені тільки значущі рівні факторної ваги; 2) нулі і коми опущені.

Для уточнення змісту та інтерпретації кожного фактора на основі цієї таблиці складені їх психологічні характеристики з урахуванням переважно високих значень коефіцієнтів (факторних вагів) у кожному блоці показників, що вивчаються.

Отже, розглянемо зміст кожного фактора окремо.

Передусім слід відмітити, що в цій таблиці надані ті показники, що мають найбільшу факторну вагу. Всі фактори даної моделі є біполярними, тобто складаються з двох протилежних полюсів. Тобто ці полюси

характеризуються протилежним змістовим наповненням, що представлене відповідними показниками (якостями, рисами).

Фактор І - «Схильність до авантюрності – наявність страху». Додатний полюс об'єднав більшість показників схильності до авантюрності, а саме: загальний показник, емоційно-мотиваційний, когнітивний, ергічний, чутливість до авантюрних дій, когнітивний та установчий. Окрім показників авантюрності, до зазначеного полюсу увійшли усі показники схильності до ризику (композитна оцінка схильності до ризику, емоційний, когнітивний, дійовий і контрольно-регулятивний показники) [2, 15]; формально-динамічні показники авантюрності (потреба у авантюрних діях, стійкість, широта, легкість та ініціативність авантюрності) [1]; такі показники комунікативної креативності, як конфліктність та маніпулятивність [13, 156] і гедоністичне теперішнє [121].

Протилежний полюс означеного фактору супроводжується емоціями із від'ємним знаком (страх) і орієнтацією на майбутнє.

Таким чином, можна констатувати, що означені полюси цього фактора зосередили в собі дві протилежності: блок рис особистості, що групуються навколо показників схильності до авантюрності, що дозволяє вважати їх такими, котрі провокують, сприяють появі та виступають в якості чинників схильності до авантюрної поведінки; і блок рис особистості, котрі блокують, запобігають проявам авантюрності.

Фактор ІІ - «Тривожність, напруженість – сила «Я». До додатного полюсу цього фактору, в основному увійшли показники FPI, що мають високу факторну вагу, а саме: емоційна лабільність, роздратованість, репресивність, невротичність, сором'язливість, спонтанна агресивність, відкритість, реактивна агресивність [135, с. 314-324]; схильність до відчуття провини (чутливість до зауважень, боязкість, напруженість) [93, с. 50], підозрілість (недовірливість, заздрісність, роздратованість, високомірність, схильність до тиранії та суперництва) [93, с. 56], м'якість (м'якосердечність, ніжність, нетерплячість, вимогливість, залежність, сентиментальність,

чутливість) [93, с. 42], (за Р. Кеттеллом); модальності «гнів», «страх» та «печаль» (за методикою О. П. Саннікової) [155].

Від'ємний полюс склали такі показники: товариськість, врівноваженість (за FPI); кортикальна жвавість (безтурботність, практичність, інтелектуальна жвавість, готовність об'єктивно вирішувати життєві проблеми) [93, с. 61], високий самоконтроль (ступінь усвідомлення соціальних вимог, рівень розуміння бажаної картини соціальної поведінки) [93, с. 55] (за Р. Кеттеллом); показники емоційного інтелекту: інтегративний рівень емоційного інтелекту, самомотивація, управління своїми емоціями); впевненість у собі, соціальна сміливість (за методикою В. Г. Ромека) [147]; легкість спілкування та емоційна стійкість у спілкуванні [157].

Фактор III - «Екстраверсія, товариськість – самодостатність, самостійність». Додатній полюс об'єднує показники сміливість (товариськість, безтурботність, імпульсивність, дружелюбність, емоційне відгукування) [93, с. 40], безпечність (життєрадісність, товариськість, енергійність, довірливість, жвавість, гнучкість) [93, с. 37], афектотимія (добросердечність, емоційна відкритість, довірливість) [93, с. 49] (за Р. Кеттеллом); більшість формально-динамічних показників товариськості (ініціативність у спілкуванні, широта спілкування, потреба у спілкуванні, легкість та виразність спілкування) [157]; деякі особистісні фактори за методикою FPI: товариськість, екстраверсія, маскуліність [135]; показники комунікативної креативності (легкість спілкування, загальний показник комунікативної креативності, експресивність та схильність до самопрезентації) [13]; усі показники впевненості в собі (впевненість у собі, соціальна сміливість та ініціатива в соціальних контактах) [147] і загальний, поведінковий та контрольний-регулятивний показники асертивності [3].

Від'ємний полюс означеного фактору представлений більш строкатим складом показників, котрий включає сором'язливість (за FPI), соціальну ізоляцію, емоційність модальності «печаль» та негативне минуле.

Фактор IV - «Нарцисизм – асертивність». Додатній полюс складає

більшість показників нарцисизму (знецінювання об'єкта, незначне Self, безсильне Self, нарцисична лють, нарцисична вигода від хвороби, дереалізація, деперсоналізація, іпохондричний захист від тривоги, втрата контролю емоцій та спонукань, соціальна ізоляція, архаїчний відхід, негативне тілесне Self, симбіотичний захист Self, спрага похвал і підтвердження) [30, 31].

До від'ємного полюсу увійшли показники асертивності (поведінковий, контрольний-регулятивний, афективний та загальний показник асертивності) [3] та мрійливість (поглиненість власними ідеями, захопленість фантазіями, непрактичність, легкий відступ від реальності, неврівноваженість) [93, с. 47].

Фактор V - «Емоційний інтелект – тривожність». На додатному полюсі цей фактор об'єднує всі показники емоційного інтелекту (інтегративний рівень емоційного інтелекту, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей, самомотивація, емоційна обізнаність та управління своїми емоціями) [164, с. 84-86], декілька показників нарцисизму (базисний потенціал надії, грандіозне Self, ідеал самодостатності, прагнення до ідеального Self-об'єкту, ідеал цінностей) [30, 31], комунікативну компетентність, високий самоконтроль (за Р. Кеттеллом) та орієнтацію на майбутнє [121].

Від'ємний полюс окрім показника тривожність (за 16-PF), включає і показники нарцисизму (дереалізація і деперсоналізація, безсильне Self, негативне тілесне Self) [30, 31].

Фактор VI - «Незалежність, домінантність – чутливість, м'якість». Додатній полюс, окрім показників незалежність та домінантність, об'єднує такі показники за 16-PF опитувальником Р. Кеттелла, як радикалізм (гнучкість), кортикальна жвавість (безтурботність, кмітливість, практичність, інтелектуальна жвавість) [93, с. 61], самодостатність (самостійність), мрійливість та сила «Я» (емоційна стійкість) та показники комунікативної креативності (незалежність та легкість спілкування, емоційну стійкість у спілкуванні) [13].

Від'ємний полюс фактора VI охоплює такі фактори особистості за Кеттеллом, як сила «Над-Я» (сумлінність, моральність, наполегливість, обов'язковість, дисциплінованість, зібраність, відповідальність, уважність до людей, вимогливість до порядку) [93, с. 38-39], м'якість (залежність, сентиментальність, чутливість) [93, с. 42], проникливість (що виявляється у обережності, здатності «зрізати гострі кути»), схильність до почуття провини (чутливість до зауважень, боязкість, напруженість, вразливість) [93, с. 50-51], афектотимія (сердечність, доброта, відкритість, товарицькість, довірливість) [93, с. 29-30], показники позитивне минуле і фаталістичне теперішнє (за методикою Ф. Зімбардо) [121] та емпатія (за методикою Н. Холла) [164].

Таким чином, застосування факторного аналізу дозволило доповнити феноменологію авантюрності, з'ясувати найтипівіші та найхарактерніші її індикатори та розкрити її особливості, що виявляються в проявах закономірно пов'язаних із нею структурними компонентами рис (якостей) особистості. Слід зазначити, що усі показники схильності до авантюрності зосередилися в додатному полюсі лише одного фактору (фактор I).

3.3. Специфіка властивостей особистості, що супроводжують прояви авантюрності

3.3.1. Комунікативні характеристики осіб, різною мірою схильних до авантюрності

У пошуку індивідуально-психологічних особливостей авантюрності ми застосували традиційний у диференціальній психології підхід: групування обстежених за певною ознакою [155, 157], у нашому випадку – за рівнем загального показника авантюрності (значення надано у центильях). Потім із основної вибірки обстежених (381 особа) обиралися групи осіб з високим (четвертий квартиль розподілу – від 75 до 100 центиля) і низьким (перший квартиль розподілу – від 0 до 25 центиля) рівнем загального показника авантюрності [8, 9, 18, 24, 139]. У цьому підрозділі та далі по тексту групу

осіб з високим значенням загального показника авантюристичності умовно будемо називати «авантюристичними» особистостями, а з низьким рівнем – «не авантюристичними». Отже, першу групу (з високим рівнем авантюристичності) склали 40 осіб, другу (з низьким рівнем авантюристичності) – 30 осіб.

А) Особливості асертивності авантюристичних і не авантюристичних осіб

Профілі показників асертивності представників груп осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності надано на рис. 3.1. На осі ОХ розташовані показники асертивності, на осі ОУ – проценти. Кожний профіль відображає середні значення відповідних показників представників кожної групи. Середня лінія ряду проходить через позначення 50 процентилей.

Аналіз профілів тут і далі по тексту будемо проводити у два етапи: спочатку проаналізуємо кожний профіль окремо, а потім – порівняємо їх між собою.

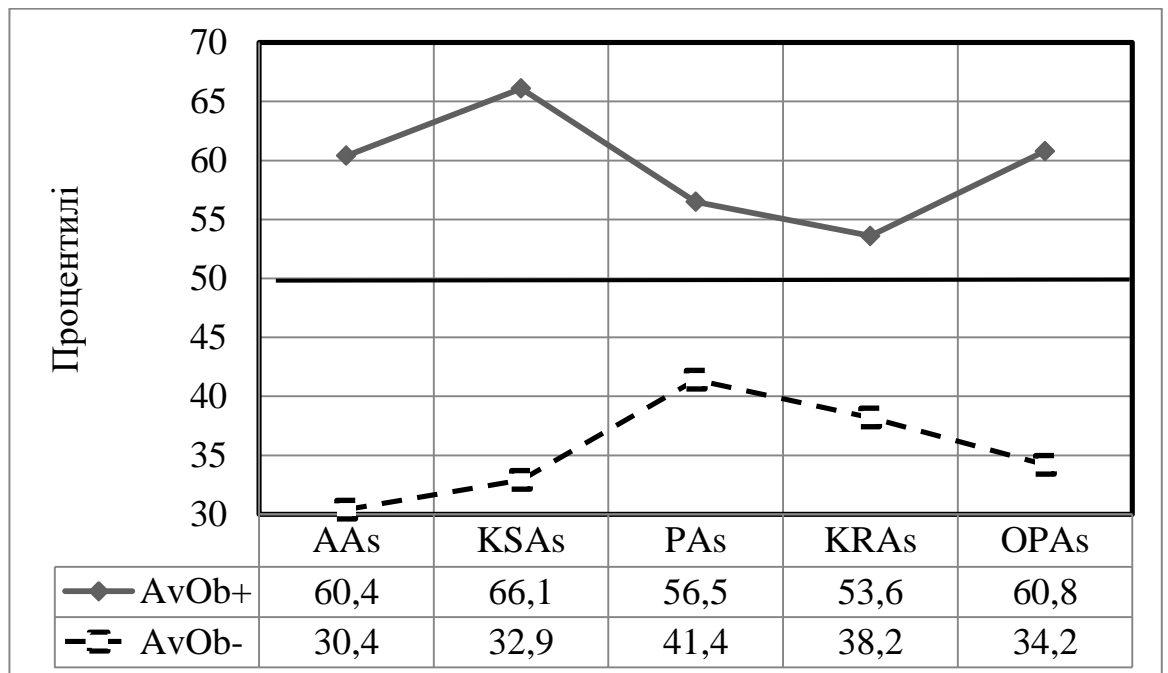

Рис. 3.1. Профілі показників асертивності груп осіб із високим та низьким рівнем авантюристичності

Примітка: умовні позначення показників асертивності: AAs – емоційний показник; KSAs – когнітивно-смысловий показник; PAs – поведінковий показник; KRAs – контрольно-регулятивний показник; OPAs – композитна оцінка асертивності (узагальнена).

Для вивчення характеристик асертивності авантюрних і неавантюрних осіб здійснено ранжування показників асертивності за ступенем відхилення від середньої лінії ряду (від більшого значення до меншого) [155]. При цьому, значення показника, що розташовані в просторі вище середньої лінії ряду, характеризують тенденцію до додатного полюса параметра, що вивчається. Значення показників, що знаходяться нижче середньої лінії ряду, свідчать про слабку виразність аналізованого параметра. Результати ранжування надані у додатках (див. додаток К, табл. К.1). Слід зазначити, що домінуючими показниками асертивності в групі осіб з високим рівнем авантюрності визначені: когнітивно-смысловий (KSAs+), узагальнена оцінка асертивності (OPAs+) та емоційний показник асертивності (AAs+); з низьким – ті самі показники, тільки з від'ємним знаком.

Отже, аналіз рис. 3.1. дозволяє скласти психологічні характеристики представників кожної групи обстежених – групи осіб з високим (група AvOb+) та низьким (група AvOb-) рівнем авантюрності. При складанні психологічних характеристик означених груп осіб ми спиралися на опис показників асертивності, що наданий у методиці «ТОКАС» [3, 133, 165].

В цілому, *авантюрним особистостям* властива асертивна поведінка, асертивні прояви, котрі виявляються у незалежності від зовнішніх впливів і оцінок, в можливості самостійно регулювати власну поведінку. Такі особи здатні відстоювати свої права та інтереси, впевнені в своїй правоті; їм притаманна незалежність, самостійність, спонтанність, сміливість, рішучість, схильність до ризику та наполегливість у досягненні своєї мети. Такі особистості не звертають увагу на соціальні вимоги, але водночас проявляють шанобливе ставлення до людей, з якими взаємодіють (OPAs+). Для них характерна адекватна орієнтація в соціальній ситуації та адекватність її оцінки; здатність передбачати результати власної асертивної поведінки, дозволяти собі мати запити і вимоги, орієнтуватися в соціальних очікуваннях (KSAs+). Представникам цієї групи людей властиві нервово-

психічна стійкість, прийняття себе та інших, спонтанність емоційних реакцій, почуття міри, відсутність тривоги, почуття впевненості (AAs+).

Отримані нами дані співвідносяться із результатами досліджень В. А. Шамієвої. Автор пише, що асертивна людина чуйно і без напруги реагує на зміни в ситуації, здатна змінити свою думку в разі її помилковості, відкрита і терпима до різних орієнтацій і способів дії, різнорідних вимог і мінливих пріоритетів, і що дуже важливо, здатна побачити нові можливості в цих мінливих обставинах і скористатися ними для конструктивного вирішення проблемної ситуації відповідно до поставленої мети. Віра в себе, у свої можливості та потенціал допомагають таким особам справлятися з різними несподіванками і конструктивно взаємодіяти з людьми. Вони вірять у здатність впливати на хід подій в своєму житті, а також контролювати наслідки власних дій [203]. Отже, дослідження В. А. Шамієвої і наші дані деякою мірою доповнюють одне одного.

Представникам другої групи, тобто тим особам, які не схильні до авантюрної поведінки, навпаки, не властива асертивність (OAs-). Таким особам притаманна емоційна нестійкість, невпевненість, тривожність, мінливість в інтересах, конформність, скромність, покірність. Вони прагнуть контролювати свої емоції, дотримуватись правил, часто визнають свою провину, легко засмучуються (AAs-). Ці особи не здатні адекватно орієнтуватися в соціальній ситуації та адекватно її оцінити, їм важко передбачити результати власної поведінки, вони керуються зовнішніми обставинами і часто поступаються іншим, проявляють турботу про соціальну репутацію (KSAs-).

Тепер, за нашою логікою, *порівняємо профілі*, що надані на рис. 3.1 між собою. Візуально профілі асертивності двох груп розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах асертивності груп осіб з високими і низькими значеннями авантюрності. Найбільші розбіжності візуалізуються між загальним

показником асертивності (OPAs), емоційним (AAs) та когнітивно-смысловим (KSAs) показниками асертивності.

Проте, за допомогою обчислення t-критерія Ст'юдента, встановлено наявність розбіжностей між усіма однойменними показниками асертивності обох груп обстежених (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками асертивності у підвбірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Показники асертивності, що порівнюються				
	AAs	KSAs	PAAs	KRAs	OPAs
t-критерій	4,149***	4,173***	1,851*	2,029*	3,485***

Примітка: 1) група 1 – високі значення загального показника авантюристичності (AvOb+), група 2 – низькі (AvOb-) значення; 2) тут і далі за текстом рівні значущості: позначка «*» - на значиму відмінність ($p \leq 0,5$); позначка «**» та «***» - на високу значиму відмінність ($p \leq 0,01$) та ($p \leq 0,001$); 3) додатний знак перед значенням t-критерія Ст'юдента означає, що даний однойменний показник за значенням вище в першій групі; від'ємний знак указує на більше значення показника в другій групі.

Таким чином, можна констатувати, що авантюристи особистості у порівнянні з неавантюристичними значно асертивніші, сміливіші та ініціативніші в соціальних контактах. Їм властива самоповага, віра в себе, відкритість, незалежність, самостійність, спонтанність, сміливість, рішучість, схильність до ризику та наполегливість у досягненні своєї мети. Загалом можна сказати, що ці особи значно *впевненіші у собі* у порівнянні із особами, котрі не виявляють авантюристичної поведінки. Цей факт підтримує наш вибір, а саме, дослідити впевненість у собі осіб схильних і несхильних до авантюристичності.

Б) Впевненість у собі осіб з високим і низьким рівнем авантюристичності

Впевненість у собі, за В. Г. Ромеком, – це прийняття своїх дій, рішень, навичок як правильних, доречних (прийняття себе). При цьому автор

зазначає, що для формування впевненості в собі важливий не стільки об'єктивний життєвий успіх, статус, гроші тощо, скільки суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій і оцінки, що слідують з боку значущих людей. Позитивні оцінки наявності, якості та ефективності власних навичок і здібностей визначають соціальну сміливість у постановці нових цілей і визначенні завдань, а також ініціативу, з якою людина береться за їх виконання [145, 146].

Діагностика показників впевненості в собі здійснювалась за допомогою «Тесту впевненості в собі» В. Г. Ромека [147], що спрямований на вивчення оцінки впевненості в собі як соціально-психологічної характеристики людини.

На рис. 3.2 надано профілі показників впевненості в собі осіб із певною специфікою авантюристичності. На осі абсцис розташовані показники впевненості в собі, на осі ординат – їх значення, що виражені у процентілях. Середня лінія ряду проходить через точку, що відмічає 50-й процентіль.

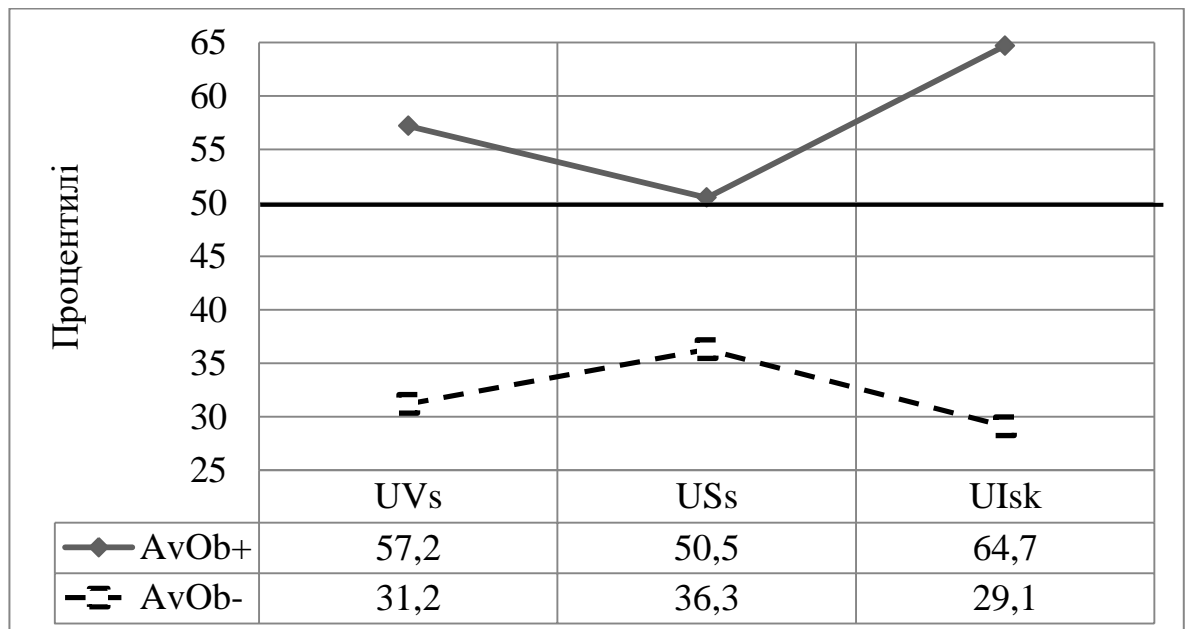

Рис. 3.2. Профіль показників впевненості в собі авантюристичних і неавантюристичних осіб

Примітка: умовні позначення показників впевненості в собі: UVs – впевненість у собі, USs – соціальна сміливість, UIsk – ініціатива у соціальних контактах.

Аналіз змістових характеристик показників впевненості в собі, що пропонуються автором методики, дозволяє охарактеризувати особливості впевненості в собі представників кожної групи.

Отже, представникам групи осіб, які схильні до авантюристичності, властиві впевненість у собі (UVs+), соціальна сміливість (USs+) та ініціативність в соціальних контактах (Ulsk+). Це свідчать про те, що авантюристи зазвичай домагаються того, що їм потрібно, у них досить сил і енергії, щоб утілити в життя задумане (UVs+). Такі люди легко вибирають ту лінію поведінки, що дає їм найбільші шанси досягти своїх цілей. Зазвичай вони спокійні та врівноважені, їм немає потреби доводити щось собі та оточуючим (USs+). Авантюристи здатні висловлювати свої почуття та думки без агресії і образливого переважання над іншими (Ulsk+). Таким чином, представників означеної групи можна охарактеризувати як сміливих, активних та комунікабельних.

Що стосується представників другої групи, тобто тих, хто не схильний до авантюристичності, то вони, навпаки, характеризуються невпевненістю в собі (UVs-), боязкістю і сором'язливістю (USs-) та безініціативністю в соціальних контактах (Ulsk-). Такі особистості дуже залежні від оцінок оточуючих, їм властива тривожність, сором'язливість, нерішучість та соціальні страхи (страх перед авторитетами, страх нових ситуацій, страх критики тощо). Вони часто зазнають труднощів у спілкуванні, їм важко починати розмову з незнайомими людьми та приймати рішення для здійснення тих або інших дій. Такі особи часто бентежаться, соромляться звертатися зі своїми проблемами до інших людей, проявляють несамостійність у прийнятті рішень та страждають від нереалізованості своїх бажань і потреб.

В літературі є інформація, котра підтверджує отримані нами результати про те, що авантюристи не потребують схвалення для визначення доцільності та правильності своїх вчинків. Вони черпають впевненість з глибин своєї душі [115].

Вважається, що авантюрист проявляє свою сутність в активних пошуках і боротьбі, в пригодах і звершеннях, живе уявленням про власну винятковість і невразливість. Особи, які схильні до авантюрної поведінки, прагнуть слави, прагнуть бути улюбленими. Енергія та сила аванюриста реалізуються в прагненні досягти якихось зовнішніх цілей. Авантюрист – це людина-діяч, при цьому абсолютно неважлива ефективність цієї діяльності, тому що акцент робиться на переживанні процесу. Авантюрна особистість проявляє активність у створенні всіляких проєктів, найчастіше утопічних і руйнівних, в тому числі і для самої себе, але спочатку блискучих і спокусливих [187]. Все це свідчить про те, що авантюрній особистості властива велика впевненість в собі.

В сучасній психології сформувалося уявлення про впевненість як про комплексну характеристику особистості, що включає в себе певні емоційні (страх і тривожність), поведінкові (дефіцит навичок соціальної поведінки) і когнітивні компоненти (віра в «самоефективність») [145, 146, 147].

Порівнюючи профілі впевненості у собі означених груп осіб (див. рис. 3.2), слід зазначити, що візуально вони розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах даної риси у авантюрних та не авантюрних осіб. Задля встановлення ступеня значущості розбіжностей між однойменними показниками впевненості у собі обох груп обстежених, використано t-критерій Ст'юдента (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками впевненості у собі в підвбірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Показники впевненості у собі, що порівнюються		
	UVs	USs	UIsk
t-критерій	3,912***	2,037**	5,214***

Аналіз табл. 3.15 підтверджує наявність значимих розбіжностей між усіма однойменними показниками впевненості у собі профілів означених

груп осіб. Це свідчать про те, що авантюрні особи, на відміну від не авантюрних, демонструють високий рівень впевнені у собі, соціальної сміливості та ініціативи в соціальних контактах.

В) Специфіка товарищкості осіб з високим і низьким рівнем авантюрності

Нагадаємо, що в роботах О. П. Саннікової параметри товарищкості розглядаються як біполярні континууми, на полюсах яких умовно розташовуються індивідууми з яскраво вираженою товарищкістю, з одного боку, і вираженою нетоварищкістю – з другого. Встановлено, що виражена товарищкість визначається наявністю таких динамічних якостей, як: потреба в спілкуванні, ініціативність, швидкість реакції, широта кола спілкування, легкість вступу до контакту, стійкість і виразність спілкування. В свою чергу, нетоварищкість характеризується замкнутістю, важкістю вступу до соціального контакту, відсутністю потреби в спілкуванні, малою виразністю, відсутністю ініціативності в спілкуванні не тільки з незнайомими людьми, але і з близькими, відсутністю прагнення до нових знайомств, повільним звиканням до нових людей тощо. Слід зазначити, що між полюсами знаходяться індивіди з «проміжними» значеннями показників товарищкості. У роботах цього автора було показано, що індивідуальні відмінності в товарищкості між людьми виявляються в якісно-кількісному поєднанні компонентів (параметрів) [155, 157].

Враховуючи вищезазначене, ми здійснили емпіричну перевірку припущення, що особам з різним рівнем авантюрності властива своя специфіка товарищкості.

На рис. 3.3. представлені профілі товарищкості у осіб з високим і низьким рівнем авантюрності, аналіз яких дасть можливість виявити найхарактерніші відмінності. На осі ОХ позначені формально-динамічні показники товарищкості, на осі ОУ – їх значення, що надані у процентілях.

Аналіз побудованих профілів показав, що особливості товарищкості виявляються у своєрідному поєднанні її показників у кожній групі

обстежених. Так, профіль групи авантюрих осіб (група AvOb+) розташований над середньою лінією ряду і знаходиться переважно в просторі третього квартилю розподілу (діапазон значень міститься від 50 до 75 процентилей), що свідчить про розвиток показників товариськості. Виключення складає тільки показник стійкості спілкування (OU), значення якого розташовані нижче за середню лінію ряду і знаходиться переважно в просторі другого квартилю розподілу, що свідчить про невираження означеної характеристики.

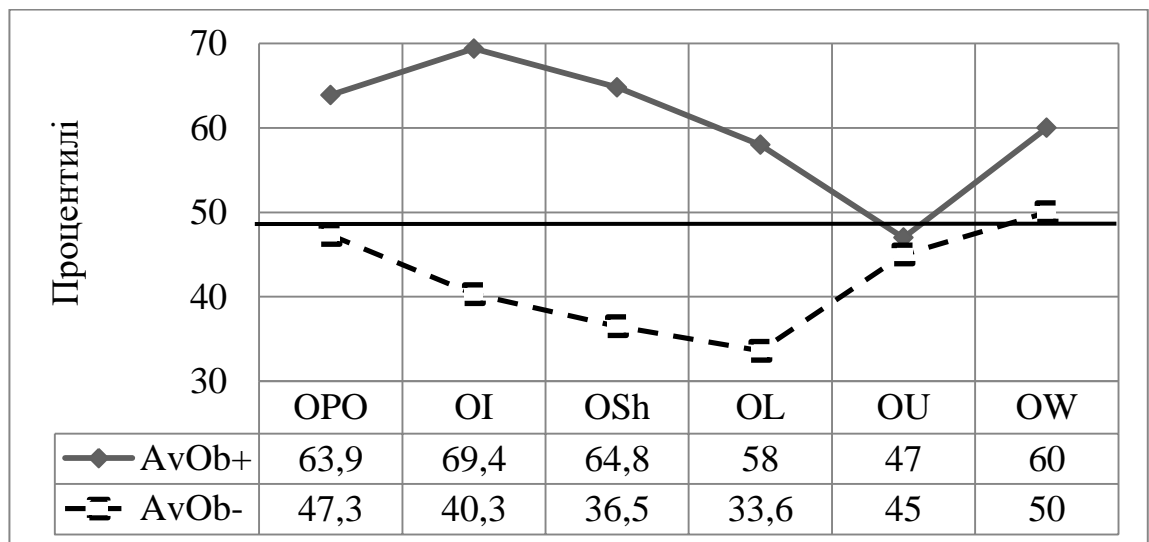

Рис. 3.3. Профіль показників товариськості авантюрих і неавантюрих осіб

Примітка: умовні позначення показників товариськості: OPO – потреба у спілкуванні, OI – ініціативність у спілкуванні, OSh – широта спілкування, OL – легкість спілкування, OU – стійкість спілкування, OW – виразність спілкування

Профілі групи осіб з низьким рівнем авантюрих (група AvOb-) розташований у площині нижче за середню лінію ряду і знаходиться в просторі другого квартилю розподілу (діапазон значень міститься від 25 до 50 процентилей), що свідчить про перевагу слабкої міри виразності показників товариськості. Перш ніж співвіднести профілі між собою, розглянемо специфіку кожного профілю окремо. З цією метою проаналізуємо (за зменшенням) ранги значень показників товариськості даних груп обстежених

(див. додаток К, табл. К.2). Це дозволило упорядкувати домінуючі фактори і виявити специфіку певних показників товариськості, що властиві представникам означених груп. Спираючись на опис компонентів товариськості [155, 157] і на аналіз означених профілів, можна вважати, що *авантюрні особи (група AvOb+)* характеризуються як товариські, оскільки в них виражені усі характеристики активності в спілкуванні. Їм властиві широта, ініціатива та потреба у в спілкуванні. Для представників цієї групи осіб характерна ініціативність в установленні контактів, зав'язуванні знайомств, що часто перетворюються в дружні стосунки, спроможність включатися в розмову з людьми за власною ініціативою і вести її у відповідності з власними цілями (OI+). Авантюрні особи схильні до широкого спілкування в новому колективі, прагнуть до великої компанії, віддають перевагу відпочивати в широкому колі людей. Тому, в них, як правило, велика кількість знайомих і друзів (OSh+). Також таким особам властива висока потреба в спілкуванні (ORO+).

Результати емпіричного дослідження узгоджується з думкою Ф. Рімана про те, що авантюрним особам притаманні «природжена жвавість і привабливість, велика спонтанність і життєвий напір, виразність, здатність виявляти зовні свої внутрішні переживання і уявлення, товариськість і закономірна потреба в спілкуванні. У зв'язку з такою схильністю, що особливо сильно виявляється в міжособистісних стосунках, вони знаходяться в залежності від постійного підтвердження тієї симпатії, котру вони викликають. Їх жвавість, відкритість, гнучкість і схильність до захоплень справляють позитивне враження на оточуючих; вони ніколи не бувають нудними; вони потребують спонукання та ініціативу і самі є ініціативними». Автор зазначає, що «авантюрні особи легко вступають у контакт з протилежною статтю; зв'язок для них не буває нудним і тяжким» [143].

Отримані данні також підтверджують розуміння авантюрності як дієву сутність особистості, що відбиває активне ставлення до світу.

У представників другої групи – *групи осіб з низьким рівнем авантюрності (група AvOb-)* всі параметри товарищкості показують низькі значення. Таким особам притаманні труднощі вступу в соціальні контакти та утруднення у спілкуванні із незнайомими людьми (OL-). Їм характерно часте зав'язування знайомств, відсутність бажання проводити вільний час серед широкого кола людей та небажання розпочинати нові знайомства. Вони не схильні до широкого спілкування у новому великому колективі та не мають великої кількості знайомих і друзів (OSh-). Такі люди не проявляють ініціативність в спілкуванні, не вступають першими в бесіду з незнайомими та не виступають ініціаторами у знайомствах (OI-). Отже, найбільш характерні особливості спілкування не авантюрних осіб відповідають таким їх особливостям, як труднощі в міжособистісних стосунках, побоювання або неприйняття соціального оточення.

Результати нашого емпіричного дослідження деякою мірою можна пояснити позицією Ф. Рімана, який вважає, що авантюрним особистостям властиві жвавність і привабливість, велика спонтанність і життєвий напір, виразність, здатність виявляти зовні свої внутрішні переживання і уявлення, товарищкість і закономірна потреба у спілкуванні. Автор зазначає, що їх жвавність, ініціативність, відкритість, гнучкість і схильність до захоплень справляють позитивне враження на оточуючих; вони ніколи не бувають нудними [143].

Візуальне порівняння профілів показує, що якщо у представників групи обстежених з низьким рівнем авантюрності, значення показників товарищкості наближаються до середньої лінії ряду, то «авантюрні» особи, демонструють більш вищі значення показників товарищкості. У табл. 3.16 надані значення t-критерію Ст'юдента, що підтверджують наявність розбіжностей між однойменними показниками профілів товарищкості обох груп обстежених. Аналіз табл. 3.16 виявляє наявність значимих розбіжностей майже між усіма однойменними показниками профілів товарищкості груп обстежених, що вивчаються, окрім показника стійкості спілкування (OU).

Отже, на основі аналізу рис. 3.3 та табл. 3.16 можна стверджувати, що особам з високим рівнем авантюрності вистива широка спілкування, тобто, вони мають достатньо великий круг знайомих і малознайомих людей, який постійно росте завдяки ініціативності самих досліджуваних.

Таблиця 3.16

**Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками
товариськості у підвбірках, що порівнюються**

Група 1 / група 2	Показники товариськості, що порівнюються					
	OPO	OI	OSh	OL	OU	OW
t-критерій	2,667**	3,879***	3,911***	3,428***	0,080	1,379*

Крім того, в порівнянні з не авантюрними особами, авантюрні люди відрізняються легкістю вступу до соціальних контактів, легкістю включення в соціальну і міжособистісну взаємодію. Вони легко орієнтуються в ситуації спілкування, не зазнають труднощів при включенні в бесіду і також легко виходять з бесіди.

Д) Комунікативна креативність авантюрних та не авантюрних осіб

Аналіз літератури дозволив виявити, що авантюрній особистості властиві такі якості, як: непередбачуваність, багата фантазія, товариськість, креативність, майстерність у спілкуванні, маніпулятивність тощо [13, 78, 180, 198]. Вважається, що авантюрна особистість має достатньо уяви, щоб подати оригінальну ідею, достатньо магнетизму, щоб залучити до реалізації багатьох людей, і достатньо сил, щоб реалізувати її [115]. Особа, яка схильна до авантюрної поведінки, вільна від усього і вільна для всього так само, як і творча особистість. Перш за все, авантюрист творить себе, він замкнутий і зосереджений на самому собі. Його найбільше творіння – він сам [187, с. 41].

Отже, розглянемо профілі показників комунікативної креативності осіб, які відрізняються за рівнем схильності до авантюрності, що надані на рис. 3.4. На осі абсцис позначені показники комунікативної креативності, на осі ординат – їх значення, що виражені у відсотках. Середня лінія ряду

проходить через точку, що відмічає 50-й процентиль. Слід зазначити, що профіль групи осіб, які схильні до авантюри (група AvOb+) розташований переважно у додатному полюсі (в просторі третього квартилю розподілу), на відміну від профілю групи осіб, які не схильні до авантюри (група AvOb-), значення показників якого розташовані у від'ємному полюсі (в просторі другого квартилю розподілу).

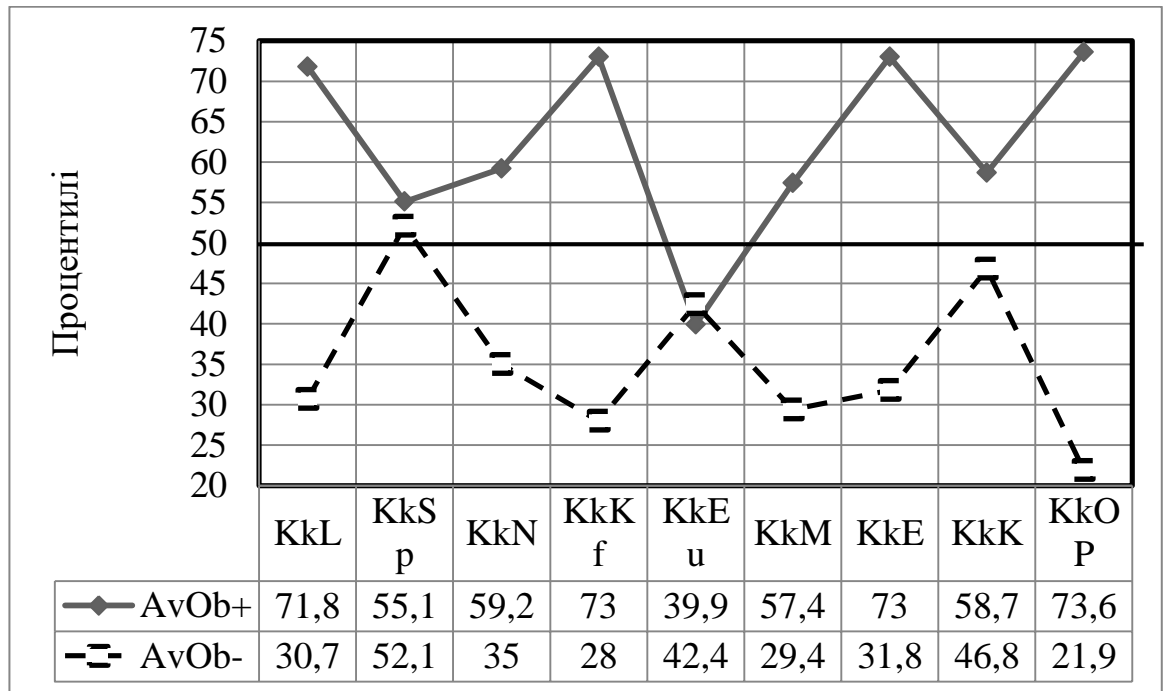

Рис. 3.4. Профіль показників комунікативної креативності авантюрих і не авантюрих осіб

Примітка: умовні позначення показників комунікативної креативності: КК – комунікативна креативність; KkL – легкість спілкування, KkSp – схильність до самопрезентації, KkN – незалежність, KkKf – конфліктність, KkEu – емоційна стійкість у спілкуванні, KkM – схильність до маніпуляцій (маніпулятивність), KkE – експресивність, KkK – комунікативна компетентність, KkOP – загальний показник (композитна оцінка).

Задля вивчення особливостей комунікативної креативності кожної групи окремо здійснено ранжування значень всіх показників комунікативної креативності профілів, що порівнюються (див. додаток К, табл. К.3). Розглянемо перші рангові місця в групі осіб з високим рівнем авантюри

(група *AvOb+*). Найбільші відхилення від середньої лінії ряду комунікативної креативності спостерігаються за такими показниками: загальний показник комунікативної креативності (*KkOP+*), експресивність (*KkE+*), конфліктність (*KkKf+*) та легкість спілкування (*KkL+*).

Спираючись на теоретичний конструкт методики, що спрямована на вивчення комунікативної креативності та на описи її показників [13, 156, 157], можна стверджувати, що представникам означеної групи властива конфліктність. Вони прагнуть відстояти свою позицію, свою точку зору; мають загострене почуття справедливості; люблять доводити ситуацію до «вибуху» для того, щоб додати до неї щось нове та оригінальне. Ці особи частіше за інших використовують конфлікти для вирішення ситуації, для розвитку подій та особистісного зростання (*KkKf+*). Проте, у таких осіб не виникають труднощів у спілкуванні. Вони легко вступають в контакти з новими людьми, вміють ефективно та успішно виступати перед багаточисельною аудиторією, завжди можуть підтримати розмову, що була розпочата без їх участі (*KkL+*). Їх комунікативна креативність характеризується експресивністю спілкування, що свідчить про виразну міміку, пантоміміку та жестикуляцію під час спілкування, про багатий інтонаційний репертуар і широку палітру емоційних переживань (*KkE+*). Загалом, у представників групи осіб з високою схильністю до авантюристичності спостерігається високий рівень вираження загального показника комунікативної креативності (*KkOP+*) на відміну від другої групи осіб. Спілкування таких осіб відрізняється незалежністю, оригінальністю, легкістю та спонтанністю. Це свідчить про наявність у цих осіб творчого потенціалу, що робить їх цікавими співрозмовниками та партнерами спілкування.

Далі розглянемо профіль комунікативної креативності представників групи з низьким рівнем авантюристичності (група *AvOb-*), який характеризується: низьким рівнем загального показника комунікативної креативності (*KkOP-*), відсутністю конфліктності (*KkKf-*) та важкістю спілкування (*KkL-*). Аналіз

профілю означеної групи, дозволяє говорити про те, що не авантюрні особи не схильні до конфліктів, їм притаманні покірність, ригідність, бажання всім догодити, навіть на шкоду власним інтересам, нездатність відстояти власну точку зору (KkKf-). Представники даної групи осіб зазнають труднощі в налагодженні нових контактів, у встановленні нових взаємин, вони сором'язливі, їм важко вступити в розмову, якщо вона була розпочата без них (KkL-). Таким чином, у осіб, які не схильні до авантюрності, виявлений низький рівень комунікативної креативності, що свідчить про те, що вони не проявляють творчість у спілкуванні, не реалізують власних креативних здібностей при вирішенні соціальних завдань (KkOP-).

Отже, все сказане вище підтверджує, що авантюрним особам властива активна творча позиція в процесі спілкування, котра забезпечує успішність вирішення міжособистісних та соціальних завдань. Вони схильні до нестандартних та нешаблонних способів розв'язання задач, здатні до оригінальних й нестандартних дій, відкриті до нового досвіду.

При аналізі цих профілів нас цікавлять не тільки специфіка комунікативної креативності кожної групи осіб, а й *відмінності* між означеними групами. У табл. 3.17 надані значення t-критерію Ст'юдента.

Таблиця 3.17

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками комунікативної креативності у підвбірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Показники товарищкості, що порівнюються				
	KkL	KkSp	KkN	KkKf	KkEu
t-критерій	7,550**	0,433	3,575**	8,607***	-0,371
Група 1 / група 2	Показники товарищкості, що порівнюються				
	KkM	KkE	KkK	KkOP	
t-критерій	3,780**	7,128***	1,794*	10,208***	

Отже, встановлено, що існують значимі розбіжності між однойменними показниками профілів комунікативної креативності обох груп обстежених.

3.3.2. Факторна структура особисті (за Р. Кеттеллом) представників різних типів авантюристів

На рис. 3.5 надано профілі показників особистісних факторів за методикою Р. Кеттелла [142, с. 192-260] у авантюристичних та не авантюристичних осіб. На вісі абсцис розташовані показники факторів особистості за Р. Кеттеллом, на вісі ординат – їх значення, що представляють усереднену оцінку кожного фактора всіх представників виділених груп, виражену в стенах. Середня лінія ряду проходить через точку 5,5 стенив. Ступінь виразу того чи іншого показника визначається за його відхиленням від середньої лінії ряду. Кожна точка на графіках є усередненою оцінкою кожного фактору всіх представників виділених груп.

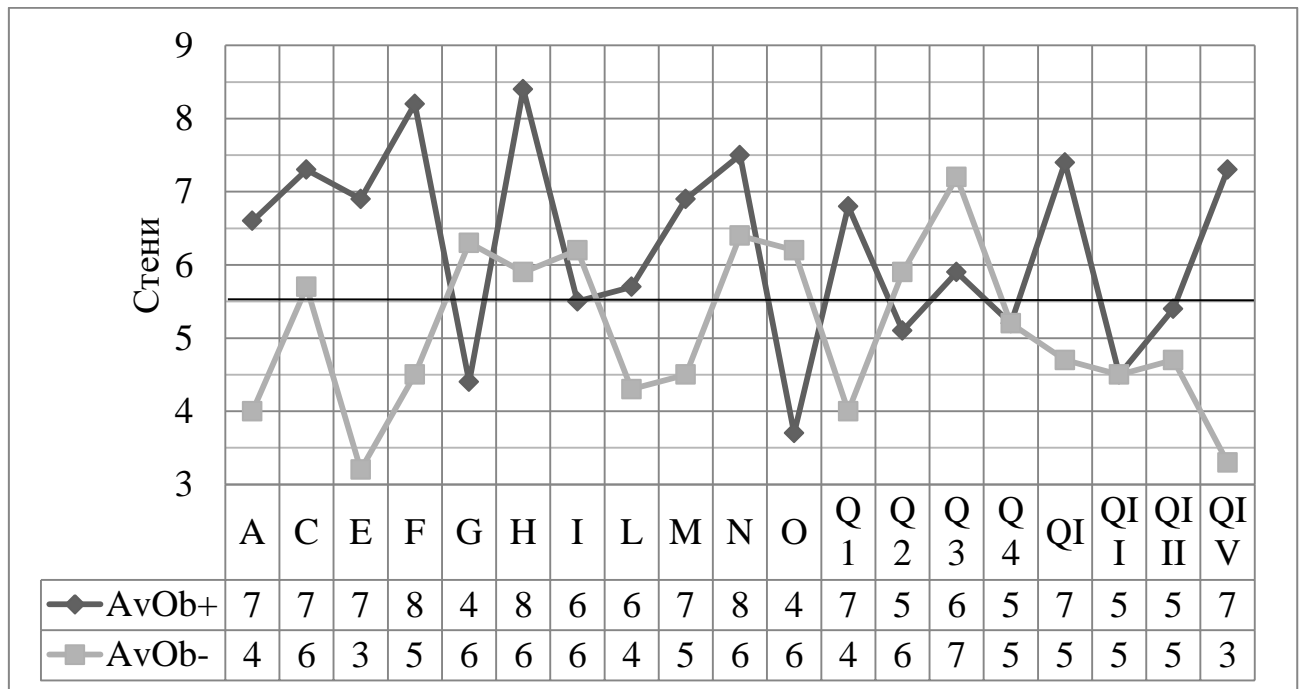

Рис. 3.5. Профіль показників особистісних факторів (за методикою Р. Кеттелла) авантюристичних і не авантюристичних осіб

Примітка: умовні позначення: А (афектотимія – сизотимія), С (сила – слабкість «Я»), Е (домінантність – покірність), F (безпечність – заклопотаність), G (сила – слабкість «Понад-Я»), Н (сміливість – боязкість), І (м'якість – твердість), L (підозрілість – довірливість), М (мрійливість – практичність), N (проникливість – наївність), О (схильність до відчуття провини – самовпевненість), Q1 (радикалізм – консерватизм), Q2

(самодостатність – залежність від групи), Q3 (високий – низький самоконтроль), Q4 (напруженість – розслабленість), QI (екстраверсія – інтроверсія), QII (тривожність – емоційна стабільність), QIII (кортикальна жвавість – сенситивність), QIV (незалежність – покірність).

Аналіз профілів дозволяє скласти психологічні характеристики представників обох груп – з максимальним та мінімальним вираженням загального показника схильності до авантюристичності. Найбільш виражені фактори кожного профілю за їх відхиленням від середньої лінії ряду презентовано у додатку К, табл. К.4. Цей підхід, як вже демонстровано у роботі, дозволяє упорядкувати домінуючі фактори і описати індивідуально-типологічні характеристики особистості представників кожної групи.

Візуальний аналіз профілю свідчить про те, що *авантюристичним особам* властиві сміливість (Н+), безпечність (F+), проникливість (N+), екстраверсія (QI+) та самовпевненість (O–).

Людам з високими оцінками за фактором соціальної сміливість (Н+) притаманні спонтанність, активність, готовність до ризику та співпраці з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, здатність приймати самостійні, неординарні рішення, схильність до авантюризму і прояву лідерських якостей. Високий вираз такого вторинного фактору як екстраверсія (QI+) характеризує людину як відкриту, яка легко пристосовується в будь-якій ситуації, часто і довірливо, нехтуючи обережністю, вплутується в незнайомі ситуації. Часто така особа спочатку діє, а потім роздумує про свій учинок. Також слід зазначити, що однією з характерних відмінностей авантюристичних осіб є безпечність (F+), що дозволяє вважати їх життєрадісними, товаришкими, імпульсивними, енергійними, захоплюючими, безтурботними, спритними та експресивними особистостями. Вони легко і безтурботно сприймають життя, вірять у вдачу і щасливу зірку, не турбуються про своє майбутнє. Авантюристичні особи люблять яскраве життя, динамічне спілкування, часто є лідерами в групах. Високі оцінки за фактором проникливість (N+) вказують на те, що представникам

цієї групи осіб властиві штучність, награність у поведінці, розважливність та проникливість відносно оточуючих. Задля досягнення власної мети вони хитро і вміло вибудовують свою поведінку, схильні до інтриг і витонченої підступності. Низькі оцінки за фактором самовпевненість (O-) свідчать про безтурботність, веселість, нечутливість до зауважень і докорів, безстрашність, енергійність та активність такого складу авантюричних особистостей. Такі люди «керують своїми невдачами», задоволені життям, упевнені у своїх успіхах і можливостях. Вони жваво відгукуються на всі події, що відбуваються, знаходять інтерес і новизну навіть у повсякденних дрібних справах.

Наразі особистостям з *низьким рівнем авантюристичності* притаманні конформність (E-), покірність (QIV-), високий самоконтроль (Q3+), сизотимія (A-) та інтроверсія (QI-).

Такі особистості залежні від інших людей, скромні, м'які, покірні, не впевнені у собі, схильні орієнтуватися на групові норми, потребують підтримки та шукають її у своєму соціальному довіллі. Вони не вірять у свої здібності, не вміють відстоювати свою точку зору, тому часто стають залежними (E-). Такі особи почувають себе втомленими і нездатними подолати життєві труднощі, виявляють залежність від інших осіб, від ситуації (QIV-). Особи, які не схильні до авантюристичності, характеризуються високим рівнем внутрішнього контролю за поведінкою, що свідчить про організованість і вміння справлятися зі своїми емоціями. Вони соціально уважні і ретельні, виявляють самоповагу і турботу про свою суспільну репутацію. Цим особистостям властиві такі соціально схвалювані характеристики, як: самоконтроль, наполегливість, схильність до дотримання етикету тощо (Q3+). Представники цієї групи характеризуються відособленістю, відчуженістю, конфліктністю, ригідністю, скритністю, небалакучістю, стриманістю, обережністю, підозрілістю (A-). Вони досить холодні, жорсткі і формальні в контактах, не цікавляться життям навколишніх, цураються людей та уникають колективних заходів (QI-).

Ступінь значущості розбіжностей між однойменними показниками профілів обох груп обстежених встановлено за допомогою t-критерія Ст'юдента (див. табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними факторами особистості (за Р. Кеттеллом) у підвбірках, що порівнюються

t-критерій	Фактори особистості (порівнюються група 1 з групою 2)						
	A	C	E	F	G	H	
	1,269#	1,150#	6,339***	6,660***	-4,429***	3,957***	
t-критерій	Фактори особистості (порівнюються група 1 з групою 2)						
	I	L	M	N	O	Q1	Q2
	-1,579#	3,101***	3,467***	-4,883***	-0,983	2,654**	-1,838*
t-критерій	Фактори особистості (порівнюються група 1 з групою 2)						
	Q3	Q4	QI	QII	QIII	QIV	
	-3,051***	-0,073	5,983***	0,008	1,911*	3,795***	

Примітка: 1) позначка «#» вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,1$)

Розбіжності, що виявлені за цим критерієм, свідчать, що перша група (авантюрні особи) за факторами E (домінантність), F (безпечність), G (сила «Понад-Я»), H (сміливість), L (підозрілість), M (мрійливість), N (проникливість), Q1 (радикалізм), Q2 (самодостатність), Q3 (високий самоконтроль), QI (екстраверсія), QIII (кортикальна жвавість) та QIV (незалежність) демонструють більш високі значення, ніж представники другої групи (неавантюрні особистості). Тобто їм більшою мірою властиві вказані якості порівняно з особами другої групи. Від'ємні коефіцієнти вказують на те, що друга група демонструє більш високий рівень за такими показниками, як: сила «Понад-Я», проникливість, самодостатність і високий самоконтроль.

3.3.3. Особливості нарцисизму та адапційних якостей авантюристок і не авантюристок

Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення специфіки шкал FPI двох груп осіб, що обрані нами раніше, тобто, тих, які схильні (AvOb+) і не схильні (AvOb-) до авантюристок.

Профілі шкал FPI авантюристок і не авантюристок

На рис. 3.6 надано профілі означених груп обстежених.

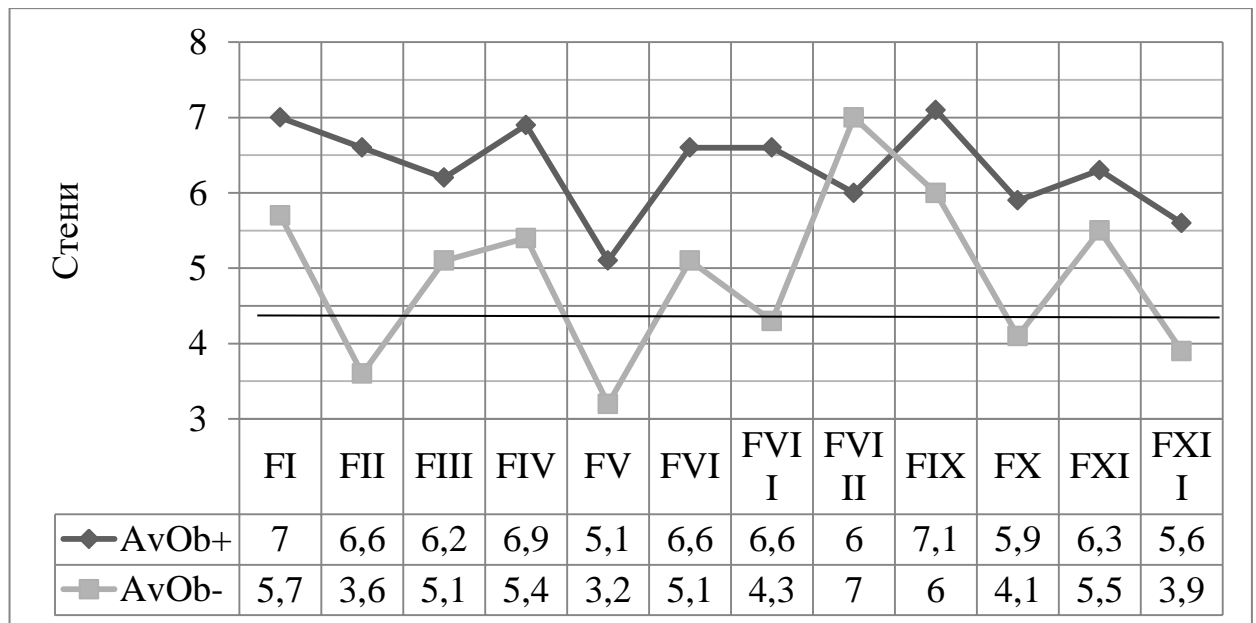

Рис. 3.6. Профілі шкал FPI авантюристок і неавантюристок

Примітка: умовні позначення шкал FPI: FI – невротичність, FII – спонтанна агресивність, FIII – депресивність, FIV – роздратованість, FV – товариськість, FVI – урівноваженість, FVII – реактивна агресивність, FVIII – сором'язливість, FIX – відкритість, FX – екстраверсія-інтроверсія, FXI – емоційна лабільність, FXII – маскуліність – фемінінність.

На графіку на осі X відзначені шкали FPI, на осі Y – значення, що виражені в стенах. Середня лінія ряду проходить через точку 4,5 стени, так як їх максимальне значення дорівнює 9. Значення показників FPI, що розташовані вище середньої лінії ряду тяжіють до їх додатного полюсу, значення, що розташовані нижче середньої лінії ряду – відповідно до від'ємного полюсу. Значення кожної точки на графіках являє собою середне

арифметичне стандартних оцінок (стенів) за конкретним показником всіх представників кожної групи окремо.

У додатку К, табл. К.5 презентовані найбільш виражені фактори даних профілів (див. рис 3.6). Спираючись на зміст шкал FPI [135, с. 314-324], розглянемо психологічні особливості представників кожної групи.

Отже, осіб з високим рівнем авантюристичності характеризують такі властивості особистості як відкритість (FIX+), невротичність (FI+) та роздратованість (FIV+). Тобто такі особистості виявляють тривожність, підвищену чутливість та збудливість у поєднанні зі швидким виснаженням (що проявляється в швидкому згасанні спалахів збудження) і стомлюваністю. Внаслідок цього малозначні та індиферентні подразники легко викликають в них неадекватні бурхливі спалахи роздратування і збудження (FI+). Ці особи емоційно нестійкі, вони схильні до афективного реагування, непостійності, ухиляються від виконання своїх обов'язків, ігнорують загальноприйняті правила, не докладають зусиль до дотримання суспільних вимог і культурних норм, зневажливо ставляться до моральних цінностей, заради власної вигоди здатні на нечесність і брехню (FIV+).

Представникам іншої групи, тобто *не авантюристичним особам*, властиво сором'язливість (FVIII+), відкритість (FIX+) і товарииськість (FV+). На відміну від авантюристичних осіб, неавантюристичні досить нерішучі і невпевнені в собі. Вони уникають ризикованих ситуацій, несподівані події зустрічають з занепокоєнням, а від будь-яких змін чекають тільки прикростей. Коли треба прийняти рішення, такі люди або надмірно коливаються, або подовгу відтягують і не приступають до його виконання. У спілкуванні вони сором'язливі, скуті, прагнуть не виділятися і ні в що не втручатися, уникають великих компаній і віддають перевагу вузькому колу давніх, перевірених друзів (FVIII+). Низькі значення за фактором «товарииськість» (FV-) властиві такі риси як млявість афекту, відсутність живих трепетних емоцій, холодність, формальність міжособистісних відносин. Такі особи уникають близькості, життям своїх товаришів не цікавляться, підтримують лише

зовнішні форми товариських відносин, їх знайомства поверхневі і формальні. Вони люблять самотність, тому контакти та спілкування з іншими людьми їх обтяжує, надають перевагу «спілкуванню» з книгами і речами. З власної ініціативи не спілкуються ні з ким, крім найближчих родичів. Що стосується фактора відкритість (F1X+), то від характерний представникам обох груп обстежених. Це свідчить про те, що прагнення довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми властиво як авантюрним, так і не авантюрним особам.

Задля обчислення ступеню значущості розбіжностей між однойменними факторами особистості профілів обох груп обстежених використано t-критерій Ст'юдента, результати якого надано в табл. 3.19.

Таблиця 3.19

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними факторами особистості (шкали FPI) у підвбірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Шкали FPI, що порівнюються					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
t-критерій	2,977***	6,059***	2,497**	3,550***	5,528***	2,925**
Група 1 / група 2	Шкали FPI, що порівнюються					
	F7	F8	F9	F10	F11	F12
t-критерій	5,035***	-2,373**	2,154**	4,799***	1,962*	3,868***

Отже, t-критерій Ст'юдента демонструє наявність значимих розбіжностей між усіма однойменними факторами особистості профілів обох груп обстежених.

Таким чином, результати якісного аналізу показали, що авантюрним особам притаманні сміливість, заповзятливість, прагнення до самоствердження, схильність до ризику, до швидких, рішучих дій без достатнього їх вивчення та обґрунтування. На відміну від авантюрних осіб, не авантюрні особистості досить нерішучі і невпевнені у собі; уникають ризикованих ситуацій, несподівані події зустрічають з занепокоєнням, а від будь-яких змін чекають тільки прикростей.

Специфіка нарцисизму осіб схильних і не схильних до авантюристичності

На рис. 3.7 надані профілі показників нарцисизму в групах осіб з мінімальними та максимальними значеннями загального показника схильності до авантюристичності. На осі ОХ розміщені показники нарцисизму, на осі ОУ – їх значення, що виражені в процентилях. Середня лінія ряду проходить через 50-й перцентиль. Кожний профіль відображає середні значення відповідних показників представників виділених груп, що виражені в процентилях.

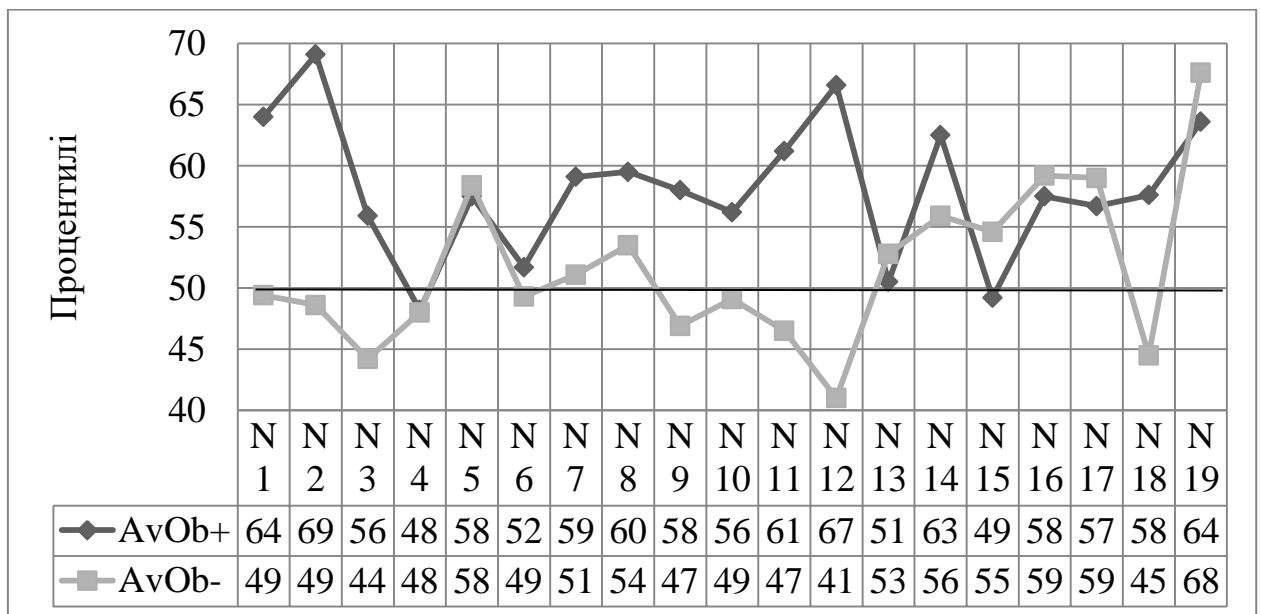

Рис. 3.7. Профіль показників нарцисизму груп осіб, які схильні та не схильні до авантюристичності

Примітка: N1 – безсильне Self; N2 – втрата контролю емоцій і спонукань; N3 – дереалізація, деперсоналізація; N4 – базисний потенціал надії; N5 – незначне Self; N6 – негативне тілесне Self; N7 – соціальна ізоляція; N8 – архаїчний відхід; N9 – грандіозне Self; N10 – прагнення до ідеального Self-об’єкту; N11 – спрага похвал і підтвердження; N12 – нарцисична лють; N14 – знецінювання об’єкта; N15 – ідеал цінностей; N17 – іпохондричний захист від тривоги; N18 – нарцисична вигода від хвороби; N19 – загальний показник нарцисизму.

Враховуючи зміст показників нарцисизму, що наданий авторами методики «Тест оцінки нарцисизму» [30, 31, 58], спробуємо проаналізувати

дані профілі (рис. 3.7). Порівняння рангів показників нарцисизму профілів груп осіб з різним рівнем схильності до авантюрності, що надані у додатку К, табл. К.6, дає змогу дослідити особливості цієї властивості у представників означених груп обстежених. Розглянемо специфіку нарцисизму кожної групи окремо, спираючись на рис. 3.7.

Спочатку спробуємо охарактеризувати особливості нарцисизму *в групі осіб, які схильні до авантюрності* (група AvOb+). Серед домінуючих за значенням показників нарцисизму в цій групі обстежених виокремлено: втрата контролю емоцій і спонукань (N2+); нарцисична лють (N12+) та безсильне Self (N1+). Отже, авантюрним особам властиве вміння контролювати ситуативні коливання свого психічного стану, оптимально протистояти втраті самоконтролю та станів, що паралізують їх активність (N2+). Таким особистостям характерно відчуття своєї психічної цілісності, ціле покладання, позитивна самооцінка, відчуття внутрішнього наповнення. У випадку виникнення ситуації загрози, авантюрні особи зберігають самоорганізацію і саморегуляцію своєї поведінки (N1+). Представники означеної групи осіб під впливом негативних емоцій, що пов'язані з образою, соромом, приниженням, розчаруванням, мобілізують свою готовність до захисту та свої резерви люті. Однак агресія, що при цьому виникає, носить виключно конструктивний характер з повним контролем поведінки, афекту і спонукань. В силу цього авантюрні особистості мало залежать від прийняття себе оточуючими та їх несправедливої критики. Їм властивий контроль за емоційним реагуванням на шкоду, що заподіяна оточуючими, невдачу чи розчарування (N12+).

Групі осіб, які не схильні до авантюрності (група AvOb-), властиво високі значення загального показника нарцисизму (N19+); нарцисична лють (N12-); дереалізація, деперсоналізація (N3-). Це означає, що неавантюрним особистостям, на відміну від авантюрних осіб, важко чинити опір «нарцисичному шоку», тобто, тим рисам власної особистості, що можуть привести до їх дезорганізації. Зустрічна агресія, котра виникає у не

авантюрних осіб як реакція на агресію оточуючих, все більше втрачає свою захисну, конструктивну функцію, і трансформується у деструктивну агресію. Їм властиво декларування повної байдужості до невдачі, до критики з боку значущих осіб, байдужості до невизнання себе, нечутливості до шкоди, що заподіяна оточуючими. Слід зазначити, що за повним запереченням можливості розчаруватися в будь-кому ховається «нарцисичний страх» бути знехтуваним (N12-). Особи, які не схильні до авантюрності, використовують такі захисні механізми як дисоціація та відщеплення, що допомагає їм дистанціюватися від загрозливих процесів в самих собі та зберегти когерентність особистісної структури (N3-).

Слід зазначити, що візуально обидва профілі нарцисизму розташовані по дві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах нарцисизму в означених групах осіб.

У табл. 3.20 представлено значення t-критерію Ст'юдента, що відображають значимі розбіжності між однойменними показниками профілів нарцисизму обох груп обстежених.

Таблиця 3.20

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками нарцисизму в підвбірках, що порівнюються

t-критерій	Показники нарцисизму, що порівнюються						
	N1	N2	N3	N4	N5	N6	
	2,335**	3,376***	1,608#	0,021	-0,137	0,364	
t-критерій	Показники нарцисизму, що порівнюються						
	N7	N8	N9	N10	N11	N12	N13
	1,106	0,759	1,662#	0,917	2,372*	4,087***	-0,335
t-критерій	Показники нарцисизму, що порівнюються						
	N14	N15	N16	N17	N18	N19	
	1,006	-0,744	-0,271	-0,297	1,783#	-0,268	

Примітка: позначка «#» вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,1$).

Таким чином, встановлено, що у представників групи авантюристок більш виражені такі характеристики, як: вміння оптимально чинити опір втраті самоконтролю і станів, що паралізують їх активність; здатність зберігати самоорганізацію і саморегуляцію поведінки в небезпечних ситуаціях; заперечення можливості тотальної невдачі в екстремальній ситуації і негативної реакції на безвихідну ситуацію; висока самооцінка і оцінка своїх лідерських якостей; висока установка на досягнення будь-якої мети; заперечення існування меж своїх здібностей, соціальної ефективності, привабливості; конструктивна агресивність; незалежність від думки і критики оточуючих людей тощо.

3.4. Емпіричний пошук психологічних чинників авантюристок (результати регресійного аналізу)

Множинний регресійний аналіз (від лат. regressio – рух назад) – метод вивчення результатів впливу та сили впливу більш ніж однієї незалежної змінної на одну залежну змінну. Іншими словами, множинний регресійний аналіз дає нам інформацію про те, як пов'язані дві або більш незалежні змінні, або «предиктори», з однією залежною змінною або «критерієм» [97, с. 89; 102, 172].

Основними цілями множинного регресійного аналізу є: визначення того, якою мірою «залежна» змінна пов'язана із сукупністю «незалежних» змінних, і яка статистична значимість цього взаємозв'язку; визначення суттєвості вкладу кожної «незалежної» змінної в оцінку «залежної» змінної, а також виключення несуттєвих для передбачення «незалежних» змінних [102, с. 244].

В табл. 3.21 наведено результати регресійного аналізу показників і характеристик моделі особистості, схильної до авантюристок поведінки (авантюристок).

Таблиця 3.21

**Результати регресійного аналізу показників і характеристик
моделі особистості, схильної до авантюристичності**

Змінні моделі	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизов. коефіцієнти «Beta»	t – критерій	рівні значим.
	«B»	дисперс.			
Const.	4,972	1,896		2,622	0,009
EKR	0,167	0,028	0,227	6,011	0,000
Sum	1,521	0,243	0,206	6,254	0,000
R	0,347	0,070	0,195	4,929	0,000
KKR	0,143	0,034	0,159	4,263	0,000
PKR	0,105	0,029	0,136	3,563	0,000
EiIu	0,279	0,082	0,126	3,414	0,000
N12	0,078	0,026	0,121	2,976	0,003
E	0,266	0,083	0,107	3,187	0,002
AFI	0,125	0,063	0,076	1,988	0,048
M	0,142	0,062	0,069	2,307	0,022
KkE	0,060	0,027	0,067	2,238	0,026
UIsk	0,078	0,039	0,062	2,009	0,045
ZGN	0,039	0,023	0,059	1,715	0,087
AFL	0,054	0,031	0,058	1,737	0,083
N5	-0,090	0,025	-0,139	-3,566	0,000
N 9	-0,072	0,029	-0,078	-2,508	0,013
OPO	-0,059	0,024	-0,073	-2,485	0,013
ZPP	-0,041	0,019	-0,072	-2,188	0,029
St	-0,456	0,212	-0,064	-2,152	0,032

Примітка: 1) Const. – умовно постійна частина моделі; 2) «B» і «Beta» – нестандартизований і стандартизований коефіцієнти регресії; 3) t – критерій Ст'юдента; 4) рівні значимості - статистична значимість змінних моделі.

КМК (коефіцієнт множинної кореляції) для моделі «AvOb» становить 0,875, значення КМД (коефіцієнта множинної детермінації) дорівнює 0,766 і величина критерію F-Фішера - 5,754 при рівні значимості 0,001. Отримані формальні розрахунки КМД показують, що регресійна модель «AvOb» пояснює 77% дисперсії, результати моделі можуть бути прийняті в увагу й після змістовної інтерпретації використані для прогнозу поведінки особистості, схильної до авантюрної поведінки.

На підставі отриманих даних побудовано рівняння множинної регресії для розглянутої моделі «AvOb»:

$$\text{AvOb} = 4,972 + [0,167(\text{EKR}) + 1,521(\text{Sum}) + 0,347(\text{R}) + 0,143(\text{KKR}) + 0,105(\text{PKR}) + 0,279(\text{EiIu}) + 0,078(\text{N 12}) + 0,266(\text{E}) + 0,125(\text{AFI}) + 0,142(\text{M}) + 0,060(\text{KkE}) + 0,078(\text{UIsk}) + 0,039(\text{ZGN}) + 0,054(\text{AFL})] - [0,090(\text{N 5}) + 0,072(\text{N 9}) + 0,059(\text{OPO}) + 0,041(\text{ZPP}) + 0,456(\text{St})].$$

Таким чином, аналіз рівняння множинної регресії для розглянутої моделі «AvOb» дозволив побачити, що в якості провідних чинників виділяються показники емоційності (емоції модальності «печаль» і «радість»), схильності до ризику (емоційний, когнітивний та дійовий показники) та емоційного інтелекту (інтегративний рівень емоційного інтелекту). Тому ми виділили в якості провідних чинників авантюрності означені феномени і у подальшому будемо розглядати її особливості в залежності від наявності цих показників у представників нашої вибірки.

3.4.1. Емоційний інтелект як чинник авантюрності

Аналіз літератури (див. розділ I) дозволив припустити, що емоційний інтелект є одним з психологічних чинників, що впливає на своєрідність прояву авантюрності [6, 10, 11, 59, 110, 194].

Як вже зазначалось, для діагностики емоційного інтелекту застосовувалась «Методика діагностики емоційного інтелекту» Н. Холла, що дозволяє виявити здатність розуміти відносини особистості, котрі репрезентуються в емоціях і управляти емоційною сферою на основі прийняття рішень [164, с. 84-86]. На рис. 3.8. презентовані профілі, що

відображають специфіку авантюрності в групах осіб з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту.

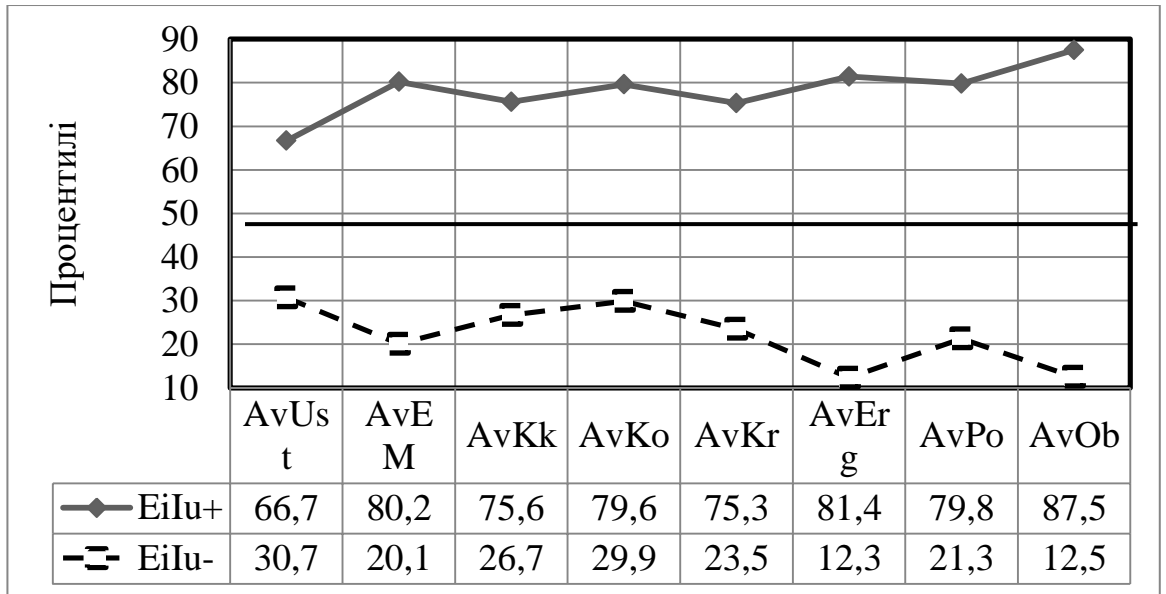

Рис. 3.8. Профіль показників авантюрності представників груп осіб з максимальним EiIu+ (n=30) та мінімальним EiIu- (n=25) значенням інтегративного рівня емоційного інтелекту

Нижче наведені індивідуально-психологічні характеристики авантюрності у представників означених груп осіб, що складені на підставі порівняння профілів, інтерпретації автора опитувальника, а також зіставлення отриманих результатів з даними психологічної літератури.

Отже, за результатами ранжування (див. додаток К табл. К.7), у представників групи осіб з *високим рівнем емоційного інтелекту* найбільш вираженими є загальний показник схильності до авантюрності (AvOb+), енергетичний (ергічний) показник авантюрності (AvErg+) та емоційно-мотиваційний показник авантюрності (AvEM+). Отже, таких осіб приваблює авантюрна поведінка, вони схильні приймати участь в авантюрних діях та позитивно ставляться до будь-яких авантюрних намірів (AvOb+). Їм властива активність щодо авантюрних намірів, підвищена бадьорість, легкість у плануванні дій, спонтанність тощо (AvErg+). Представників цієї групи осіб привертають, притягують авантюрні дії, котрі визивають у них тільки позитивні емоції. Їм характерна природність виникнення емоційних реакцій,

почуття задоволення, захоплення, переживання емоцій, що відносяться до паттерну «радість» (AvEM+).

В свою чергу, представникам групи осіб з *низьким рівнем емоційного інтелекту*, навпаки, властивий низький вираз загального показника схильності до авантюрності (AvOb-), невираження ергічного (AvErg-) та емоційно-мотиваційного (AvEM-) показників авантюрності. Це свідчить про неприйняття та непривабливість авантюрної поведінки та будь-яких її проявів (AvOb-). Авантюрні дії визивають у таких осіб негативні емоції, страх і тривогу (AvEM-). Їм складно даються будь-які рішення, вони проявляють пасивність та безініціативність у плануванні дій (AvErg-).

Візуальний аналіз профілів показників авантюрності в групах осіб з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту показує, що кожна обстежена група осіб характеризується своєю специфікою в проявах авантюрності, котра виявляється у своєрідному якісно-кількісному поєднанні її показників. Це відбивається, перш за все, в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні відносно середньої лінії ряду. Так, профілі авантюрності розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах даної риси в осіб з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту. Слід зазначити, що таке відзеркалення прослідковується і у профілях показників емоційного інтелекту груп осіб, які розрізняються, навпаки, ступенем схильності до авантюрної поведінки (див. додаток М), що, у свою чергу свідчить про взаємовплив авантюрності та емоційного інтелекту.

Задля встановлення ступеня значущості розбіжностей між однойменними показниками авантюрності обох груп обстежених, застосовано t-критерій Ст'юдента (див. табл. 3.22). Аналіз табл. 3.22 показує наявність значимих розбіжностей абсолютно між усіма показниками авантюрності, що свідчить про те, що саме особистості з високим рівнем емоційного інтелекту більш схильні до авантюрності, ніж особи з низьким рівнем емоційного інтелекту.

Таблиця 3.22

**Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками
авантюристичності груп осіб з високим та низьким рівнем емоційного
інтелекту**

Гр. EіІu+ / Гр. EіІu -	Показники авантюристичності, що порівнюються			
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo
t-критерій	4,642***	12,667***	10,151***	10,611***
Гр. EіІu + / Гр. EіІu-	Показники авантюристичності, що порівнюються			
	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
t-критерій	3,795***	17,551***	13,226***	33,396***

Примітка: умовні позначення: Гр. EіІu+ – група осіб з високим рівнем емоційного інтелекту; Гр. EіІu- – група осіб з низьким рівнем емоційного інтелекту.

Таким чином, отримані емпіричні дані свідчать про існування відмінностей у специфіці авантюристичності в осіб, які відрізняються за рівнем емоційного інтелекту, і підтвержують вплив емоційного інтелекту на прояви авантюристичності.

3.4.2. Вплив паттерну ризикованості на прояви авантюристичності

Аналіз літератури свідчить про те, що схильність до ризику як риса особистості, розглядається як психологічний феномен, що характеризується прагненням до ризику, схильністю до вибору ризикованих ситуацій, емоційною перевагою діяльності, що пов'язана з ризиком, глибокій та стійкій потребі в ній [15, 16, 162]. В роботах, в яких вивчається схильність до ризику в контексті властивостей особистості, відмічаються зв'язки з такими характерологічними властивостями особистості, як: авантюристичність, незалежність, домінантність, безпечність, конфліктність, впевненість в собі, висока самооцінка тощо.

На рис. 3.9 презентовані профілі якісних показників схильності до ризику осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності. На осі ОХ розміщені

показники авантюрності, на осі ОУ – їх значення, що виражені в процентілях. Середня лінія ряду проходить через 50-й процентіль.

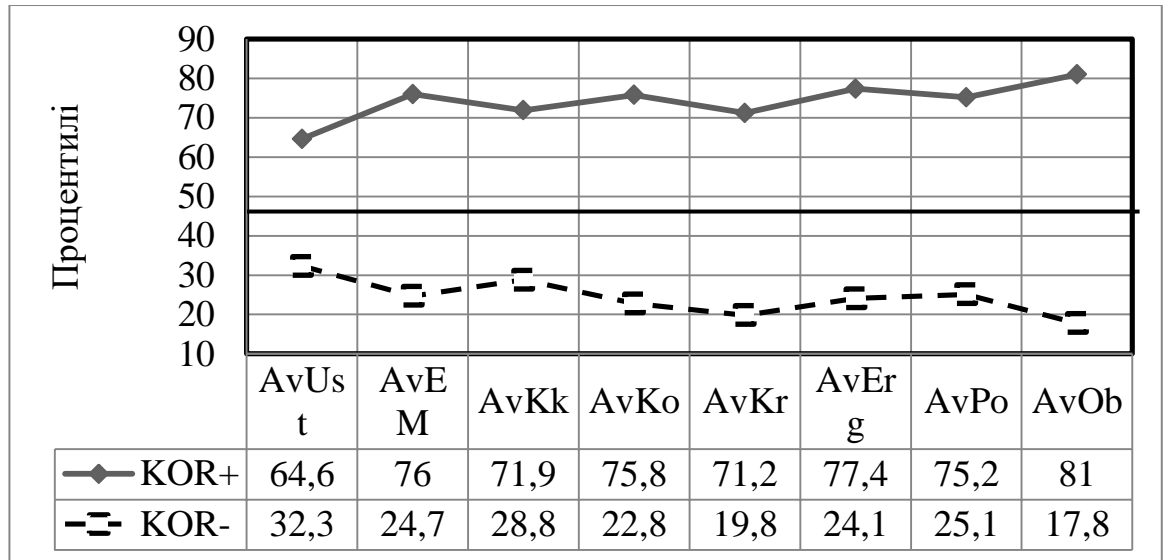

Рис. 3.9. Профіль показників авантюрності груп осіб, які схильні та не схильні до ризику

Примітка: умовні позначення показників авантюрності: AvUst – установчий показник, AvEM – емоційно-мотиваційний показник; AvKk – когнітивний показник; AvKo – конативний показник; AvKrg – контрольно-регулятивний показник; AvErg – ергічний показник; AvPo – чутливість до авантюрних дій; AvOb – загальний показник схильності до авантюрності.

Враховуючи найбільш виражені показники профілів груп осіб, які схильні та не схильні до ризику (див. додаток К табл. К.8) та опис показників схильності до авантюрності за «Тест-опитувальником схильності до авантюрності» [1, 92, 228]), проаналізуємо означені профілі.

Профіль *групи осіб, які схильні до ризику (KOR+)* повністю розташований в площині позитивних значень, що говорить про високу схильність до авантюрності цієї групи (AvOb+). Також означена група осіб характеризується високим вираженням ергічного (AvErg+), емоційно-мотиваційного (AvEM+) та конативного (AvKo+) показників авантюрності. Це свідчить про те, що таким особам властиві яскраві, різноманітні та насичені емоційні переживання, що пов'язані з авантюрними діями (AvEM+);

активність авантюричних намірів, підвищена бадьорість, легкість у плануванні дій, спонтанність (AvErg+); яскрава зовнішня виразність авантюричних устремлінь, що проявляються у виразних рухах, в міміці, жестах, в імпульсивних діях, в такій поведінці, котра не завжди є оправданою, адекватною і конструктивною, але завжди спрямованою на досягнення омріяної мети (AvKo+). В свою чергу, профіль *групи осіб, які не схильні до ризику* (KOR-) розташований в зоні від'ємних значень, що свідчить в цілому про відсутність схильності до авантюричної поведінки представників означеної групи (AvOb-). У осіб цієї групи низький рівень вираження контрольно-регулятивного (AvKr-) та конативного (AvKo-) показників авантюричності. Отже, такі особи не прагнуть до авантюричних вчинків, дій, їх не приваблює авантюрична поведінка (AvOb-); зовнішньо вони не проявляють свої авантюричні бажання у поведінці (AvKo-); не вміють контролювати та регулювати свої авантюричні прояви (AvKr-).

Візуальне порівняння обох профілів виявляє їх абсолютно дзеркальне відбивання одне одного. Профіль представників групи осіб, схильних до ризику, знаходиться вище середньої лінії ряду (переважно в просторі четвертого квартилю розподілу), а профіль групи осіб, не схильних до ризику, знаходиться нижче середньої лінії ряду (переважно в просторі першого квартилю розподілу). Таке відзеркалення прослідковується і у профілях показників авантюричності груп осіб, які розрізняються, навпаки, схильністю до авантюричності, тобто, при порівнянні груп схильних та не схильних до авантюричної поведінки (див. додаток Л), що, у свою чергу свідчить про взаємодетермінацію схильності до ризику і авантюричності.

Задля встановлення ступеня значущості розбіжностей між однойменними показниками схильності до ризику обох груп обстежених, застосовано t-критерій Ст'юдента (див. табл. 3.23).

Аналіз табл. 3.23 демонструє, що абсолютно усі показники схильності до авантюричності ризикованих і не ризикованих груп осіб мають статистично значимі розбіжності за t-критерієм Ст'юдента.

Таблиця 3.23

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками авантюристів груп осіб, які схильні та не схильні до ризику

Гр. KOR+ / Гр. KOR-	Показники авантюристів, що порівнюються			
	AvUst	AvEM	AvKk	AvKo
t-критерій	7,332***	8,463***	9,451***	5,235***
Гр. + / Гр. KOR-	Показники авантюристів, що порівнюються			
	AvKr	AvErg	AvPo	AvOb
t-критерій	9,236***	9,265***	8,894***	19,456***

Примітка: умовні позначення: Гр. KOR+ – група осіб, які схильні до ризику; Гр. KOR- – група осіб, які не схильні до ризику

Таким чином, отримані емпіричні дані переконливо свідчать про те, що саме ризиковані особи більш схильні до авантюристів на відміну від неризикованих особистостей. Це підтверджує знайдену в літературі інформацію, що авантюристи люблять ризик і зазвичай беруть участь у найбільш небезпечних справах. Вони готові кинути виклик будь-кому і піти на будь-яку ризиковану справу, не думаючи про те, чи є в цьому потреба. Авантюристи особистості скрізь ризикують задля задоволення потреби в душевному трепеті [115].

Особливості часової перспективи осіб, які схильні та не схильні до авантюристів

Проаналізуємо профілі показників часової перспективи представників груп осіб з високим та низьким рівнем авантюристів, що надані на рис. 3.10. На осі ОХ розташовані показники часової перспективи, на осі ОУ розміщена процентильна шкала. Через точку 50-й процентиль проходить середня лінія ряду.

Задля аналізу кожного профілю здійснимо ранжування показників часової перспективи за ступенем відхилення від середньої лінії ряду. Результати надані у додатку К табл. К.9.

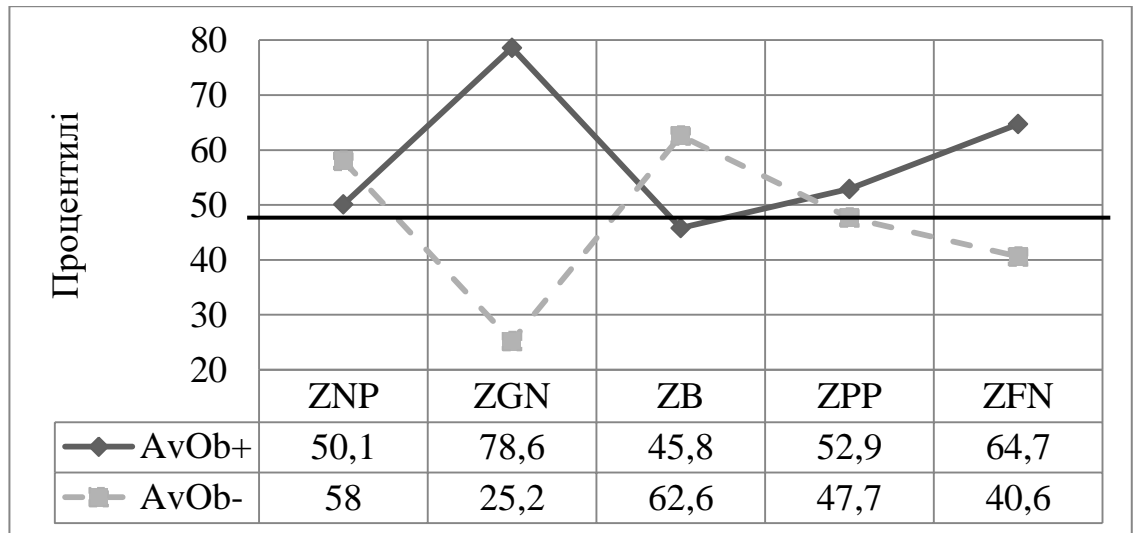

Рис. 3.10. Профіль показників часової перспективи авантюрих і неавантюрих осіб

Примітка: умовні позначення показників часової перспективи: ZNP – негативне минуле, ZGN – гедоністичне теперішнє, ZB – орієнтація на майбутнє, ZPP – позитивне минуле, ZFN – фаталістичне теперішнє.

Серед домінуючих показників часової перспективи в групі осіб з високим рівнем авантюрих визначено: ZGN+ (гедоністичне теперішнє), ZFN+ (фаталістичне теперішнє) та ZB- (орієнтація на майбутнє); з низьким – ті самі показники, тільки з від’ємним знаком. Спираючись на аналіз рис. 3.9 та опис показників часової перспективи, що наданий у методиці «Шкала часової перспективи» Ф. Зімбардо» [57, с. 198-204; 182, 183, 236], складемо психологічні характеристики означених груп осіб.

Отже, представникам групи осіб, які схильні до авантюрих (*AvOb+*), властиво прагнення до гедоністичного теперішнього (*ZGN+*). Це свідчить про те, що таким особам характерний потяг до отримання задоволення від життя, пошук вражень, що збуджують та безтурботна установка до життя в цілому. Теперішнє ними сприймається як таке, що повне задоволення, де цінується насолода моментом без жалю про можливі подальші наслідки. Для представників даної групи не характерно планувати, прагнути та орієнтуватися на позитивне майбутнє (*ZB-*). Більше того, вони вважають, що

їх майбутнє зумовлено і на нього неможливо впливати ніякими індивідуальними діями (ZFN+).

Особи, які не схильні до авантюристичності (AbOb-), навпаки, не прагнуть до гедоністичного теперішнього (ZGN-). Вони зорієнтовані на майбутнє, тобто їм характерно наявність цілей і планів на майбутнє, а також поведінка, що спрямована на реалізацію цих планів та цілей (ZB+). Таким людям властива орієнтація на «позитивне минуле», що характеризується позитивними емоціями, теплими спогадами та ностальгією. Саме це і зумовлює легкість звернення до свого минулого та використання його позитивного досвіду (ZNP+).

Отримані результати підтверджують слова Ф. Рімана, який вважає, що для авантюристичної особистості минуле вже пройшло і більше її не цікавить. Воно має для неї відносний інтерес і незрівнянно з яскравим і живим справжнім; головним і важливим для неї є «зараз», мить. Авантюристичні особистості, по суті, нічого не планують, так як це було б пов'язано з традиціями і установками. Їм важливо лише те, що для них відкрито; вони завжди готові звільнитися від обставин, що склалися на даний момент [143].

Порівняння профілів показує, що найбільші розбіжності візуалізуються між однойменними показниками: гедоністичне теперішнє (ZGN) та фаталістичне теперішнє (ZFN). Визначення ступеня значущості розбіжностей між однойменними показниками часової перспективи обох груп обстежених встановлено за допомогою t-критерія Ст'юдента (див. табл. 3.24).

Таблиця 3.24

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками часової перспективи у підвбірках, що порівнюються

Гр. AvOb+ / Гр. AvOb-	Показники часової перспективи, що порівнюються				
	ZNP	ZGN	ZB	ZPP	ZFN
t-критерій	0,676	7,722***	-0,735	0,066	2,280**

Примітка: умовні позначення: Гр. AvOb+ – група осіб, які схильні до авантюристичності; Гр. KOR- – група осіб, які не схильні до авантюристичності

Аналіз табл. 3.24 підтвердив наявність значимих розбіжностей між однойменними показниками часової перспективи ZGN та ZFN груп обстежених, що вивчаються.

Це свідчить про те, що авантюрні особистості, на відміну від не авантюрних особистостей, живуть від миті до миті, без чітких планів і цілей, в очікуванні нового, в жаданні нових подразників, вражень і авантур, перебувають у владі спокуси вражень і бажань, що панують у даний момент.

3.4.3. Індивідуально-психологічні особливості авантюрності, що спричинені емоційністю

При розробці теорії емоційності встановлено, що вона є системоутвірною властивістю особистості, котра бере участь у детермінації успішності діяльності, в її регуляції [118, 119, 124, 127, 130, 155, 167, 176]. У контексті даного дослідження це означає, що емоційність може впливати на структуру авантюрності, на поєднання її показників. Інакше кажучи, кожному типу емоційності (схильність до переживань емоцій певної модальності) властива відповідна специфіка авантюрності, що виявляється у проявах показників та їх якісно-кількісних поєднаннях.

Таким чином, емоційність виконує системоутворювальну і регулятивну функції по відношенню до певних властивостей особистості, що і дає можливість її використання в якості чинника для вивчення індивідуальних відмінностей у проявах авантюрності.

У нашому дослідженні ми аналізуємо дані обстежених, у котрих попередньо (метод «асів» [155, 157]) діагностовано моноmodalний тип емоційності, тобто домінування тільки однієї з чотирьох модальностей R, Sum, Gn або St.

Поліmodalні типи (домінування двох і більш модальностей) тут ми не аналізуємо. Наш вибір зумовлений тим, що у моноmodalних типів емоційності індивідуальні відмінності в проявах будь яких властивостей виявляються в «чистішому», сконцентрованому вигляді [105, 106, 119, 124, 127, 130, 155, 167]. Крім того, саме відмінностями в емоційності як стійкої

властивості індивідуальності можна пояснити не тільки відмінності за якістю і інтенсивністю самих емоцій, що виникають у різних людей в однакових (у нашому випадку в авантюрних) ситуаціях, але й специфіку авантюрних переживань, настанов, думок, поведінки тощо.

Отже, у цьому параграфі викладено результати емпіричного дослідження, що розкривають специфіку прояву авантюрності (індивідуально-психологічні характеристики) осіб, які розрізняються емоційною диспозицією (схильністю до переживання емоцій певної модальності). Нагадаємо, що для діагностики емоційності (для пошуку стійких емоційних диспозицій) використовувався «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О. П. Саннікової [155].

Задля вивчення індивідуально-психологічних характеристик авантюрності в осіб, які розрізняються за емоційною диспозицією, за допомогою методу «асів» з основної вибірки обстежених (N=381) було виділено чотири групи осіб із мономодальним типом емоційності: із домінуванням модальності радість (R), гнів (Gn), страх (St) або печаль (Sum).

В результаті цього, обстежені розподілилися таким чином: групу осіб з емоційною диспозицією R склали 31 особа, групу Gn – 16 осіб, групу St – 17 осіб, та групу Sum – 17 осіб. На рис 3.11 презентовано профілі показників авантюрності виділених груп.

Як і в попередніх підрозділах спочатку розглянемо профіль кожної групи окремо, а потім здійснимо традиційне порівняння профілів між собою. Ранжування значень показників за відхиленням від середньої лінії ряду дозволило описати індивідуально – психологічні характеристики представників обох груп (див. додаток К табл. К.10).

Для представників групи R (домінування модальності «радість»), характерна наявність емоційного збудження, спонтанність виникнення емоційних реакцій, почуття задоволення, захоплення, що підтверджують авантюрну поведінку (AvEM+). Такі особи відмічають у себе високу

енергійність, активність намірів, підвищену бадьорість, легкість у плануванні авантюрних дій, спонтанність (AvErg+).

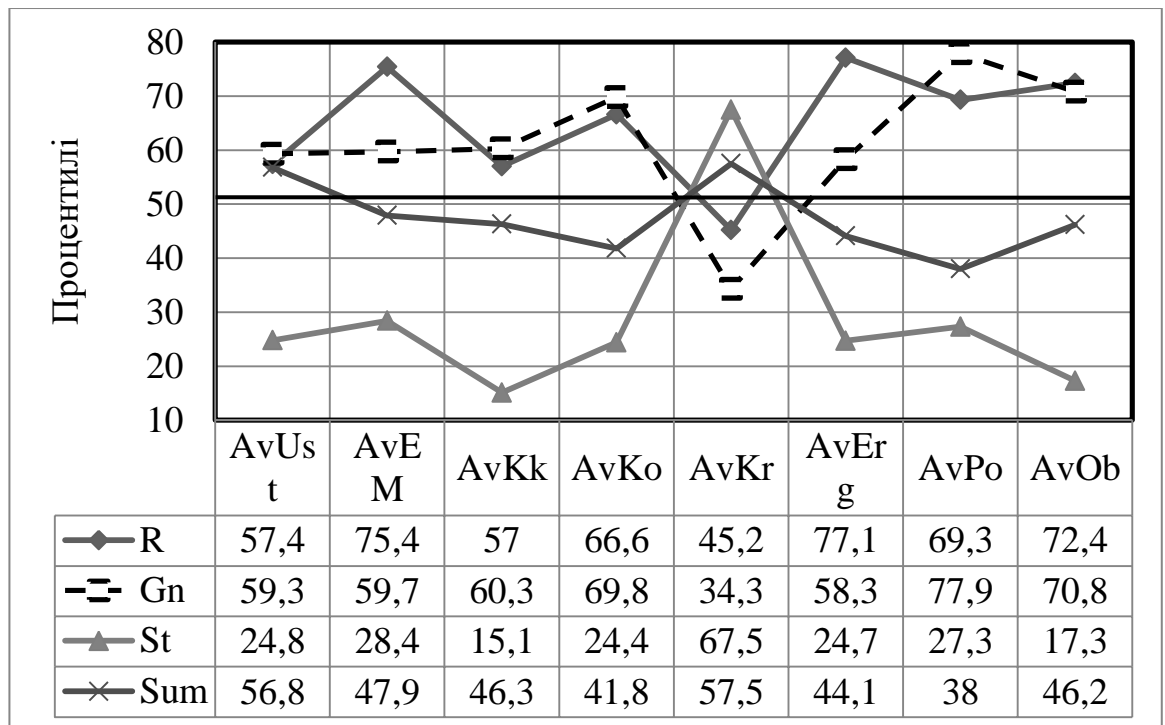

Рис. 3.11 Профілі показників схильності до авантюристичності у осіб з моноmodalним типом емоційності

Представникам *групи Gn* (домінування модальності «гнів») притаманна яскрава зовнішня виразність авантюрних рис. Серед характерних рис авантюрної психіки К. Леонгард виділяє такі, як: товарищескість, егоїзм, зарозумілість, чванство, інтриганство, наявність артистичних здібностей, використання патетичних слів, міміки і жестів, вміння пристосовуватися, безсовісне удавання, здатність вникати в психологію оточуючих, мала розвиненість етичного комплексу, пафос тощо. Особливим даром авантюрної особистості виступає вміння викликати до себе почуття симпатії і любові. Зазвичай, на думку автора, виходить така картина: авантюрна особистість досягає необхідного результату, для чого майстерно застосовує різні прийоми, що сприяють цьому досягненню, однак вона настільки входить в роль, що прийоми перетворюються на самоціль, а головний намір, який стоїть за ними, втрачає чіткі обриси [71].

На думку Ф. Рімана авантюризм часто супроводжується агресивністю, що у зв'язку з недостатністю самокритики і самоконтролю носить гнучкий, імпульсивний і спонтанний характер, не супроводжується вираженою тривогою і злопам'ятністю, є нетривалою та виникає внаслідок захопленості, яка взагалі переважає в особистостях, схильних до авантурної поведінки. Також автор вважає, що особливою формою агресії є інтриганство.

Так, авантурна поведінка характеризується інтригами, розпусканням чуток, що принижують гідність інших і зменшують їх суспільну значимість. Часто агресія може приймати сценічні форми, досягаючи при цьому найбільшої виразності, якщо є можливість для її публічного прояву [143].

ривань, що може виявлятися у виразних рухах, у міміці, жестах, поведінці, в імпульсивних діях, а також у такій поведінці, котра не завжди є виправданою, адекватною і конструктивною, але спрямованою на досягнення омріяної мети (AvKo+). Водночас представники цієї групи демонструють чутливість до авантурних дій (AvPo+) – вони відгукуються на усі запити друзів стосовно якоїсь ризикованої справи, їх легко умовити на вчинки, котрі не мають чітких намірів, планів реалізації, чіткої мети, однозначного результату тощо.

Що стосується *групи St* (домінування модальності «страх»), то в них першочергово виявляється відсутність схильності до авантурної поведінки (AvOb–). Такі особи навіть не допускають ніяких фантазій, що пов'язані з авантурними діями; їм властиво наявність думок, міркувань, суджень, котрі блокують будь-які прояви авантурності (AvKk–). Відсутність схильності до авантурності і пояснює відсутність зовнішньої виразності авантурних поривань у їх поведінці (AvKo–). Деякі представники цієї групи (2 особи із групи *St*) виявили протилежну поведінку задля демонстрації своєї «сміливості», головню як виклик оточуючим і собі (AvErg–).

Окремо слід зупинитися на групі осіб, які схильні до емоцій паттерну *Sum* (печаль). Не зважаючи на те, що представники цієї групи нагадують за

своїми характеристиками «страхувальників», вони виявляють позитивне емоційне ставлення до авантюрних дій, прийняття авантюрної поведінки; їм властиві думки, що виступають передумовою авантюрної поведінки. Зазначене свідчить, що особам із домінуванням емоцій модальності «печаль» характерна висока вірогідність появи авантюрної поведінки в авантюрогенній (або нейтральній) ситуації (AvUst+).

Як і особи групи *St* (домінування модальності «страх»), для них характерна відсутність зовнішньої виразності авантюрних бажань у поведінці (AvKo-); вони не виявляють чутливість до авантюрних ситуацій та дій, що пропонуються з боку інших (AvPo-).

Візуально встановлено, що профілі авантюрності представників групи *R* (домінування емоції «радість») і групи *Gn* (домінування емоції «гнів») розташовані в додатному полюсі даної системи координат, що свідчить про загальну тенденцію до авантюрності, на відміну від профілю представників групи *St* (розвій емоції «страх»), котрий розташований у від'ємному полюсі, що вказує на відсутність схильності до авантюрності. Що стосується профілю представників групи *Sum* (домінування емоції «печаль»), то він розташований близько до середньої лінії ряду, але переважно у просторі від'ємних значень.

Для порівняння означених профілів та обчислення ступеня розбіжностей між однойменними показниками авантюрності чотирьох груп осіб з домінуванням емоцій паттернів *R*, *Gn*, *St*, *Sum*, використано *t*-критерій Ст'юдента (див. табл. 3.25).

Аналіз табл. 3.25 показує, що існують відмінності у специфіці авантюрності в осіб, які відрізняються за емоційністю і демонструє значимі розбіжності між усіма групами, окрім *R* і *Gn*, тобто, між групою осіб з домінуванням додатних емоцій паттерну «радість» і групою осіб з домінуванням емоцій паттерну «гнів».

Таблиця 3.25

**Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками
авантюристичності груп осіб з певним типом емоційності**

Показн.	Групи, що порівнюються					
	гр. R / гр. Gn	гр. R / гр. St	гр. R / гр. Sum	гр. Gn / гр. St	гр. Gn / гр. Sum	гр. St / гр. Sum
AvUst	288	3,302***	0,653	3,202**	0,262	-4,401***
AvEM	1,566	5,751***	3,442**	3,181**	1,8	-2,352*
AvKk	258	5,729***	1,729	6,671***	1,817	-4,03***
AvKo	147	4,975***	2,31*	6,106***	3,173**	-1,139
AvErg	1,705	4,747***	2,86**	4,786***	1,182	-2,045*
AvPo	-968	4,494***	2,613*	10,831***	5,949***	-0,844
AvOb	383	8,193***	2,842**	10,714***	3,315**	-3,506**

Примітка: умовні позначення: гр. R – група осіб з домінуванням емоції «радість»; гр. Gn – група осіб з домінуванням емоції «гнів»; гр. St – група осіб з домінуванням «страх», гр. Sum – група осіб з домінуванням «печаль».

Отже, емоційність впливає на структуру авантюристичності, визначає специфіку досліджуваного феномену, в чому, власне, і виявляється її системотвірна функція. Одержані факти сукупно дозволяють розглядати емоційність як важливий чинник авантюристичності.

3.5. Психологічна характеристика авантюристичної та неавантюристичної особистості (на прикладі конкретних випадків)

Для більшої наочності та для опису індивідуально-психологічних особливостей авантюристичної та неавантюристичної особистості в результаті проведеного емпіричного дослідження виділено дві групи осіб – з високими та низькими значеннями усіх показників авантюристичності. В свою чергу, серед цих осіб обрано двох найбільш яскравих представників з кожної групи.

В даному випадку для опису та аналізу психологічних особливостей

авантюрності та неавантюрності у конкретних осіб було використано ідеографічний підхід.

Нагадаємо, що ідеографічний підхід (англ. *idiographic*; от греч. *Idios* – своєрідний + *grapho* – пишу) – це опис і аналіз конкретних, індивідуальних, єдиних у своєму роді випадків та явищ (порушень, хвороб, особистостей, подій тощо) [141, 177]. В. Штерн розглядав ідеографічний підхід як специфічний спосіб дослідження індивідуальності. Він пропонував діагностувати окрему людину за багатьма психологічними параметрами і на основі отриманих даних складати її індивідуальну психограмму [208].

Представник групи осіб з високими значеннями всіх показників авантюрності – «авантюрна особистість».

Отже, найвищий рівень вираження усіх показників авантюрності серед представників групи авантюрних осіб виявився у студентки факультету фізичного виховання та реабілітації ПНПУ ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса). Назвемо її Оленою, їй 19 років.

Олені притаманна схильність до ризику, до пошуку пригод (максимальна вираженість всіх показників за «Тест-опитувальником схильності до ризику» О. П. Саннікової та С. В. Бикової; за «Методикою діагностики потреби в пошуках відчуттів» М. Цукермана – високий рівень потреби в пошуках відчуттів). Про неї можна сказати, що вона весела, оптимістична, життєрадісна, активна, впевнена як у собі, так і у своєму успіху та своїх можливостях. Олена є досить сміливою дівчиною, її приваблюють авантюрні ситуації та ті види діяльності, що пов'язані з ризиком. Вона в усьому прагне перемоги. Саме цим і можна пояснити її бажання навчатися на факультеті фізичного виховання та реабілітації, приймати участь в різних змаганнях та професійно займатися спортом. Але в Олені майже відсутня активність, що спрямована на контроль та оцінку власних «ризикових» переживань, думок, дій або вчинків. Про таких людей, як Олена, можна сказати, що вони живуть заради того, щоб відчувати

небезпеку. Можливість ризикнути життям змушує їх відчутти себе живими, а прагнення до нових та гострих відчуттів робить їх життя цікавим.

У більшості життєвих ситуацій, у навчанні, спілкуванні з друзями Олена проявляє соціальну сміливість, ініціативу в соціальних контактах та впевненість у власних силах (високі значення показників за «Тестом впевненості в собі» В. Г. Ромека). Вона не має труднощів у спілкуванні, вільно йде на соціальні контакти, не розгублюється при наявності несподіваних обставин.

Одногрупники характеризують Олену як комунікативну, компанійську та товариську особу. Про це і свідчать дані «Тест-опитувальника формально-динамічних показників товарищкості» О. П. Саннікової. Обстежуваній властиві високі значення за показниками потреба в спілкуванні, ініціативність, легкість, широта та виразність спілкування, і водночас, низькі значення показника стійкості спілкування. Отже, про Олену можна сказати, що вона прагне до інтенсивного спілкування не тільки в колі добре знайомих людей, вона сама ініціює спілкування з незнайомими. Дівчина легко включається в міжособистісну комунікацію та легко орієнтуються в комунікативній ситуації. Проте, це спілкування може бути поверхневим, недовгим та нестійким. Такі люди, як Олена не докладають зусиль для підтримки стійких стосунків, вони легко і швидко встановлюють зв'язки і також легко їх втрачають. Таку поведінку можна пояснити широтою інтересів та нестачею часу на підтримку великої кількості контактів та відносин з іншими людьми.

Разом з тим, Олену можна охарактеризувати, як життєрадісну, імпульсивну, захоплену, безтурботну, експресивну, оптимістичну особистість, яка любить яскраве життя, динамічне спілкування і виступає лідером в групі (високі значення фактор F – безпечність (16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла). Такі особистості живуть і не замислюються серйозно над подіями, легко ставляться до життя, вірять в удачу і свою щасливу зірку, про своє майбутнє воліють не дбати і будують життя за

принципом «а раптом пронесе».

Олені притаманні несприйнятливність до загрози, сміливість, рішучість, потяг до ризику і гострих відчуттів. Їй характерні товариськість, активність, спонтанність, легкість встановлення і підтримки контактів з іншими людьми. Вона не відчуває труднощів у спілкуванні, не губиться при зіткненні з несподіваними обставинами, швидко забуває про невдачі та не вміє робити належних висновків з пережитих покарань. Олена вміє приймати самостійні та неординарні рішення, легко пристосовується до будь-якої ситуації, часто і довірливо, нехтуючи обережністю, вплутується в незнайомі ситуації. Їй властиво спочатку діяти, а потім роздумувати про свої вчинки. Слід зазначити, що таких осіб, як Олена, часто обирають лідерами в групі, особливо, якщо діяльність групи пов'язана з суперництвом, змаганнями або ризиком (високі значення за факторами Н – сміливість та Q1 – екстраверсія (за Р. Кеттеллом)). Означені характеристики легко співвідносяться з фактом навчання дівчини саме на факультеті фізичної підготовки і реабілітації, а також з тим, що вона є лідером і старостою у своїй групі.

Також Олені характерно багатство, різноманітність і яскравість емоційних проявів, природність і невимушеність поведінки, готовність до співпраці, уважне і чуйне ставлення до людей, доброта і м'якість (високі значення за фактором А – афектотимія (за Р. Кеттеллом)). Вона добре уживається в колективі, активні у встановленні контактів як з одногрупниками, так і з викладачами, завжди з готовністю бере участь у громадських заходах (у змаганнях, виступах на свята тощо), жваво відгукуються на будь-які події, що відбуваються.

Олена активна, діяльна, енергійна, ініціативна, схильна до суперництва і змагання. В ній спостерігається прагнення до самостійності, незалежності, в деякій мірі ігнорування соціальних умовностей і авторитетів. Такі люди, як Олена, Живуть за своїми власними законами і міркуваннями, а там, де необхідно, впевнено і наполегливо відстоюють свої права на самостійність (високі значення показників за фактором Е – домінантність (за Р. Кеттеллом)).

Означені властивості також свідчать про схильність обстежуваної до ризикованих вчинків і поведінки.

Для Олени пунктуальність, планування свого часу і його розподіл обтяжливий і нестерпний. Цим можна пояснити часте її запізнення на заняття до університету та несвоєчасне виконання домашнього завдання. Дівчина ніколи не задумується про те, що може статися в майбутньому, вона переконана в достатності теперішнього, котре сприймається як таке, що повне задоволення та де цінується насолода моментом без жалю про можливі подальші наслідки. Такі люди, як Олена, відкидають минуле як несуттєвий баласт, що вносить до їх життя ненадійність та фрагментарність. Сказане підтверджують результати методики «Опитувальник часової перспективи» Ф. Зімбардо, а саме високі значення за показником гедоністичне теперішнє та низькі значення за показником орієнтація на майбутнє.

Отже, враховуючи все вищесказане, ми бачимо, що в Олені спостерігаються усі якості, що властиві авантюрній особистості. Отримані результати підтверджують також положення, що були презентовані в теоретичній частині даної роботи.

Представник групи осіб з низькими значеннями усіх показників авантюристичності - «неавантюрна особистість».

Таким представником виявилася слухачка відділення перепідготовки кадрів зі спеціальності «Психологія» факультету післядипломної освіти (м. Одеса). Назвемо її Тетяною, їй 32 роки.

Одногрупники характеризують Тетяну як досить успішну в навчанні, скромну, невпевнену в собі, сором'язливу, нерішучу, доброзичливу, тактовну. Вони зазначають, що слухачка рідко відстоює свою точку зору, поступається дорогою іншим і зазвичай погоджується та слідує за більш сильними у групі. Зазначене підтверджується високими значеннями від'ємного полюсу фактору Е – домінантність (за Р. Кеттеллом), низькими значеннями усіх показників асертивності (за методикою «ТОКАС» О. П. Саннікової, Н. М. Подоляк, О. І. Саннікова) та низькими значеннями

показників впевненості в собі (за «Тестом впевненості в собі» В. Г. Ромека).

Тетяні властиві стриманість, стурбованість, схильність все ускладнювати, до всього підходити дуже серйозно і обережно. Будь-які неочікувані події викликають почуття тривоги, страху, очікування неприємностей, змшують перебувати в постійному неспокої. Задля уникнення цього, вона, як правило, приймає запобіжні заходи та старанно планує свої вчинки (високі значення від'ємного полюсу фактору F – безпечність (за Р. Кеттеллом).

За словами одногрупників, з Тетяною досить важко знайти спільну мову. Їй властиві такі риси, як ригідність та консерватизм. Вона ніколи не підтримує нових ідей та нововведень, наголошує на дотримуванні усталених норм, вимог та правил. Порухення існуючих принципів і традицій вважає безглуздом і абсурдним. А будь-яке відхилення від звичного, усталеного порядку її дратує та навіть викликає гнів (високі значення від'ємного полюсу фактору Q1 – радикалізм (за Р. Кеттеллом).

Напруженість та скутість поведінки Тетяни під час спілкування змушує одногрупників відчувати дискомфорт, створює в них враження незацікавленості і непотрібності у спілкуванні, що, звісно, не може не викликати проблем у взаємодії. У контактах Тетяна досить холодна, стримана і формальна. Вона не схильна до широкого спілкування у новому і великому колективі, уникає будь-яких колективних заходів, воліє до вузького кола друзів. Не виступає ініціатором у знайомствах і створенні нових стосунків, не цікавиться життям. Тетяні або важко сприймати нових людей, або це не входить в зону її інтересів, або вона налаштована проти нових знайомств за причинами невідомості, невизначеності чи сильної категоричності, неприйняття різноманіття оточуючих людей (високі значення від'ємного полюсу фактору A – афектотімія (за Р. Кеттеллом); низькі значення таких показників, як ініціативність у спілкуванні, широта, легкість, стійкість та виразність спілкування (за «Тест-опитувальником формально-динамічних показників товарищкості» О. П. Саннікової); низькі значення

усіх показників комунікативної креативності (за «Тест-опитувальником комунікативної креативності» О. П. Саннікової, Р. В. Белоусової); низькі значення за факторами FV – товарицькість та FX – екстраверсія (за методикою FPI).

Сором'язливість і боязкість спричиняють обмеженість у соціальних контактах, уникнення ризикованих і невизначених ситуацій (низькі значення усіх показників схильності до ризику за «Тест-опитувальником якісних показників схильності до ризику» О. П. Саннікової, С. В. Бикової; високі значення факторів за такими властивостями особистості як FІ – невротичність та FVIII – сором'язливість (за методикою FPI). У поведінці Тетяна демонструє стриманість, обережність, невпевненість, боязкість. Підвищена чутливість до загрози виявляється в надмірному хвилюванні, особливо з приводу можливих майбутніх невдач, будь-яка невизначена або ризикована ситуація сприймається як загрозна. Відмічає, що мучиться необґрунтованим почуттям власної неповноцінності, не любить працювати в контакт з людьми, воліє мати одного-двох близьких друзів замість великої компанії, не може підтримувати контакти з широким колом людей (високі значення від'ємного полюсу фактору Н – сміливість (за Р. Кеттеллом).

Загалом, у Тетяни виявляються особливості, що характерні для не авантюрної особистості, а саме: нерішучість і невпевненість у собі, відсутність схильності до ризику та потреби в пошуку відчуттів, сором'язливість, боязкість, труднощі в спілкуванні та взаємодії з оточенням; нездатність до спонтанного прояву власних почуттів і бажань, очікування прикростей та неприємностей від несподіваних подій тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

В третьому розділі викладені результати емпіричного дослідження, спрямованого на пошук співвідношення авантюрності із широким спектром рис особистості, на пошук взаємозв'язків між ними, психологічних характеристик осіб, які відрізняються за авантюрністю та визначення чинників авантюрності. Загалом, слід зазначити, що:

1. Кореляційний аналіз показав наявність значущих додатних зв'язків, переважно на 1% рівні, між більшістю показників авантюрності та всіма показниками асертивності, впевненості у собі, соціальною сміливістю, ініціативою у соціальних контактах, товарищескості, потребою у спілкуванні, ініціативністю, широтою спілкування, легкістю, стійкістю, виразністю спілкування, комунікативної креативності, з усіма показниками схильності до ризику, із потребою в пошуку відчуттів, з показником часової перспективи гедоністичне теперішнє, та спектром рис особистості, що відображені у факторній структурі за Р. Кеттеллом. Виявлено значущі кореляційні зв'язки між показниками авантюрності та факторами особистості, що діагностовано опитувальником FPI. В ході кореляційного аналізу встановлено додатні та від'ємні значимі зв'язки між показниками авантюрності та більшістю показників нарцисизму. Отримані результати свідчать про те, що при збільшенні значень таких властивостей, як невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, роздратованість, товарищескість, урівноваженість, реактивна агресивність, відкритість, екстраверсія, емоційна лабільність та маскуліність, збільшується рівень авантюрності.

2. Факторний аналіз показників усіх психологічних властивостей, що досліджувалися, дозволив експлікувати значну кількість факторів. Обрана шестифакторна модель, що дозволило з'ясувати найтипівіші та найхарактерніші ознаки авантюрності. Модель включає: фактор I - «схильність до авантюрності – наявність страху», фактор II - «тривожність, напруженість – сила «Я», фактор III - «екстраверсія, товарищескість – самодостатність, самостійність», фактор IV - «нарцисизм – асертивність»,

фактор V - «емоційний інтелект – тривожність», фактор VI - «незалежність, домінантність – чутливість, м'якість».

3. Використання якісного аналізу даних дозволило за допомогою методу «асів» згрупувати обстежених за рівнем розвитку схильності до авантюрної поведінки (авантюрності), що дало можливість вивчити психологічні особливості осіб, які схильні і не схильні до авантюрної поведінки (до авантюрності). Встановлено, що представники групи осіб, які схильні до авантюрності, на відміну від осіб, які не схильні до авантюрності, значно асертивніші, сміливіші та ініціативніші в соціальних контактах. Прояви авантюрності супроводжуються самоповагою, вірою в себе, відкритістю, незалежністю, самостійністю, спонтанністю, сміливістю, рішучістю, схильність до ризику, наполегливістю у досягненні своєї мети.. Доведено, що особам з високим рівнем авантюрності властива широта спілкування, легкість вступу до соціальних контактів, комунікативною креативністю, незалежністю, оригінальністю, легкістю та спонтанністю. Встановлено, що особам, які схильні до авантюрності, властиві домінантність, безпечність, підозрілість, мрійливість, радикалізм, екстраверсія.

4. На основі аналізу літературних джерел і емпіричних досліджень (регресійний аналіз) визначені провідні чинники авантюрності: емоційний інтелект, емоційність як характеристика індивідуальності та схильність до ризику. Доведено, що означені чинники впливають на прояви авантюрності: в залежності від характеристик емоційного інтелекту, типу емоційності як характеристики індивідуальності та типу схильності до ризику авантюрність набуває свою специфіку, котра виявляється у якісно-кількісному поєднанні її вихідних показників, що пояснює унікальність індивідуально-психологічних особливостей авантюрності.

Основний зміст розділу відображено у наступних публікаціях:

1. Меленчук Н. І. Співвідношення показників схильності до авантюризму та асертивності / Ольга Павлівна Саннікова, Наталя Іванівна

Меленчук // Наука і освіта. – Одеса, 2013. – №7. – С. 70–74.

2. Меленчук Н. І. Особливості емоційного інтелекту у осіб, схильних та не схильних до авантюристичності / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – 2014. – №2. – С. 37–41.

3. Меленчук Н. І. Специфіка товарищескості осіб з різним ступенем схильності до авантюристичності / Наталя Іванівна Меленчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. – № 7–8. – Одеса, 2014. – С. 3–10.

4. Меленчук Н. І. Нарцисичні прояви авантюристичності / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – 2015. – № 10. – С. 91–97.

5. Melenchuk N. I. Adventurousness and propensity to risk / N. I. Melenchuk: Materials of the VII international research and practice conference [«European Science and Technology»], Vol. II, Munich – Germany, April 23th – 24th, 2014. – P. 347–352.

6. Меленчук Н. І. Впевненість в собі у осіб з різною схильністю до авантюристичності / Н. І. Меленчук : зб. мат-лів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 29 квітня 2014 р.) / МОН України ПНПУ імені К.Д. Ушинського – Вип. 5. – С. 128–132.

7. Меленчук Н. І. Взаємозв'язок показників комунікативної креативності та схильності до авантюристичності / Н. І. Меленчук : мат-ли III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю [«Особистість у сучасному світі»], (Київ, 20-22 листопада 2014 р.) – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – С. 536–544.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено результати теоретико-емпіричного дослідження психологічних чинників авантюрності особистості (схильності до авантюрної поведінки), спрямованого на: вивчення феномену авантюрності, його ознак та структурних елементів; визначення психологічних чинників авантюрності та авантюрної поведінки; розробки відповідного психодіагностичного інструментарію.

1. Авантюрність (схильність до авантюрної поведінки) є складною багаторівневою властивістю особистості, психологічна сутність якої виявляється у надії на легкий і швидкий успіх, вдачу при наявності кінцевої мети, яка є принадливою для особистості, без ретельного аналізу реальних зовнішніх обставин, власних можливостей (ресурсів), шляхів вирішення проблеми під час досягнення цієї мети.

Основною ознакою авантюрності є інконгруентність, що виявляється у невідповідності: суб'єктивного сприйняття ситуації об'єктивній реальності; намірів реальному результату; суб'єктивно очікуваних досягнень реальним досягненням; уявних умов та обставин, суб'єктивно оцінюваних як такі, що сприяють легкому успіху, реальним умовам; суб'єктивно оцінюваних можливостей, здібностей, сил, ресурсів реальним можливостям, здібностям.

Авантюрність характеризується: позитивним настроєм, радісним очікуванням легкого успіху, передчуттям швидкого результату орієнтацією на удачу; способом мислення (легковажністю, поверхневою логікою, слабким урахуванням змін, слабким аналізом конкретної ситуації); діями, поведінкою, вільною від будь-яких обмежень, вимог, умовностей заради досягнення легкого і швидкого успіху.

2. В контексті континуально-ієрархічного підходу розроблено структурну схему авантюрності, як складної властивості особистості; визначені рівні її структури та з'ясований покомпонентний склад показників: формально-динамічні (потреба в авантюрних діях, стійкість, широта, легкість та ініціативність авантюрності, чутливість до авантюрних

дій), якісні (емоційно-мотиваційний, когнітивний, конативний, контрольно-регулятивний компоненти) та змістові (установчий компонент); визначені риси особистості, що супроводжують прояви авантюрності. Встановлено, що комбінація цих ознак, їх якісно-кількісне поєднання, ступінь проявів, визначає рівень, тип, варіативність авантюрності.

3. Вивчення стійкої схильності особистості до авантюрної поведінки здійснювалося за допомогою створеної (у співавторстві) психометричної методики «Тест-опитувальник схильності до авантюрності» (АВАНТ-1) та процедури «Самооцінка компонентів авантюрності» (АВАНТ-2)». Апробація оригінального тест-опитувальника, створеного за вимогами психометрики, показала достатню міру його надійності і валідності, що дозволяє застосувати його як у наукових, так і в практичних цілях. Підібрано комплекс психодіагностичних методик, що спрямований на діагностику теоретично визначеного спектру властивостей особистості, які супроводжують прояви авантюрності й уможливають вивчення психологічних чинників авантюрності.

4. Теоретично обґрунтовано та емпірично доведено існування значущих додатних зв'язків, переважно на 1% рівні, між показниками авантюрності та показниками властивостей особистості, що супроводжують її прояви (асертивність, впевненість у собі, товарицькість, комунікативна креативність, нарцисизм, схильність до ризику, емоційний інтелект, емоційність, спонтанна агресивність, екстраверсія, емоційна лабільність, маскуліність домінантність, безпечність, сміливість, радикалізм, напруженість, екстраверсія, незалежність тощо).

5. Факторний аналіз простору показників усіх досліджуваних властивостей особистості методом головних компонент (Varimax-обертання із нормалізацією значень) дозволив згрупувати їх у шестифакторну модель, що охоплює найтипівіші та найхарактерніші ознаки авантюрності: фактор I – «схильність до авантюрності – наявність страху»; фактор II – «тривожність, напруженість – сила «Я»; фактор III – «екстраверсія, товарицькість –

самодостатність, самостійність»; фактор IV – «нарцисизм – асертивність»; фактор V – «емоційний інтелект – тривожність»; фактор VI – «незалежність, домінантність – чутливість, м'якість».

6. Використання якісного аналізу даних (метод «асів» та «профілів») дав змогу згрупувати обстежених за рівнем розвитку схильності до авантюрної поведінки та вивчити у представників цих груп індивідуально-психологічні особливості авантюрності в контексті широкого кола властивостей особистості, що супроводжують її прояви. Встановлені достовірні середньогрупові відмінності за показниками асертивності, впевненості у собі, домінантності, безпечності, сміливості, незалежності, спонтанності тощо, осіб з різним рівнем авантюрності.

7. Теоретично визначено та емпірично підтверджено (результати регресійного аналізу) провідні психологічні чинники, що детермінують авантюрну поведінку, серед яких виділяються схильність особистості до ризику, емоційний інтелект та емоційність. Доведено, що названі чинники впливають на прояви авантюрності: залежно від характеристик емоційного інтелекту, типу емоційності як характеристики індивідуальності та типу схильності до ризику авантюрність набуває своєї специфіки, котра виявляється у якісно-кількісному поєднанні її показників, що пояснює унікальність індивідуально-психологічних особливостей авантюрності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів піднятої проблеми. Перспективним є подальше вивчення змістовно-особистісних та соціально-імперативних показників авантюрності; розробка онтогенетичного аспекту цієї проблеми; проведення крос-культурних та гендерних досліджень; удосконалення методів психодіагностики різнорівневих компонентів авантюрності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А.с. Тест-опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ-1). Самооцінка компонентів авантюристичності / О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук. – № 59701; опубл. 15.05.2015 р. – 53 с.
2. А.с. Тест-опросник качественних компонентів схильності до ризику / О. П. Саннікова, С. В. Бикова. – № 24519; опубл. 19.06.2013 г. – 26 с.
3. А. с. Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС) / Ольга Павлівна Саннікова, Олександр Ілліч Санніков, Наталія Михайлівна Подоляк. – заявка № 50169 від 15.04.2013 ; реєстрац. № 49766 від 19.06.2013. – 76 с.
4. Альбуханова-Славская К. А. Проблема личности в психологии / Ксения Александровна Альбуханова-Славская // Психологическая наука в России XX столетия : проблемы теории и истории. – М. : ИП РАН, 1997. – С. 270–373.
5. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / Анатолий Петрович Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
6. Амплєєва О. М. Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Ольга Михайлівна Амплєєва. – Одеса, 2013. – 20 с.
7. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды: В 2-х т. / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 230 с. – Т. 2. – 287 с.
8. Анастаси А. Дифференциальная психология / Анна Анастаси. – М.: Апрель-Пресс, 2001. – 745 с.
9. Анастаси А. Психологическое тестирование / Анна Анастаси, Сюзан Урбина – СПб: Питер, 2001. – 688с.
10. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / Ирина Николаевна Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78–86.

11. Андреева И. Н. Азбука эмоционального интеллекта / Ирина Николаевна Андреева. – БХВ-Петербург. – 2012. – 288 с.
12. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе
13. Белоусова Р. В. Индивидуально-типические особенности коммуникативной креативности: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Белоусова Руслана Викторовна. – Одесса, 2004. – 198 с.
14. Березюк Г. В. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості / Г. В. Березюк // Психологічні студії Львівського ун-ту. – 2008. – випуск № 2. – С. 20-23.
15. Бикова С. В. Індивідуально-типологічні особливості схильності до ризику: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Бикова Світлана Валентинівна. – Одеса, 2008. – 205 с.
16. Бикова С. В. Специфіка схильності до ризику в осіб з різним типом емоційності / Світлана Валентинівна Бикова // Наука і освіта. – 2012. – № 6. – С. 41-45.
17. Богомолова С. Н. Индивидуальная восприимчивость к опасности / С. Н. Богомолова // Психологические и эргономические вопросы безопасности деятельности / [отв. ред. М. А. Котик.] – Тарту, 1986. – С. 169-171.
18. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / Алексей Александрович Бодалев, Владимир Викторович Столин. – СПб. : Речь, 2006. – 510 с.
19. Большой психологический словарь Борис Гурьевич Мещеряков, Владимир Петрович Зинченко. – 3-е изд., испр. и доп. – 2002. – 639 с.
20. Большая энциклопедия психологических тестов / [авт.–сост: А. Карелин]. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 416 с.
21. Бреслав Г. М. Психология эмоций / Гершон Моисеевич Бреслав. – М. : Смысл; Издательский центр «Академия», 2004. – 544 с.
22. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.

23. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Леонид Фокович Бурлачук, Сергей Маратович Морозов. – Изд. 2-е. – СПб. : Питер, 1998. – 222 с.
24. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: [учебник для вузов] / Леонид Фокович Бурлачук. – СПб.: Питер, 2006. – 352 с.
25. Васильев Я. В. Надситуативность в структуре личности / Я. В. Васильев. – Николаев: Темп, 1994. – 264 с.
26. Вдовиченко О. В. Роль потребности и ее влияние на степень риска / Оксана Владимировна Вдовиченко // Наука і освіта. – 2007. – № 8-9. – С. 23-26.
27. Вдовиченко О. В. Мотивационные конструкты, обуславливающие возникновения риска / Оксана Владимировна Вдовиченко // Наука і освіта: Спецвипуск. Проект проф. О. П. Саннікової «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – 2010. – № 9. – С. 29–35.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
29. Веселовская Н. В. Дон Жуан русской классической литературы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филологич. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Надежда Владимировна Веселовская. – М., 2000. – 16 с.
30. Вид В. Д. Психоаналитическая терапия при шизофрении / Виктор Давыдович Вид. – СПб: Институт им. В. М. Бехтерева, 1993.
31. Вид В. Д. Индекс функционирования Self-системы (на основе теста оценки нарциссизма) : Пособие для врачей / В. Д. Вид, Н. М. Залуцкая. – СПб.: НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2003. – 47 с.
32. Виленская Г. А. Роль темперамента в развитии регуляции поведения в раннем возрасте / Галина Альфредовна Виленская, Елена Алексеевна Сергиенко // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 3. – С. 68–85.

33. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений / Витис Казиса Вилюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 143 с.
34. Вилюнас В. К. Психология эмоций. Тексты / Витис Казиса Вилюнас, Юлия Борисовна Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.
35. Гак В. Г. Судьба и мудрость / В. Г. Гак // Понятие судьбы в контексте разных культур. – М.: Наука. I полугодие 1994. – 320 с.
36. Ганзен В. А. Системные описания в психологии / Владимир Александрович Ганзен. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 176 с.
37. Гарскова Г. Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г. Г. Гарскова // Тезисы науч.-практ. конф. «Ананьевские чтения». – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 25-26.
38. Гоулман Д. Деструктивные эмоции / Д. Гоулман ; пер. с англ. О. Г. Белошеев. – Мн. : ООО «Попурри», 2005. – 672 с.
39. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство : Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
40. Грызлова И. Н. Психофизиологический анализ эмоциональности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.02 «Психофизиология» / И. Н. Грызлова. – М., 1987. – 19 с.
41. Гуревич К. М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / Константин Маркович Гуревич. – М. : Наука, 1970. – 211 с.
42. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х тт. Т. 3: П-Р / Владимир Иванович Даль. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 576 с.
43. Дашкевич О.В. Эмоциональная регуляция деятельности в экстремальных условиях: Дис. ... дис. докт. псих. наук: спец. 19.00.01 / Олег Васильевич Дашкевич. – Москва: ГЦОЛИФК, 1985. – 459 с.
44. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Борис Игнатьевич Додонов – М.: Политиздат, 1977. – 272 с.

45. Елисеев О. П. Конструктивная типология и психодиагностика личности. Практическая психология / Олег Павлович Елисеев. – Псков, 1994. – 280 с.
46. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев. – 2-е изд., испр. и перераб. – СПб. : Питер, 2004. – 509 с.
47. Жариков Е.С., Парамонов А.А. Риски в кадровой работе: Книга для руководителя и менеджера по персоналу. – М.: МЦФЭР, 2005. – 288 с.
48. Жмуров В. А. Большой толковый словарь по психиатрии / Владимир Александрович Жмуров. – Джангар, 2010. – 864 с.
49. Зацепин В. И. Социологическая типология личности // Вестник Балтийской педагогической академии. – Вып. 42. – 2001 г. Актуальные проблемы развития образования, психологии воспитания, охраны здоровья, спорта Санкт-Петербург (Австралия) С. 49-60
50. Зимбардо Ф. Застенчивость / Ф. Зимбардо; [пер. с англ.]. – М. : Педагогика, 1991. – 208 с.
51. Зиммель Г. Избранное. Т.2. Созерцание жизни / Георг Зиммель. – М., 1996. – 607 с.
52. Знаменитые авантюристы XVIII века. / [сост. Горяинов С.]. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 544 с.
53. Изард Кэрролл Э. Психология эмоций / Кэрролл Э. Изард ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 1999. – 464 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
54. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
55. Ильин Е. П. Психология риска / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 288 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
56. Каплан Г. И. Клиническая психиатрия: В 2-х томах / Г. И. Каплан, Б. Дж. Сэдок. – М.: 1994. – Т. 1. – 492 с.
57. Квасова О. Г. Трансформация временной перспективы личности в экстремальной ситуации: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Квасова Ольга Григорьевна. – Москва, 2013 – 216 с.

58. Клепикова Н. М. Операциональное определение нарциссизма в пределах психической нормы: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Клепикова Наталья Михайловна. – Хабаровск, 2011. – 246 с.

59. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Наталія Валентинівна Коврига. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.

60. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Юзеф Козелецкий; [под ред. Б. В. Бирюкова; пер. с польск. Г. Е. Минца, В. Н. Поруса]. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.

61. Кондрацкий А. А. Тип отношения водителя к риску; методика автоматизированной оценки / Александр Анатольевич Кондрацкий. – Таллинн: Тезисы докладов научной конференции, 1986. – С. 178-181. – (Психологические и эргономические опросы безопасности деятельности).

62. Корнилова Т. В. Психологическая регуляция принятия интеллектуальных решений : дис. ... докт. психол. наук: 19.00.01 / Корнилова Татьяна Владимировна. – Москва, 1999. – 430 с.

63. Корнилова Т. В. Риск и мышление / Татьяна Владимировна Корнилова // Психологический журнал. – 1994. – Т.15, № 4. – С. 20-32.

64. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений : учеб. пособие для вузов / Татьяна Васильевна Корнилова. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 286 с.

65. Корнилова Т. В. Диагностика «личностных факторов» принятия решений / Татьяна Владимировна Корнилова // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С. 99-109.

66. Краткий этимологический словарь русского языка / сост. и общ. ред. Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. – М., 1971. – 542 с.

67. Котик М. А. Безопасность труда: психологические аспекты / М. А. Котик // Новое в жизни, науке, технике : экономика и организация производства. – М. : Знание, 1986. – № 7. – 64 с.

68. Кузмин М. Чудесная жизнь Иосифа Бальзамо, графа Калиостро. Избранные произведения / Михаил Кузмин. – Л., 1990. – 478 с.
69. Кумбс К. Х. Некоторые подходы к восприятию и оценке степени риска / К. Х. Кумбс // Нормативные и дескриптивные модели принятия решений / под ред. Б. Ф. Ломова и др. – М. : Наука, 1981. – С. 51-65.
70. Купер К. Индивидуальные различия / Колен Купер / [пер. с англ. Т. Марютиной ; под ред. И. В. Равич-Щербо]. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 527 с.
71. Леонгард К. Акцентуированные личности / Карл Леонгард. – Москва : Феникс, 1989. – 360 с.
72. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 38 с.
73. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
74. Лёшенко А. А. Связь эмоционального интеллекта с индивидуально-психологическими особенностями личности / Александра Андреевна Лёшенко // Альманах современной науки и образования. – 2013. – № 2 (69). – С. 104-107.
75. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические основы психологии / Борис Федорович Ломов. – М. : Наука, 1984. – 445 с.
76. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Дмитрий Владимирович Люсин // Социальный интеллект : теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29–36.
77. Люсин Д. В. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями : эмпирический анализ / Д. В. Люсин, О. О. Марютина, А. С. Степанова // Социальный интеллект : теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 128–140.

78. Манн Т. Признания авантюриста Феликса Круля / Томас Манн. – АСТ, 2012. – 384 с.
79. Мадди С. Смыслообразование в процессе принятия решений / Сальваторе Мадди // Психологический журнал. 2005. – Т. 26. – №6. – С. 87-101.
80. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури / Сергій Дмитрович Максименко. – К.: Наукова думка, 1998. – 216 с.
81. Максименко С. Д. Генезис существования личности / Сергей Дмитриевич Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
82. Манойлова М. А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов / Марина Алексеевна Манойлова. – Псков : ПГПИ, 2004. – 60 с.
83. Массанов. А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості : [монографія] / Анатолій Вікторович Массанов. – Одеса : Видавець М. П. Черкасов, 2010. – 371 с.
84. Меленчук Н. І. Співвідношення показників схильності до авантюризму та асертивності / Ольга Павлівна Саннікова, Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – Одеса, 2013. – №7. – С. 70–74.
85. Меленчук Н. І. Факторна структура авантюричних та не авантюричних осіб / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – 2014. – № 11. – С. 123–128.
86. Меленчук Н. І. Особливості емоційного інтелекту у осіб, схильних та не схильних до авантюричності / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – 2014. – №2. – С. 37–41.
87. Меленчук Н. І. Специфіка товарищкості осіб з різним ступенем схильності до авантюричності / Наталя Іванівна Меленчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. – № 7–8. – Одеса, 2014. – С. 3–10.
88. Меленчук Н. І. Впевненість в собі у осіб з різною схильністю до авантюричності / Н. І. Меленчук : зб. мат–лів наук.–практ. конф. молодих

учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 29 квітня 2014 р.) / МОН України ПНПУ імені К.Д. Ушинського – Вип. 5. – С. 128–132.

89. Меленчук Н. І. Взаємозв'язок показників комунікативної креативності та схильності до авантюристичності / Н. І. Меленчук : мат–ли III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю [«Особистість у сучасному світі»], (Київ, 20-22 листопада 2014 р.) – К.: ДП «Інформаційно–аналітичне агентство», 2014. – С. 536–544.

90. Меленчук Н. І. Нарцисичні прояви авантюристичності / Наталя Іванівна Меленчук // Наука і освіта. – 2015. – № 10. – С. 91–97.

91. Меленчук Н. І. Співвідношення показників авантюристичної поведінки із широким спектром рис особистості / Н. І. Меленчук : зб. матеріалів наук.–практ. конф. молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 14 травня 2015 р.) / МОН України ПНПУ імені К.Д. Ушинського – Вип. 6. – С. 249–254.

92. Меленчук Н. І. Тест–опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ–1): результати апробації» / О. П. Саннікова, О. І. Санніков Н. І. Меленчук // Проблеми сучасної психології: зб. наукових праць ДВНЗ «Запорізький національний університет», Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України [за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич]. – Запоріжжя, 2016. – С. 82–88.

93. Мельников В. М. Введение в экспериментальную психологию личности : учеб. пособие для слушателей ИПК преподавателей пед. дисциплин ун-тов и пед. ин-тов / В. М. Мельников, Л. Т. Ямпольский. – М. : Просвещение, 1985. – 319 с.

94. Мерлин В. С. Очерки теории темперамента / Вольф Соломонович Мерлин. – 2-е изд. – Пермь: Кн. Изд-во, 1973. – 302 с.

95. Мерлин В. С. Об интегральном исследовании индивидуальности / Вольф Соломонович Мерлин // Проблемы интегрального исследования индивидуальности. – Пермь, 1977. – С. 7–23.

96. Мечитов А. И. Восприятие риска / Александр Мечитов, Сергей Ребрик // Психологический журнал. – 1990. – Т.11. – № 3 – С. 87-95.
97. Миллер С. Психология развития. Методы исследования / Скотт Миллер. – СПб. : Питер, 2002. – 414 с.
98. Митина О. В. Факторный анализ для психологов / О. В. Митина, И. Б. Михайловская. – М.: Учебно-методический Коллектор «Психология», 2001. – 169 с.
99. Михиенко С. А. Эволюция образа Дон Жуана в русской литературе XIX-XX веков: дис. ... канд. филологич. наук : 10.01.01 / Михиенко Светлана Александровна. – Пятигорск, 2001. – 166 с.
100. Муромов И. А. Сто великих авантюристов / И. А. Муромов. – Вече, 2006. – 608 с. – (Серия «100 великих»).
101. Нартова-Бочавер С. К. Дифференциальная психология : учеб. пособие / С. К. Нартова-Бочавер. – М. : Флинта, Моск. психолого-социальный ин-т, 2003. – 280 с.
102. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : [учеб. пособие] / Андрей Дмитриевич Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
103. Наследов А. Д. SPSS компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / Андрей Дмитриевич Наследов. – СПб. : Питер, 2005. – 416 с.
104. Небылицын В. Д. Современное состояние факториального анализа / Владимир Дмитриевич Небылицын // Вопросы психологи. – 1960. – № 1. – С. 29–43.
105. Небылицын В. Д. Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии / Владимир Дмитриевич Небылицын // Вопросы психологии. – 1971. – № 6. – С. 3–14.
106. Небылицын В. Д. Темперамент / Владимир Дмитриевич Небылицын // Психология индивидуальных различий. [Тесты] / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 153-159.

107. Нестерова С. Б. Содержательные характеристики нарциссического характера / С. Б. Нестерова // Социокультурные проблемы современной молодежи: материалы II международной научно-практической конференции. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2007. – С.237-245.

108. Ниязашвили А. Г. Индивидуальные различия склонности к риску в разных социальных ситуациях развития личности: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ниязашвили Александр Гурамович. – М., 2007. – 213 с.

109. Носенко Е. Л. Эмоциональное состояние как опосредующий фактор влияния самооценки на эффективность интеллектуальной деятельности подростка / Элеонора Львовна Носенко // Психол. журнал. – 1998. – Т.19. – №1. – С. 16-26.

110. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : [монографія] / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.

111. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Елеонора Львовна Носенко // Психологія і суспільство. – 2004. - № 4. – С. 95-109.

112. Носенко Е. Л. Шляхи наближення предмету психологічного дослідження до його об'єкта (на прикладі вивчення активності особистості) [Текст] / Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава. – Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка». – 2009. – т.7. – С. 149-154.

113. Общая психодиагностика : учеб. пособ. / [под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина]. – М., 1987. – 303 с.

114. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – М.: Русский язык, 1987. – 797 с.

115. Олдхэм Дж. Узнай себя. Автопортрет вашей личности / Олдхэм Джон, Моррис Луи. – М.: Вече, Рипол Классик, 1997. – 185 с.

116. Оллпорт Г. Становление личности. Избранные труды: пер. с англ. Л. В. Трубицыной, Д. А. Леонтьева / Г. Оллпорт. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.

117. Ольшанникова А. Е. Эмоции и воспитание / Ариадна Ефимовна Ольшанникова. – М.: Знание, 1983. – 80 с.

118. Ольшанникова А. Е. Опыт исследования некоторых индивидуальных характеристик эмоциональности / А. Е. Ольшанникова, Л. А. Рабинович // Вопросы психологии. – 1974. – № 3. – С. 65-73.

119. Ольшанникова А. Е. О структуре качественных характеристик эмоциональности (оценка гипотезы средствами факторного анализа) / А. Е. Ольшанникова, Л. Т. Ямпольский // Психология и психофизиология индивидуальных различий. – М., 1977. – С. 155–164.

120. Осин Е. Н. Смыслоутрата как переживание отчуждения: структура и диагностика : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологи» / Евгений Николаевич Осин. – Москва, 2007. – 25 с.

121. Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Смыслоутрата и отчуждение / Евгений Николаевич Осин, Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – Культурно-историческая психология. – 2007. – № 4. – С. 68-77.

122. Осин Е. Н., Орел Е. А. Возрастная динамика временной перспективы (на материале российских женщин) / Е. Н. Осин, Е. А. Орел // Перспективные направления психологической науки: Сборник научных статей. Выпуск 2 / Отв. ред. А. К. Болотова. – Москва: НИУ Высшая школа экономики, 2012. – С. 85–103.

123. Основы психологии : практикум / [ред.–сост. Л. Д. Столяренко ; изд-е 4-е., доп. и перер.]. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 704 с.

124. Пацявичюс И. В. Соотношение индивидуально-типических характеристик эмоциональности с особенностями саморегуляции деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологи» / Йонас Викторович Пацявичюс. – М., 1981. – 26 с.

125. Пацявичюс И. В. Эмоциональность и самооценка организации деятельности / Йонас Викторович Пацявичюс // Вопросы психологии, 1985. –

№ 4 – С.134-139.

126. Переверзева И. А. Психофизиологический анализ индивидуальных различий по эмоциональности (на примере функции контроля за эмоциональной экспрессией) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : 19.00.02 «Психофизиология» / Ирина Анатольевна Переверзева. – М., 1986. – 19 с.

127. Переверзева И. А. Проявление индивидуальных различий по эмоциональности в функции контроля за эмоциональной экспрессией / И. А. Переверзева // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 113–117.

128. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / Виктор Федорович Петренко. 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с: ил.

129. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности / Вадим Артурович Петровский. – М.: ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.

130. Пинчук В. А. Психологический анализ устойчивых особенностей эмоциональности: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Пинчук Вячеслав Анатольевич. – М., 1982. – 215 с.

131. Пинчук В.А. Анализ психологических характеристик диагностируемых вопросником 16 PF Р. Кеттелла / Вячеслав Анатольевич Пинчук // Экспериментальные исследования по проблемам общей и социальной психологии и дифференциальной психофизиологии : сб. науч. тр. – М., 1979. – С. 27-34.

132. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : Учеб. пособие для учеб. Заведений профтехобразования. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1984. – 174 с.

133. Подоляк Н. М. Індивідуально-психологічні особливості асертивності особистості: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Подоляк Наталія Михайлівна. – Одеса, 2014. – 202 с.

134. Подоляк Н. М. Асертивність у просторі споріднених понять / Наталія Михайлівна Подоляк // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Тематичний спецвипуск :

«Психологія особистості : теорія, досвід, практика». – Одеса, 2012. – № 6. – С. 155–158.

135. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский и др. [Под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева]. – 2-ое изд., доп. и перераб. – СПб: Питер, 2003. – 560 с.: ил. (Серия «Практикум по психологии»).

136. Предко С. В. Особистісні детермінанти ризикованої поведінки е екстремальних видах спорту (на прикладі підводного плавання): дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Предко Станіслав Валерійович. – Київ, 2009. – 185 с.

137. Предко С. В. Джерела та фактори ризикованої поведінки спортсменів-підводників / Станіслав Валерійович Предко // Вісник Національної академії оборони України: Зб. наук. праць. – № 3 (11), 2009. – С. 156-160.

138. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского [Сост. Л. А. Карпенко]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

139. Психологическая диагностика : учеб. для вузов / под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. – СПб. : Питер, 2005. – 652 с.

140. Психологічний словник / За ред. члена-кореспондента АПН СРСР В. І. Войтка. – Київ: «Вища школа», 1982. – 216 с.

141. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с.

142. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Даниил Яковлевич Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.

143. Риман Ф. Основные формы страха / Фриц Риман; [пер. с нем. Э. Л. Гушанского]. – М. : Алетейя, 1999. – 336 с.

144. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : учеб. пособ. / Евгений Иванович Рогов. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 529 с.

145. Ромек В. Г. Понятие уверенности в себе в современной социальной психологии / Владимир Георгиевич Ромек // Психологический вестник Ростовского государственного университета. – Вып. 1. – Часть 2. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1996. – С. 132–146.

146. Ромек В. Г. Уверенность в себе как социально-психологическая характеристика личности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Ромек Владимир Георгиевич. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1997.

147. Ромек В. Г. Тесты уверенности в себе / Владимир Георгиевич Ромек // Практическая психодиагностика и психологическое консультирование. – Ростов-на-Дону : Ирбис, 1998. – С. 87–108.

148. Ромек В. Г. Психологические особенности уверенной в себе личности / Владимир Георгиевич Ромек // Социальная психология личности в вопросах и ответах : учебное пособие / [под ред. проф. В. А. Лабунской]. – М. : Гардарики, 2000. – С. 207–225.

149. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.

150. Рукавишников А. А. Факторный личностный опросник Р. Кэттелла. Руководство по использованию / А. А. Рукавишников, М. В. Соколова. – Санкт-Петербург, 1995. – 89 с.

151. Русалов В. М. Биологические основы индивидуальных различий / Владимир Михайлович Русалов. – М., 1979. – 352 с.

152. Санников А. И. Личностные аспекты принятия решений / Александр Ильич Санников // Наука і освіта. Спецвипуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – 2012. – № 6/CVVII. – С. 162–166.

153. Санников А. И. Личностные предикторы принятия жизненных решений / Александр Ильич Санников // Наука і освіта. – 2015. – № 10/CXXXIX. – С. 217–230.

154. Саннікова А. О. Сценічні бар'єри: диференціально-психологічний підхід : [монографія] / Ольга Павлівна Саннікова, Анастасія Олександрівна Саннікова. – Одеса: ВМВ, 2014. – 238 с.
155. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности / Ольга Павловна Санникова. Одесса: Хорс, 1995. – 334 с.
156. Санникова О. П. Оценка показателей коммуникативной креативности с помощью оригинальной методики / Ольга Павловна Санникова, Руслана Викторовна Белоусова // Наука і освіта. – 2001. – № 6. – С. 52-54.
157. Санникова О. П. Феноменология личности: Избранные психологические труды / Ольга Павловна Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.
158. Санникова О. П. Стилиевые аспекты интеллектуальной деятельности / Ольга Павловна Санникова // Развитие личности современного менеджера : учеб. пособие / С. Р. Гриневецкий, Л. В. Мишковец и др. – К.; Одеса : СМІЛ, 2007. – С. 79-124.
159. Санникова О. П. Формально-динамические и качественные метахарактеристики индивидуальности / Ольга Павловна Санникова // Наука і освіта. – 2007. – № 6-7. – С. 30-33.
160. Санникова О. П. Пролонгированный поход к исследованию детерминационных процессов / Ольга Павловна Санникова // Наука і освіта. – Спецвыпуск: «Психологія особистості : теорія, досвід, практика». – 2007. – № 8-9 – С. 156-162.
161. Саннікова О. П. Психологічна діагностика стійкої схильності до ризику: апробація оригінальної методики / Ольга Павлівна Саннікова, Світлана Валентинівна Бикова // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. – Психологія. – 2008. – № 19. – С. 4–15.
162. Санникова О. П. Риск и принятие решений УЧР 7а/63/ Ольга Павловна Санникова, Александр Ильич Санников, Светлана Валентиновна

Быкова // Учебно-методическое пособие. – Харьков: ООО «Апекс+», 2007. – 60 с.

163. Санникова О. П. Адаптивность личности / Ольга Павловна Санникова, Оксана Владимировна Кузнецова. – Одесса : Издатель Н. П. Черкасов, 2009. – 258 с.

164. Саннікова О. П. Психологічні основи модерації: Навчальний посібник / Ольга Павлівна Саннікова, Олександр Ілліч Санніков, Ірина Анатоліївна Страцинська. – Одеса: РІА «СМИЛ», 2012. – 145 с.

165. Саннікова О. П. Діагностика асертивності : результати апробації методики «ТОКАС» / Ольга Павлівна Саннікова, Олександр Ілліч Санніков, Наталія Михайлівна Подоляк // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Тематичний спецвипуск : «Традиції та новації сучасної освіти в Україні». – 2013. – № 3/СХІІІ. – С. 140–144.

166. Саннікова О. П. Макроструктура особистості: психологічний опис / Ольга Павлівна Саннікова // Наука і освіта. Спецвипуск. «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» – Одеса. – 2013. – №7. – С. 7-12.

167. Саннікова О. П. Емоційність як системна властивість особистості / Ольга Павлівна Саннікова. – ІІІ всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі». – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – 680 с. С. 77-82.

168. Саннікова О. П. Схильність особистості до психологічного подолання суб'єктивно складних ситуацій / Ольга Павлівна Саннікова // Наука і освіта. – Одеса, 2014. – № 9. – С. 42 – 49.

169. Сахно С. Л. Уроки рока: опыт реконструкции «языка судьбы» / С. Л. Сахно // Понятие судьбы в контексте разных культур. – М.: Наука. І полугодие 1994. – 320 с.

170. Сергеева А. В. Психологические особенности трудностей общения у лиц с различной эмоциональной диспозицией: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сергеева Алла Владимировна. – Одесса, 1993. – 142 с.

171. Сергеева А. В. Психология интегральной идентичности личности : [монография] / Алла Владимировна Сергеева. – Одеса : Лерадрук, 2013. – 317 с.
172. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2001. – 350с.
173. Скотникова И. Г. Проблема уверенности: история и современное состояние / И. Г. Скотникова // Психологический журнал. – 2002. – № 1. – С. 52–60.
174. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / Оксана Миколаївна Сліпушко. – К. : Видавництво «Криниця», 1999. – 512 с.
175. Словарь русского языка: в 4-х тт. / [ред. А. П. Евгеньева]. – 2 изд., испр. – Т.1. – А-Й., 1981. – 698 с.
176. Смирнов Л. М. Психологический анализ оценки эмоциональности человека : автореф. дис. на соискание наук. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Л. М. Смирнов. – М., 1980. – 24 с.
177. Современный психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: АСТ; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2011. – 490 с.
178. Соколова Е. Т. Психология нарциссизма : [учебное пособие] / Е. Т. Соколова, Е. П. Чечельницкая. – М.: Учебно - методический коллектор «Психология», 2001. – 90 с.
179. Солнцева Г. Н. Риск как характеристика действий субъекта / Г. Н. Солнцева, Т. В. Корнилова. – М.: НИЦ «Инженер», 1999. – 80 с.
180. Строев А. Ф. «Авантюристы Просвещения: «Те, кто поправляет Фортуну»» / Александр Федорович Строев. – М., 1998. – 400 с.
181. Суходольский Г. В. Основы математической статистики для психологов / Г. В. Суходольский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1972. – С. 373–411.

182. Сырцова А., Соколова Е. Т., Митина О. В. Адаптация опросника временной перспективы личности Ф. Зимбардо / А. Сырцова, Е. Т. Соколова, О. В. Митина // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29, № 3. – С. 101-109.

183. Сырцова А. Возрастная динамика временной перспективы личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Сырцова Анна. – М., 2008. – 317 с.

184. Татенко В. А. Психология в субъективном измерении : монография / Виталий Александрович Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.

185. Теплов Б. М. Психология: учебник для средней школы / Борис Михайлович Теплов. – Учпедгиз, Москва. – 1953. – С. 79!

186. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Борис Михайлович Теплов. – М., 1961. – 479 с.

187. Тимофеева И. Ю. Авантюризм в русской культуре конца XVII - первой четверти XIX века: дис. ... канд. культурологических наук : 24.00.01 / Тимофеева Ирина Юрьевна. – Комсомольск-на-Амуре, 2005. – 151 с.

188. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у сучасному потенціалістському дискусії / Тетяна Михайлівна Титаренко // Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 25. – С. 416-430.

189. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : [навч. госібник] / Тетяна Михайлівна Титаренко ; 2-е вид. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.

190. Титаренко Т. М. Шляхи оптимізації особистісного життєконструювання / Тетяна Михайлівна Титаренко // Особистість у сучасному світі : зб. матер. III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі», м. Київ, 20–22 листопада 2014 р. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – 680 с. – С. 203-208.

191. Титаренко Т. М. Практики життєконструювання між полюсами буденності та екстремальності / Тетяна Михайлівна Титаренко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка

НАПН України. Т. 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 12. – К. : Фенікс, 2015. – 660 с. – С. 548–557.

192. Топоров В. Н. Судьба и случай / В. Н. Топоров // Понятие судьбы в контексте разных культур. – М.: Наука. I полугодие 1994. – 320 с.

193. Троицкая И. В. Психология предпринимательской деятельности и основы экономической психологии: курс лекций / И. В. Троицкая. – СПб.: СПбГАСУ, 2010. – 176 с.

194. Филатова О. Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности / О. Филатова // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 100–103.

195. Франкл В. Человек в поисках смысла : Сборник / Виктор Франкл; [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

196. Франкл В. Психотерапия на практике / Виктор Франкл; [пер. с нем.]. – СПб. : Изд-во «Речь», 2001. – 256 с.

197. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций / Зигмунд Фрейд // Хрестоматия по истории психологии / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М., 1980. – С. 143–183.

198. Цвейг С. Три певца своей жизни: Стендаль; Казанова; Лев Толстой // Исторические портреты / Стефан Цвейг; [пер. с нем.]. – М. : АСТ: Астрель, 2011. – С. 731-1020.

199. Чебыкин А. Я. Теория и методика эмоциональной регуляции деятельности / Алексей Яковлевич Чебыкин. – Одесса: «АстроПринт». – 1999. – 158 с.

200. Чебыкин А. Я. Выраженность риска у студентов / Алексей Яковлевич Чебыкин, Оксана Владимировна Вдовиченко. – Одесса, 2004. – 197 с.

201. Четверик-Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник успішності вирішення головних життєвих завдань / Аліна Григорівна Четверик-Бурчак // Психолінгвістика. – 2013. – Вип. 14. – С. 163-184.

202. Шакирова Л. Н. Исследование социально-психологических аспектов уверенности и асертивности личности в России и за рубежом / Лиана Наильевна Шакирова // Альманах современной науки и образования. - Тамбов: Грамота, 2011. – № 5 (48). – С. 138-141.
203. Шамиева В. А. Асертивность в структуре личности субъекта адаптации: дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Шамиева Вероника Анатольевна. – Хабаровск, 2009. – 207 с.
204. Шамшикова Е. О. Нарциссические корреляты психологического пространства личности: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Шамшикова Екатерина Олеговна. – Новосибирск, 2010. – 252 с.
205. Шамшикова Е. О. К вопросу о здоровой форме нарциссизма (личности) / Екатерина Олеговна Шамшикова // Проблемы психологии мотивации / Сборник науч. трудов. Юбилейный выпуск: к 75-летию со дня рождения В. Г. Леонтьева. – Новосибирск : НГПУ, 2005. – С.112-123.
206. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.
207. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Николай Иванович Шевандрин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 512 с.
208. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. – М.: Наука, 1998. – 335 с.
209. Шубинский С. Один из авантюристов XVIII столетия: Принц Нассау-Зиген // С. Шубинский. Исторические очерки и рассказы. – СПб, 1893.
210. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания / Ильдар Масгудович Юсупов. – Казань : Татарское изд-во, 1991. – 192 с.
211. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Ирвин Ялом; [пер. с англ. Т. С. Драбкиной]. – М. : Независимая фирма «Класс», 1999. – 576 с.
212. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии / Ирвин Ялом. – СПб. : Питер, 2000. – 574 с. – (Серия «Золотой фонд психотерапии»).

213. Anderson W. The greatest risk of all. Why some people take chances that change their lives – and why you can too // Boston, Mifflin, 1988, 242 p.
214. Bar-On R. Emotional intelligence in Men and Women: Emotional Quotient Inventory: Technical Manual / R. Bar-On. – Toronto: Multi-Health Systems, 1997. – 478 p.
215. Cattell R. B. The scientific analysis of personality / R. B. Cattell. – Harmondsworth, 1967. – 400 p.
216. Coombs C. H. Portfolio theory and the measurement of risk // Human judgment and decision processes / Ed. M.p. Kaplan, S.Schwartz. – New York: Acad.Press, 1986. – 64 p.
217. Fahrenberg J., Hampel R., Selg H. Das Freiburger Persönlichkeits – inventar (FPI). Revidierte Fassung FPI – R und teilweise geänderte Fassung FPI – A1. Gottingen: Hogrefe, 1984.
218. Fuller Ray G.C. Learning risk ness // Irish J. Psychol. – 1992. – V.13. – №. – P. 250-257.
219. Gardner H. Multiple intelligences: the theory in practice / H. Gardne. – New York: Basic Books, 1993. – 304 p.
220. Glendon Ian A. Risk Homeostasis theory in simulated environments // Symposia “Traffic Psychology: Issues in intercultural traffic psychology: attitudes to safety in different countries of Europe”, 1999. – V. 12. – P. 101-112.
221. Goleman D. Emotional Intelligence / D. Goleman // New York : Bantam Books, 1998. – 383 p.
222. Izard C. E. & Tomkins S. S. Affect and behavior: Anxiety as a negative affect // Spielberger C. D. (Ed.). Anxiety and behavior. – N.Y.: Academic Press, 1966. – Pp. 81–125.
223. Kogan N. Risky-shift phenomenon in small decision groups: a test of the information-exchange hypothesis / N. Kogan, M. Wallach // Journal of Experimental Social Psychology. – 1967. – V. 3. – P. 75-84.
224. Koziellecki J. Ryzyko w badaniach naukowych / J. Koziellecki // Stadia Filozoficzne. – 1972. – V. 10. – P. 111-120.

225. Maddi S. R. The Existential Neurosis // *Journal of Abnormal Psychology*, 1967. – Vol. 72. – No. 4.
226. Mayer J. D., Geher G. Emotional Intelligence and the Identification of Emotion / J. D. Mayer, G. Geher // *Intelligence*. – 1996. – V.22. – P. 89-113.
227. Melenchuk N. I. Some psychological characteristics of the adventurous personality / N. I. Melenchuk // *Наука і освіта*. – 2014. – № 9. – С. 154–159.
228. Melenchuk N. I. Adventurousness and propensity to risk / N.I. Melenchuk: Materials of the VII international research and practice conference [«European Science and Technology»], Vol. II, Munich – Germany, April 23th – 24th, 2014. – P. 347–352.
229. Melenchuk N. I. Subjective perceptions about the adventurism's characteristics / N. I. Melenchuk // *Science and Education a New Dimension*. – 2015. – *Pedagogy and Psychology*. – III (22). – Issue 45. – P. 71–74.
230. Melenchuk N. I. Diagnostics adventurousness: presentation of the original technique / O. P. Sannikova, O. I. Sannikov, N. I. Melenchuk // *The Unity of Science*. – № 2. – Vienna, Austria, 2016. – P. 66–69.
231. Roth S. *Aventure et aventuriers au XVIIIe siècle. Essai de sociologie littéraire*. Thèse, Lille, 1980. T. 1–2.
232. Starr Ch. Social benefit versus technological risk. *Science*, 1984, V. 165. – P. 1233-1238.
233. Sannikova O., Kyselova O. Emotionality in the structure of personality // *Western Psychological Association 2000 Annual Convention*, April 13-16, 2000. – Portland Oregon, USA, 2000.
234. Stein S. J. *Emotional Intelligence and Your Success* / Steven J. Stein, E. Howard. – Stoddart Publishing Co. Ltd., 2000. – 276 p.
235. Wyatt Gary. Risk taking and risk avoiding behavior: The impact of some dispositional and situational variables // *J. Psychol.* – 1990. – № 4. – P.437-447.

236. Zimbardo P. G., Boyd J. N. Putting time in perspective: A valid, reliable individual-difference metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999, 77(6), 1271–1288

237. Zuckerman M. P-impulsive sensation seeking and its behavioral, psychophysiological, biochemical correlates / M. Zuckerman // *Neuropsychobiology*, 1993. – v. 28.

238. Zuckerman M. Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking / M. Zuckerman // Cambridge University Press, 1994.

ДОДАТОК А.1

**Мануал методики «Тест-опитувальник якісних компонентів
схильності до ризику»**

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику – «ризик-риси». Автори: О.П.Саннікова, С.В.Бикова
II. Діагностична мета	Діагностує емоційний, когнітивний, дійовий і контрольно-регулятивний компоненти схильності до ризику
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція для досліджуваних, 40 запитань (по 10 на кожен показник; бланк для відповідей, побудованих за принципом вибору одного з чотирьох варіантів
V. Стандартизація шкал	Стандартизація проводилася на вибірці студентів різних вузів м. Одеси (250 чоловік). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується індивідуально
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень немає (від 20 до 40 хвилин). Не застосовується при стресових подіях в житті досліджуваних
IX. Ситуація дослідження	Для практичних цілей бажана ситуація «клієнта». У наукових цілях можлива ситуація «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Особистісні опитувальники, що діагностують схильність і готовність до ризику (методики Шуберта і А. Г. Шмельова); процедура «Розміщення себе на умовній шкалі ризику»

ДОДАТОК А.2

Мануал «Методики діагностики потреби у пошуках відчуттів»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	Тест «Потреба у пошуках відчуттів». Автор: М. Цуккерман
II. Діагностична мета	Діагностує рівень потреби у пошуках відчуттів: високий, середній та низький
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Інструкція, 16 пар тверджень, серед яких необхідно обрати один варіант.
V. Стандартизація шкал	Тест надійний та валідний
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується індивідуально
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень немає (від 20 до 30 хвилин)
IX. Ситуація дослідження	Можливі ситуації «клієнта» та «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Особистісні опитувальники, що діагностують схильність і готовність до ризику (методики Шуберта і А. Г. Шмельова)

ДОДАТОК А.3

Мануал «Опитувальника часової перспективи»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	«Опитувальник часової перспективи» Автор: Ф. Зімбардо (англ. Zimbardo Time Perspective Inventory, скор. ZTPI), адаптація А. Сирцової
II. Діагностична мета	Діагностує системи відносин особистості до часового континууму і виявляє 5 аспектів часової перспективи: негативне минуле; позитивне минуле; гедоністичне теперішнє; фаталістичне теперішнє; орієнтація на майбутнє
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Опитувальник містить 56 пунктів, котрі оцінюються за п'ятибальною шкалою Лайкерта: від «абсолютно нехарактерно» (1 бал) до «абсолютно характерно» (5 балів)
V. Стандартизація шкал	Валідизація методики проводилася на вибірці студентів російських вузів (Москва - 146 осіб; Санкт-Петербург - 18; Челябінськ - 17; Томськ - 15) різних спеціальностей. Всього обстежено 196 осіб у віці від 16 до 28 років. Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується індивідуально
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень немає (від 20 до 40 хвилин)
IX. Ситуація	Можливі ситуації «клієнта» та «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Шкала самооцінки Розенберга; «Тест життєстійкості» С. Мадді; «Тест диспозиціонального оптимізму» Ч. Карвера, М. Шейера; «Тест диспозиціональної надії» Р. Снайдера

ДОДАТОК А.4

Мануал «Тест-опитувальника компонентів асертивності» (ТОКАС)

Позиції	Характеристика методики
I. Загальні відомості про методику	Психодіагностичний тест-опитувальник асертивності (ТОКАС) – україномовна версія. Автори: О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. М. Подоляк
II. Діагностична мета	Діагностує 5 якісних показників асертивності: афективний (AAs); когнітивно-смісловий (KSAs); поведінковий (PAs); контрольно-регулятивний (KRAs) і загальний показник асертивності (OPAs)
III. Призначення	Для психологічного діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Інструкція, 60 питань: по 15 на кожен шкалу. загальний показник асертивності вираховується за формулою: $OPAs = (AAs + KSAs + PAs + KRAs) : 4$
V. Стандартизація	Коефіцієнти кореляції при перевірці на надійність (тест-ретест – надійність, паралельний тест, метод ділення навпіл) на значущому переважно на 1% рівні
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практичний психолог
VII. Популяція	Для дорослих досліджуваних
VIII. Час	Від 30 до 40 хвилин
IX. Ситуація дослідження	Переважно ситуація «клієнта», можлива і ситуація «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Метод парних порівнянь; модифікована методика Дембо-Рубінштейн «Розміщення себе на шкалах асертивності»; тест-опитувальник діагностики здатності до асертивності Левінсона; методика діагностики міри асертивності (тип поведінки: пасивний, асертивний, агресивний); тест асертивності В. Каппоні і Т. Новак та ін.

ДОДАТОК А.5

Мануал «Тесту впевненості в собі»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	«Тест впевненості в собі». Автор: В. Г. Ромек
II. Діагностична мета	Спрямований на вивчення оцінки впевненості в собі як соціально-психологічної характеристики людини. Тест дає оцінку впевненості в собі за трьома шкалами: 1) загальна впевненість в собі; 2) соціальна сміливість; 3) ініціатива в соціальних контактах
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція; тест містить 30 тверджень; значення за шкалами отримують простим підсумовуванням балів за всіма питаннями шкали; таблиця перерахування сирих значень у стандартні (стени)
V. Стандартизація шкал	Стандартизація проводилася на вибірці студентів юридичного факультету Ростовського держуніверситету і різних факультетів Ростовської академії сільгоспмашинобудування. У вибірку увійшли також працівники науково-дослідних організацій, клієнти психологічної консультації Ростовського психологічного центру, працівники народної освіти (510 осіб). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог, фахівець-суміжник, при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Можливо індивідуальне та групове тестування
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень немає (від 20 до 40 хвилин)

ІХ. Ситуація дослідження	Можливі ситуації «клієнта» та «експертизи»
Х. Наявність паралельних тестів	Методика дослідження само відношення (С. Р. пантілеєв); Російська версія шкали загальної само ефективності (Р. Шварцер, М. М. Єрусалем, В. Г. Ромек); інші тести впевненості в собі

ДОДАТОК А.6

Мануал «Тест-опитувальника комунікативної креативності»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	Тест-опитувальник комунікативної креативності. Автори: О. П. Саннікова, Р. В. Белоусова
II. Діагностична мета	Діагностує 8 первинних показників комунікативної креативності і 1 вторинний інтегральний. До первинних належать: легкість у спілкуванні (KkL), схильність до самопрезентації (KkSp), незалежність (KkN), конфліктність (KkKf), емоційна стійкість у спілкуванні (KkEu), схильність до маніпуляції (маніпулятивність - KkM), експресивність (KkE), комунікативна компетентність (KkK), вторинний узагальнений (сумарний) показник – KkOP
III. Призначення	Для наукового дослідження, для постановки психологічного діагнозу
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція для випробуваних, 96 тверджень (по 12 на кожен з показників); бланк для відповідей, побудований за принципом вибору одного із запропонованих варіантів («безумовно так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «безумовно ні»). Результати виражаються в балах. Максимальний бал за кожним первинним показником дорівнює 48 балам
V. Стандартизація шкал	Стандартизація проводилася на вибірці випробуваних Південноукраїнського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (197 осіб). Результати перевірки методики на надійність і валідність високі (р менше або дорівнює 0,01)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог, спеціаліст-суміжник при відповідній підготовці
VII. Вибірка	Методика розрахована на дорослих випробуваних

VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень у часі роботи випробуваного з методикою немає, в середньому витрачається 30-40 хвилин
IX. Ситуація дослідження	Для практичних цілей бажана ситуація «клієнта». В наукових цілях можлива ситуація «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Тест-опитувальник товарищкості О. П. Саннікової, 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла

ДОДАТОК А.7

**Мануал «Тест-опитувальника формально-динамічних показників
товариськості»**

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	Тест-опитувальник товариськості (Саннікова О. П., 1982, 1982б, 1984, 1987, 1992, 2003)
II. Діагностична мета	Діагностує 6 шкал товариськості: потреба в спілкуванні (ОРО), ініціативність (ОІ), широта спілкування (ОSh), легкість спілкування (ОL), стійкість спілкування (ОU), виразність спілкування (ОW)
III. Призначення	Для психологічного діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція, 60 питань (по 10 у кожній шкалі); бланк з диференційованими відповідями (за принципом вибору)
V. Стандартизація шкал	Стандартизація шкал проводилась на вибірці студентів різних вузів м. Москви і м. Одеси (більше 2000 осіб). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$) (Саннікова О.П., 1982, 1997)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог, спеціаліст-суміжник з підготовкою
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Застосовується строго індивідуально
VIII. Термін дослідження	Від 30 до 40 хвилин
IX. Ситуація дослідження	Ситуації «клієнта» та «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Експертний варіант цієї методики (Саннікова О. П., 1982, 1997), методика Г. Айзенка, 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла

ДОДАТОК А.8

Мануал «Тест оцінки нарцисизму»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	«Тест оцінки нарцисизму» – клініко-психологічна тестова методика, розроблена F.-W. Deneke і B. Hilgenstock і адаптована в 2003 році в НДПНІ ім. Бехтерева Н. М. Залуцькою, А. Я. Вукс під керівництвом В. Д. Віда
II. Діагностична мета	Призначена для вимірювання ступеня «сили Я» особистості у різних контингентів дорослого населення: здорових осіб, а також у хворих невротиками, розладами особистості, психосоматичними захворюваннями, у пацієнтів, які страждають психозами (поза гострій стадії).
III. Призначення	Методика може застосовуватися для оцінки динаміки психотерапії, при проведенні професійного відбору; для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція; бланк відповідей; таблиця нормативних значень для ідеально сильного еґо. Опитувальник складається з 163 тверджень, відповіді на які формуються за шкалою Ліккерта. В результаті можна отримати дані по 18 шкалами і підрахувати нарцисичний коефіцієнт і загальний індекс функціонування Self-системи
V. Стандартизація шкал	Результати перевірки методики на валідність і надійність високі
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 40 років. Протипоказаннями до застосування методики служать наявність гострої психотичної або вираженої депресивної симптоматики, розладів свідомості і виражених порушень пам'яті, а також низький рівень

	інтелектуального розвитку у випробовуваних
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень в часі роботи із процедурою немає (від 30 до 60 хвилин)
IX. Ситуація дослідження	Для практичних цілей бажана ситуація «клієнта». У наукових цілях можлива ситуація «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Методики «Нарцисичні риси особистості» (О. А. Шамшикова, Н. М. Клепікова, 2006-2010), «Нарцисичний опитувальник особистості» (R. Raskin, C. S. Hall, 1979; J. Zimmermann, 1994)

ДОДАТОК А.9

Мануал 16-факторного особистісного опитувальника

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	Методика багатфакторного дослідження особистості Р. Кеттелла
II. Діагностична мета	Діагностує 16 факторів особистості – особистісних рис
III. Призначення	Використовується для діагнозу, диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Тест включає в себе опитувальник, що складається із: а) 187 питань; б) реєстраційних бланків з варіантами відповідей «Так», «Ні», «Не знаю»; в) таблиць стандартизації для отримання балів у стенах; г) ключів; д) формул для розрахунку вторинних факторів; е) біполярних шкал; ж) побудови «профілю особистості» з 16-ти факторів
V. Стандартизація шкал	Тест високо надійний та валідний
VI. Вимоги до користувача	Використовується практичними психологами, клінічними психологами, психологами-дослідниками
VII. Вибірка	Застосовується для дорослих 18-60 років, з освітою не нижче 8-9 класів
VIII. Термін дослідження	Часовий інтервал від 30 до 60 хвилин
IX. Ситуація дослідження	Використовується в ситуаціях «клієнта» і «експертизи»
X. Наявність паралельних тестів	Скорочений варіант Р. Кеттелла (105 питань)

ДОДАТОК А.10

Мануал Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI)

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості про методику	Тест почав розроблятися в 1963 р. групою дослідників, до якої входив Й. Фаренберг, Х. Зарг. Вперше тест був виданий в 1970 р.
II. Діагностична мета	Використовується для діагностики станів і властивостей особистості, що мають значення для процесу соціальної адаптації і регуляції поведінки
III. Призначення	Методика призначена для постановки діагнозу, в цілях корекції, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики	Містить 12 шкал: загальна кількість запитань в опитувальнику 114, шкали опитувальника 1-9 є основними (базовими), 10-12 - похідними. Шкала I – невротичність, II – спонтанна агресивність, III – депресивність, IV – роздратованість, V – товариськість, VI – врівноваженість, VII – реактивна агресивність, VIII – сором'язливість, IX – відкритість, X – екстраверсія - інтроверсія, XI – емоційна лабільність, XII – маскілінність - фемінність. Пропонується ключ, інструкція, бланки, профіль особистості
V. Стандартизація	Тест валідний і надійний
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог
VII. Вибірка	Для дорослих від 18 до 60 років. Застосовується для групового та індивідуального тестування
VIII. Характеристика терміну	Час роботи від 20 до 50 хвилин

дослідження	
ІХ. Ситуація дослідження	Використовується в ситуації «клієнта» і в ситуації «експертизи»
Х. Наявність паралельних тестів	16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла

ДОДАТОК А.11

Мануал «Психодіагностичного чотирьохмодальнісного тест-опитувальника емоційності»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	«Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальника емоційності» (самооцінний варіант). Модифікований і доповнений О. П. Санніковою варіант трьохмодальнісного опитувальника емоційності А. Є. Ольшпіннікової та Л. А. Рабінович
II. Діагностична мета	Діагностує пат терни стійких емоційних переживань: модальності «радість» (R), «гнів» (Gn), «страх» (S), «печаль» (Sum)
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Стандартна інструкція, 46 питань (по 12 на кожному модальності, 2 питання – дихотомічні); бланк для відповідей, побудованих за принципом вибору одного з чотирьох можливих варіантів: «безумовно, так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «безумовно, ні»
V. Стандартизація шкал	Перша стандартизація шкал проводилася на вибірці студентів різних вузів м. Москви і м. Одеси (більше 1000 чоловік). Результати перевірки методики на валідність і надійність високі ($p < 0.01$). Друга – на вибірці студентів різних вузів м. Одеси (більше 2000 чоловік). Результати перевірки методики на валідність і надійність також високі ($p < 0.01$)
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог і спеціально підготовлений експерт
VII. Вибірка	Методика призначена для діагностики дорослих осіб від 18 до 40 років. Застосовується індивідуально
VIII. Термін	Чітких обмежень в часі роботи з опитувальником тесту немає

дослідження	(від 40 до 60 хвилин). Не застосовується в нетипових, стресогенних умовах (ситуація екзамену, емоціогенні події в житті випробуваних)
ІХ. Ситуація дослідження	Для наукових цілей можлива ситуація «експертизи», для практичних – бажана ситуація «клієнта»
Х. Наявність паралельних тестів	Експертний варіант даної методики; метод парних порівнянь; модифікований варіант методики Дембо-Рубінштейн – «Розміщення себе на шкалах емоційності»; методика діагностики експресії; особистісні опитувальники, котрі мають шкали, що діагностують емоційні аспекти (ММРІ, 16-РР особистісний опитувальник Р. Кеттелла тощо)

ДОДАТОК А.12

Мануал «Методики діагностики емоційного інтелекту»

Основні позиції	Характеристики методики
I. Загальні відомості	«Методика діагностики емоційного інтелекту» М. Холла
II. Діагностична мета	Для виявлення здатності розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях і управляти емоційною сферою на основі прийняття рішень
III. Призначення	Для диференціального діагнозу, для наукового дослідження
IV. Короткий опис методики (комплектність)	Опитувальник складається із 30 пунктів, відповіді на які формуються за 6-бальною шкалою Ліккерта; містить 5 шкал парціального емоційного інтелекту («Емоційна обізнаність», «Управління своїми емоціями», «Самотивація», «Емпатія», «Розпізнавання емоцій інших людей») та інтегративний рівень емоційного інтелекту
V. Стандартизація шкал	Тест високо надійний та валідний
VI. Вимоги до користувача	Діагностику може здійснювати психолог-дослідник, практикуючий психолог і спеціально підготовлений експерт
VII. Вибірка	Призначена для діагностики дорослих осіб від 18 до 60 років. Застосовується для групового та індивідуального тестування
VIII. Термін дослідження	Чітких обмежень в часі роботи з опитувальником тесту немає (від 20 до 40 хвилин)
IX. Ситуація дослідження	Для наукових цілей можлива ситуація «експертизи», для практичних – бажана ситуація «клієнта»
X. Наявність паралельних тестів	«Тест емоційного інтелекту» Д. В. Люсіна; «Тест емоційного інтелекту» Гоулмана (розбір ситуацій); Методика Self Report Emotional Intelligence Test (SREIT) тощо

ДОДАТОК Б

Методика «Самооцінка компонентів авантюристичності» (АВАНТ-2): інструкція, опис шкал, бланки

Інструкція

Шановні слухачі, студенти! Запрошуємо Вас, взяти участь в дослідженні, метою якого є вивчення деяких Ваших психологічних характеристик. Покладіть перед собою виданий Вам бланк. На ньому ви бачите декілька відрізків прямих. Подивіться на перший. Уявіть собі, що на ньому розташоване все людство так, що на одному кінці (вгорі) зосередилися найздоровіші люди (максимум здоров'я), а на іншому кінці (внизу) – самі хворі (мінімум здоров'я). Відмітьте хрестиком місце, яке, на вашу думку, Ви займає на цій умовній шкалі. Таку ж процедуру проведіть зі всією рештою шкал. Перш, ніж приступити до оцінки наступної конкретної шкали, ознайомтеся з описом її максимального прояву (див. нижче). Якщо Вам незрозуміла інструкція, прочитайте її ще раз, або зверніться до нас.

Дякуємо за участь у дослідженні.

Опис шкал:

Здоров'я (опис див. в інструкції).

Шкала 1. Потреба – відсутність потреби здійснювати авантюристичні дії.

Точка **max** за цією шкалою свідчить про високу потребу особистості в авантюристичних діях, вчинках (авантюристичність, схильність до авантюристичності); про прагнення, ваблення до авантюристичних дій; відчуття необхідності в авантюристичній поведінці; про активне бажання здійснювати авантюристичні дії. Точка **min** свідчить про протилежні якості, тобто, про відсутність потреби здійснювати авантюристичні дії.

Шкала 2. Ініціативність – відсутність ініціативності в схильності до авантюристичної поведінки. Точка **max** за цією шкалою свідчить про активність особистості в заохоченні себе і своїх друзів до авантюристичних дій. Точка **min** характеризується відсутністю ініціативи у здійсненні авантюристичної поведінки.

Шкала 3. Широта – вузькість сфер авантюрної активності. Точка **max** за цією шкалою свідчить про схильність здійснювати авантюрні вчинки завжди і у всьому (у широкому колі: в сім'ї, серед колег, друзів, незнайомих і малознайомих людей тощо). Точка **min** свідчить про прояв авантюрної поведінки в певній сфері (у вузькому колі: або у сім'ї, або серед колег, або серед друзів).

Шкала 4. Легкість – утруднення виникнення авантюрної поведінки. Точка **max** за цією шкалою свідчить про легкість виникнення, протікання і припинення авантюрних дій; про чутливість до ситуацій, в яких може виявитися авантюрна поведінка; про нестриманість, схильність здійснювати авантюрні вчинки, діяти за першою спонукою, про легкість піддаватися спокусі до авантюрних вчинків. Точка **min** характеризує протилежні якості.

Шкала 5. Стійкість – нестійкість схильності до авантюрної поведінки. Точка **max** за цією шкалою свідчить про здатність особистості зберігати свої переживання, думки, намір зробити авантюрний вчинок в незалежності від зовнішніх обставин. Точка **min** характеризується ситуативністю виникнення наміру в авантюрній поведінці і швидкістю його зникнення.

Шкала 6. Установчий показник. Точка **max** за цією шкалою свідчить про позитивне ставлення до авантюри, авантюристичної поведінки, про її привабливість. Точка **min** вказує на повне неприйняття авантюрних дій і самих мінімальних їх проявів.

Шкала 7. Емоційно-мотиваційний показник. Точка **max** за цією шкалою свідчить про яскраву, насичену емоційну палітру переживань, що пов'язані з авантюрністю, з авантюрними діями. Точка **min** свідчить про відсутність або дуже слабкий прояв подібних емоційних переживань.

Шкала 8. Когнітивний показник. Точка **max** за цією шкалою свідчить про наявність думок, міркувань, суджень, фантазій про авантюрні дії. Точка **min** вказує на повну їх відсутність або дуже незначний прояв.

Шкала 9. Конативний показник. Точка max за цією шкалою свідчить про яскраву зовнішню виразність авантюрних устремлінь, що може проявлятися і у виразних рухах, і в міміці, жестах, поведінці, конкретних авантюрних діях. Точка min вказує на відсутність зовнішніх ознак авантюрності.

Шкала 10. Контрольно-регулятивний показник авантюрності. Точка max за цією шкалою свідчить про наявність контролю за емоційними переживаннями, судженнями, діями, поведінкою, котрі можуть виявлятися у авантюрогенній ситуації та їх регуляцією, якщо у цьому буде необхідність. Точка min вказує на відсутність контролю та регуляції за авантюрними проявами.

Шкала 11. Ергічний (енергетичний) показник авантюрності. Точка max за цією шкалою свідчить про наявність такої риси, як підприємливість. Точка min свідчить про її відсутність.

Шкала 12. Чутливість до авантюрних дій. Точка max за цією шкалою свідчить про виражену чутливість до ситуацій, в яких може проявитися авантюрна поведінка; схильність постійно включатися в авантюрні ситуації, піддаватися до різних авантур. Точка min вказує на відсутність або незначне вираження даних характеристик.

Бланк (а) до інструкції (АВАНТ-2)

Прізвище І.П. _____ Вік _____

Дата _____

Здоров'я

Шкала 1

Шкала 2

Шкала 3

Шкала 4

Шкала 5

max

max

max

max

max

max

min

min

min

min

min

min

Бланк (б) до інструкції (АВАНТ-2)

Прізвище І.П. _____ Вік _____

Дата _____

Шкала 6	Шкала 7	Шкала 8	Шкала 9	Шкала 10	Шкала 11	Шкала 12
max	max	max	max	max	max	max
●	●	●	●	●	●	●
●	●	●	●	●	●	●
min	min	min	min	min	min	min

ДОДАТОК В.

Бланк до інструкції (АВАНТ-1)

ПІБ _____ Стать ___ Вік _____ Дата _____

Шкала 1

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

Шкала 2

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

Шкала 3

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

Шкала 4

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

Шкала 5

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

Шкала 6

	Безумовно ТАК	Мабуть ТАК	Мабуть НІ	Безумовно НІ
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

ДОДАТОК Д.
Результати факторизації індикаторів авантюристичності тест-опитувальника
АВАНТ-I

Таблиця Д.1

Статистичні дані

	Mean	Std. Deviation	Analysis N
AvUst1	1,9447	1,27145	235
AvUst2	2,2681	1,24398	235
AvUst3	1,1447	1,22489	235
AvUst4	2,1064	1,20600	235
AvUst5	1,2936	1,15607	235
AvUst6	2,4468	1,18048	235
AvUst7	1,6553	1,22489	235
AvUst8	1,9617	1,35976	235
AvUst9	1,0936	1,39587	235
AvUst10	2,0681	1,33479	235
AvUst11	2,4553	1,15522	235
AvUst12	1,3915	1,26758	235
AvEM1	1,8085	1,38426	235
AvEM2	2,7404	1,16789	235
AvEM3	1,2128	1,07290	235
AvEM4	,9277	,88620	235
AvEM5	1,5957	1,52556	235
AvEM6	1,8213	1,23775	235
AvEM7	1,8809	1,33440	235
AvEM8	1,6809	1,17863	235
AvEM9	2,1489	1,31362	235
AvEM10	1,4128	1,30247	235
AvEM11	3,2426	,85028	235
AvEM12	1,2340	1,15123	235
AvKk1	,9915	1,10164	235
AvKk2	2,3064	1,37738	235
AvKk3	2,0979	1,19606	235
AvKk4	1,2851	1,15080	235
AvKk5	1,5106	1,22775	235
AvKk6	1,8936	1,23749	235
AvKk7	1,4255	1,37039	235
AvKk8	1,2851	1,25728	235
AvKk9	1,2128	1,20781	235
AvKk10	2,2170	1,15827	235
AvKk11	1,0085	1,08207	235
AvKk12	1,6085	1,20537	235

	Mean	Std. Deviation	Analysis N
AvKo1	2,6766	1,22199	235
AvKo2	1,4085	1,19254	235
AvKo3	,8809	,84899	235
AvKo4	2,1617	1,34586	235
AvKo5	1,4511	1,26455	235
AvKo6	1,6426	1,17301	235
AvKo7	2,7277	1,14834	235
AvKo8	1,3277	1,36778	235
AvKo9	,6340	,97518	235
AvKo10	1,2340	1,14004	235
AvKo11	2,2468	1,16884	235
AvKo12	1,3319	1,24741	235
AvErg1	1,4468	1,12866	235
AvErg2	1,6383	1,30131	235
AvErg3	2,8213	1,10650	235
AvErg4	,9447	1,20944	235
AvErg5	2,8936	,91133	235
AvErg6	2,7106	1,20243	235
AvErg7	2,6255	1,11908	235
AvErg8	1,6128	1,18351	235
AvErg9	1,8681	1,22807	235
AvErg10	2,4255	1,09280	235
AvErg11	1,9489	1,20431	235
AvErg12	2,6851	1,11841	235
AvPo1	1,7574	1,24923	235
AvPo2	2,5319	1,07915	235
AvPo3	1,7404	1,14944	235
AvPo4	,9702	1,02697	235
AvPo5	1,2894	1,24434	235
AvPo6	1,9489	1,20431	235
AvPo7	1,6213	1,22526	235
AvPo8	2,7404	1,06451	235
AvPo9	1,1064	1,05478	235
AvPo10	1,8723	1,19859	235
AvPo11	1,8681	1,26577	235
AvPo12	1,7362	1,25003	235

Таблиця Д.2

Результати факторного аналізу індикаторів оригінального тест-опитувальника Rotated Component Matrix

	Component					
	1	2	3	4	5	6
AvUst1	,083	-,173	-,207	-,245	,017	,366
AvUst2	-,224	,145	,116	,071	-,054	,401
AvUst3	-,051	,138	,058	,353	-,031	-,221
AvUst4	,139	-,123	,151	-,005	,127	,567
AvUst5	,076	,018	-,126	,005	-,210	,442
AvUst6	,025	-,023	,032	-,003	-,064	,412
AvUst7	-,005	,241	,082	,271	,053	-,303
AvUst8	,235	-,036	-,073	,170	,221	,365
AvUst9	,167	-,269	-,001	,177	-,020	,230
AvUst10	,153	-,252	-,010	-,165	,087	,522
AvUst11	-,008	-,201	,050	-,052	,082	,290
AvUst12	,241	-,023	-,046	,114	,001	,686
AvEM1	,028	,401	-,305	,239	-,526	,039
AvEM2	,155	,011	,191	,129	,508	,167
AvEM3	,164	,344	-,277	,131	-,233	,209
AvEM4	,284	,443	,045	,208	-,376	-,032
AvEM5	,276	-,165	-,020	,077	-,271	-,098
AvEM6	,204	,106	,224	,300	,377	,106
AvEM7	,120	,016	-,103	,093	,488	,357
AvEM8	,090	,562	,101	,001	-,338	-,162
AvEM9	,163	,153	,077	,262	-,481	-,163
AvEM10	,324	,145	,198	,152	,396	,109
AvEM11	-,283	,049	,226	,072	,318	-,167
AvEM12	,322	-,010	,037	,311	,394	,305
AvKk1	,303	,085	,013	,402	-,095	,227
AvKk2	-,274	,188	,144	-,277	,171	-,077
AvKk3	-,022	,204	,102	-,333	,358	-,012
AvKk4	-,088	,191	-,002	-,497	,116	,003
AvKk5	,323	,058	-,109	,379	,079	,286
AvKk6	,320	-,162	-,054	,374	,085	,146
AvKk7	-,017	-,104	-,070	-,344	,045	,104
AvKk8	,289	,061	,100	,399	,003	,311
AvKk9	,189	-,016	-,199	-,284	,009	,040
AvKk10	,287	-,178	-,249	,404	,153	-,091
AvKk11	,053	,216	,024	-,394	,086	-,084
AvKk12	,107	,227	-,335	-,625	-,074	-,006
AvKo1	-,316	,103	,106	-,194	,153	-,256
AvKo2	,533	,139	-,022	,321	,084	,244

	Component					
	1	2	3	4	5	6
AvKo3	-,197	,183	-,103	,079	,087	,100
AvKo4	-,224	,138	-,113	,113	,358	-,044
AvKo5	-,311	,302	,034	,072	,140	-,061
AvKo6	-,272	,169	-,351	,103	,079	,028
AvKo7	,301	-,084	,272	-,044	,103	-,109
AvKo8	,590	,186	,084	,015	,228	,086
AvKo9	,657	,061	,015	-,041	-,094	,026
AvKo10	,488	,073	-,015	,207	,329	,092
AvKo11	,320	-,141	,271	,085	,199	-,156
AvKo12	,627	-,006	,070	,016	,144	,113
AvErg1	,116	,089	,391	,203	,026	,159
AvErg2	,167	,334	,343	,157	,067	,085
AvErg3	,171	,042	,652	,089	,033	-,041
AvErg4	,280	,155	,294	-,254	,138	,170
AvErg5	,015	,150	,363	-,207	,281	,092
AvErg6	,328	,113	,230	,021	,074	,077
AvErg7	,219	-,011	,540	,128	,242	-,059
AvErg8	,120	,193	-,225	,217	,135	-,146
AvErg9	,111	,234	,246	,161	,040	,110
AvErg10	,061	,061	,336	-,087	,293	,096
AvErg11	,249	-,109	,322	,039	,222	,206
AvErg12	,049	,058	,601	-,051	,176	,063
AvPo1	,246	,312	,027	,265	,161	-,033
AvPo2	,302	,352	-,203	,142	,250	-,160
AvPo3	,204	,334	,045	,054	-,004	,373
AvPo4	,273	,417	,102	-,036	,027	-,024
AvPo5	,418	,629	-,030	,063	,043	-,014
AvPo6	,109	,378	-,004	,166	,120	-,076
AvPo7	,292	,320	,173	,077	-,127	,033
AvPo8	,062	,581	,008	-,009	,368	-,082
AvPo9	,248	-,402	-,007	-,152	-,130	-,056
AvPo10	,077	-,258	,230	,092	,100	-,115
AvPo11	,336	,360	,088	,125	,194	,219
AvPo12	,020	-,465	,164	,003	,039	-,044

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Додаток Е
Середні значення та стандартні відхилення значень показників
двох частин оригінального тесту

Таблиця Е.1

Статистичні дані

	Mean	Std. Deviation	N
AvUst 1	9,5907	2,90331	237
AvUst 2	12,2278	3,96900	237
AvEM 1	11,8692	3,68744	237
AvEM 2	9,8354	3,77917	237
AvKk 1	8,2532	3,86686	237
AvKk 2	10,5654	3,67206	237
AvKo 1	10,6498	3,15553	237
AvKo 2	9,1013	4,42813	237
AvErg 1	13,5949	3,91386	237
AvErg 2	12,0295	4,02366	237
AvPo 1	9,3586	3,85792	237
AvPo 2	11,7890	3,09144	237

ДОДАТОК Ж

Ключ-дешифратор до тест-опитувальника АВАНТ-1

Варіанти відповідей на прямі твердження оцінюються таким чином: «безумовно, так» – 4 бали; «можливо, так» – 3 бали; «можливо, ні» – 1 бал; «безумовно, ні» – 0 балів. Відповіді на зворотні твердження оцінюються в зворотному порядку: «безумовно, так» – 0 балів; «можливо, так» – 1 бал; «можливо, ні» – 3 бали; «безумовно, ні» – 4 бали. Бали по кожному показнику авантюрності підсумовуються, максимальна кількість балів по кожному показнику дорівнює 48 балам. У табл. Ж.1 наданий ключ-дешифратор до методики.

Таблиця Ж.1

Ключ-дешифратор до «Тест-опитувальника схильності до авантюрності» (АВАНТ-1)

Показники	Прямі індикатори	Зворотні
Шкала 1 – установчий компонент (AvUst)	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11,12	3, 7
Шкала 2 – емоційно-мотиваційний компонент (AvEM)	2, 6, 7, 10, 11, 12	1, 3, 4, 5, 8, 9
Шкала 3 – когнітивний компонент (AvKk)	1, 5, 6, 8, 10	2, 3, 4, 7, 9, 11,12
Шкала 4 – конативний компонент (AvKo)	2, 7, 8, 9, 10, 11, 12	1, 3, 4, 5, 6
Шкала 5 – енергетичний (ергічний) компонент авантюрності (AvErg)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12	8
Шкала 6 – чутливість до авантюрних дій (AvPo)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11	9, 10, 12
Шкала 7, додаткова – контрольно-регулятивний компонент (AvKr)	Шк. 3: 4, 12	1, 5, 6, 8, 10
	Шк. 4: 3, 4, 7,	2, 11,
Загальний показник схильності до авантюрності (AvOb)	AvOb = (AvUst + AvEk + AvKk + AvKo + AvErg + AvPo) : 6	

ДОДАТОК К

Результати ранжування показників властивостей особистості, що вивчаються, груп осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності

Таблиця К.1

Домінуючі показники асертивності в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранг	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	KSAs+ (вираження когнітивно-сміслового показника)	AAs- (не вираження емоційного показника)
2	OPAs+ (вираження композитної оцінки асертивності)	KSAs- (не вираження когнітивно-сміслового показника)
3	AAs+ (вираження емоційного показника)	OPAs- (не вираження композитної оцінки асертивності)

Примітка: 1) Тут і далі в таблицях: знак «+» після аббревіатури вказує на високий рівень значення відповідного показника; знак «-» свідчить про низький рівень значення відповідного показника; 2) умовні позначення показників асертивності: AAs – емоційний показник, KSAs – когнітивно-смісловий показник, OPAs – композитна оцінка асертивності (узагальнена).

Таблиця К.2

Домінуючі показники товарищкості в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	OI+(ініціативність у спілкуванні)	OL- (утруднення у спілкуванні)
2	OSh+ (широта спілкування)	OSh- (вужкість спілкування)
3	OPO+(потреба у спілкуванні)	OI- (безініціативність у спілкуванні)

Примітка: умовні позначення показників товарищкості: OPO – потреба у спілкуванні, OI – ініціативність у спілкуванні, OSh – широта спілкування, OL – легкість спілкування.

Таблиця К.3

Домінуючі показники комунікативної креативності в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранг	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	KkOP+ (вираження загального показника комунікативної креативності)	KkOP- (не вираження загального показника комунікативної креативності)
2	KkE+ (експресивність); KkKf+ (конфліктність)	KkKf- (відсутність конфліктності)
3	KkL+ (легкість спілкування)	KkL- (важкість спілкування)

Примітка: умовні позначення показників комунікативної креативності: KkL – легкість спілкування, KkKf – конфліктність, KkE – експресивність, KkOP – загальний показник (комполитна оцінка).

Таблиця К.4

Домінуючі фактори (за Р. Кеттеллом) в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	H+ (сміливість)	E- (конформність)
2	F+ (безпечність)	QIV- (покірність)
3	N+ (проникливість)	Q3+ (високий самоконтроль)
4	QI+ (екстраверсія)	A- (сизотимія)
5	O- (самовпевненість)	QI- (інтроверсія)

Примітка: умовні позначення: А (афектотимія – сизотимія), Е (домінантність – конформність), F (безпечність – заклопотаність), Н (сміливість – боязкість), N (проникливість – наївність), О (схильність до відчуття провини – самовпевненість), Q3 (високий – низький самоконтроль), QI (екстраверсія – інтроверсія), QIV (незалежність – покірність).

Таблиця К.5

Домінуючі фактори (за FPI) в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	FIX+ (відкритість)	FVIII+ (сором'язливість)
2	FI+ (невротичність)	FIX+ (відкритість)
3	FIV+ (роздратованість)	FV- (товариськість)

Примітка: умовні позначення шкал FPI: FI – невротичність, FIV – роздратованість, FV – товариськість, FVIII – сором'язливість, FIX – відкритість.

Таблиця К.6

Домінуючі показники нарцисизму в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюрності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюрності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	N2+ (втрата контролю емоцій і спонукань)	N19+ (загальний показник нарцисизму)
2	N12+ (нарцисична лють)	N12- (нарцисична лють)
3	N1+ (безсильне Self)	N3- (дереалізація, деперсоналізація)

Примітка: умовні позначення: N1 – безсильне Self; N2 – втрата контролю емоцій і спонукань; N3 – дереалізація, деперсоналізація; N12 – нарцисична лють; N19 – загальний показник нарцисизму.

Таблиця К.7

Домінуючі показники авантюрності в групах осіб з високим та низьким значенням інтегративного рівня емоційного інтелекту

Ранг	Групи осіб з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту	
	Група EiIu+	Група EiIu-
1	AvOb+ (виражений загальний показник схильності до авантюрності)	AvErg- (невиражений ергічний показник)
2	AvErg+ (виражений ергічний показник)	AvOb- (невиражений загальний показник схильності до авантюрності)
3	AvEM+(виражений емоційно-мотиваційний показник)	AvEM- (невиражений емоційно-мотиваційний показник)

Примітка: 1) умовні позначення показників авантюрності: AvEM – емоційно-мотиваційний показник; AvErg – енергетичний (ергічний) показник; AvOb – загальний показник схильності до авантюрності.

Таблиця К.8

Домінуючі показники схильності до ризику в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	KOR+ (виражена композитна оцінка схильності до ризику)	KOR- (невиражена композитна оцінка схильності до ризику)
2	EKR+ (виражений емоційний показник)	PKR- (невиражений дійовий показник)
3	KKR+ (виражений когнітивний показник)	KKR- (невиражений когнітивний показник)

Примітка: умовні позначення якісних показників схильності до ризику: EKR – емоційний показник, KKR – когнітивний показник, PKR – дійовий показник, KOR – композитна оцінка схильності до ризику (узагальнена).

Таблиця К.9

Домінуючі показники часової перспективи в групах осіб з високим та низьким значенням загального показника авантюристичності

Ранги	Групи осіб з високим та низьким рівнем авантюристичності	
	Група AvOb+	Група AvOb-
1	ZGN+ (виражене гедоністичне теперішнє)	ZGN- (невиражене гедоністичне теперішнє)
2	ZFN+ (виражене фаталістичне теперішнє)	ZB+ (виражена орієнтація на майбутнє)
3	ZB- (невиражена орієнтація на майбутнє)	ZNP+ (виражене негативне минуле)

Примітка: умовні позначення показників часової перспективи: ZNP – негативне минуле, ZGN – гедоністичне теперішнє, ZB – орієнтація на майбутнє, ZPP – позитивне минуле, ZFN – фаталістичне теперішнє.

Таблиця К.10

**Домінуючі показники авантюрності осіб, які розрізняються за
мономодальним типом емоційності**

Ранг	Групи представників мономодальних типів емоційності			
	R - тип	Gn - тип	St - тип	Sum - тип
1	AvErg+	AvPo+	AvKk-	AvPo-
2	AvEM+	AvOb+	AvOb-	AvKo-
3	AvOb+	AvKo+	AvKo-; AvErg-	AvUst+

Примітка: 1) умовні позначення показників емоційності: R – модальність «радість», Gn – модальність «гнів», St – модальність «страх», Sum – модальність «печаль»; 2) умовні позначення показників авантюрності: AvUst – установчий показник, AvEM – емоційно-мотиваційний показник; AvKk – когнітивний показник; AvKo – конативний показник; AvKг – контрольно-регулятивний показник; AvErg – енергетичний (ергічний) показник; AvPo – чутливість до авантюрних дій; AvOb – загальний показник схильності до авантюрності.

ДОДАТОК Л

Специфіка авантюристичності груп осіб, які розрізняються схильністю до ризику

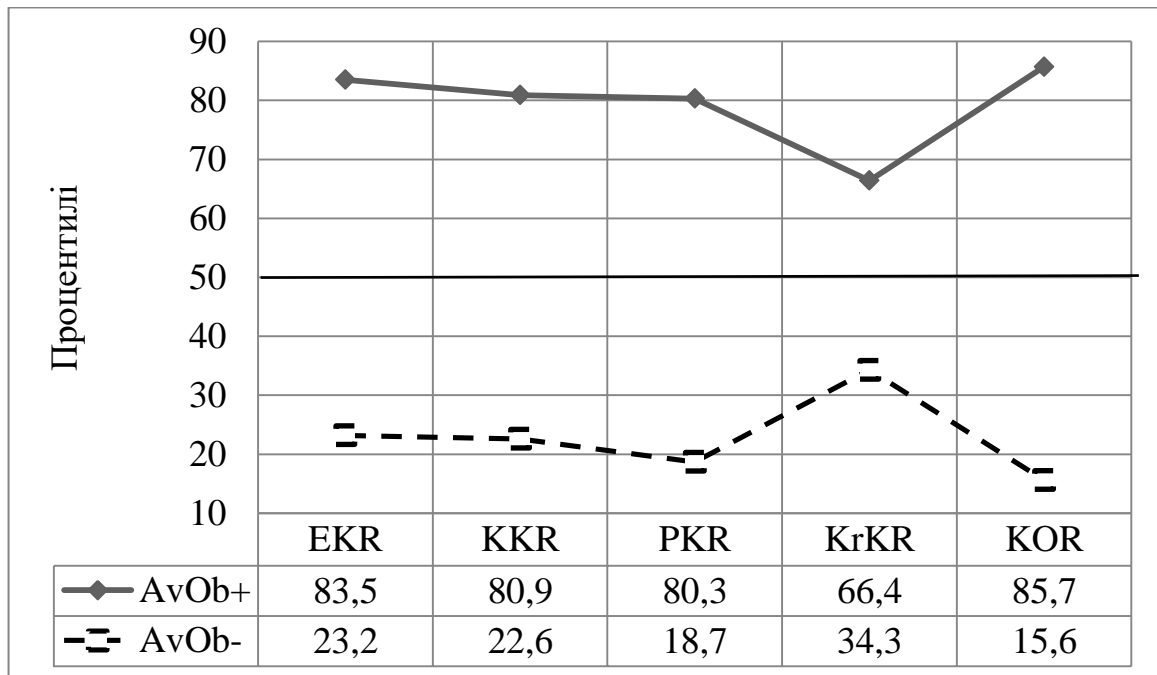

Рис. Л.1. Профіль показників схильності до ризику авантюристичних і не авантюристичних осіб

Примітка: умовні позначення якісних показників схильності до ризику: EKR – емоційний показник, KKR – когнітивний показник, PKR – дійовий показник, KrKR – контрольно-регулятивний показник, KOR – композитна оцінка схильності до ризику (узагальнена).

Таблиця Л.1

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками схильності до ризику у підвбірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Показники схильності до ризику, що порівнюються				
	EKR	KKR	PKR	KrKR	KOR
t-критерій	10,482***	10,765***	11,691***	4,048***	14,278***

ДОДАТОК М

Специфіка авантюристичності груп осіб, які розрізняються схильністю до емоційного інтелекту

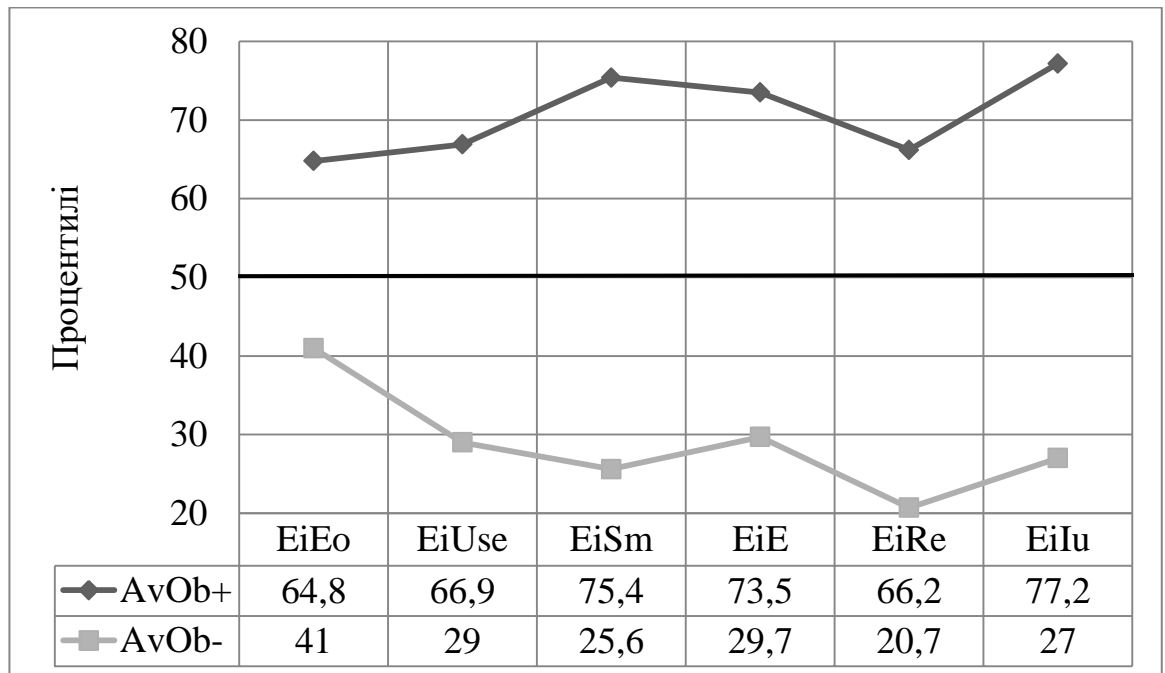

Рис. М.1. Профіль показників емоційного інтелекту авантюристичних і неавантюристичних осіб

Примітка: умовні позначення показників емоційного інтелекту: EiEo – емоційна обізнаність, EiUse – управління своїми емоціями, EiSm – самомотивація, EiE – емпатія, EiRe – розпізнавання емоцій інших людей, EiIu – інтегративний рівень емоційного інтелекту.

Таблиця М.1

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками емоційного інтелекту у підвибірках, що порівнюються

Група 1 / група 2	Показники емоційного інтелекту, що порівнюються		
	EiEo	EiUse	EiSm
t-критерій	5,500***	8,827***	12,065***
Група 1 / група 2	Показники емоційного інтелекту, що порівнюються		
	EiE	EiRe	EiIu
t-критерій	10,642***	9,731***	13,199***